

БОГ і МАЙДАН
Аналіз і свідчення

Філософсько-богословський факультет УКУ
Кафедра пасторального богослов'я

БОГ і МАЙДАН

Аналіз і свідчення

Український католицький університет

Львів 2018

Бог і Майдан: Аналіз і свідчення / Філософсько-богословський факультет УКУ, кафедра пасторального богослов'я; за загальною редакцією Михайла Димида. Львів: Український католицький університет, 2018. – 224 с. + 8 іл.

ISBN 978-617-7637-07-2

Ця книга є збіркою свідчень і статей, об'єднаних однією темою – темою присутності Бога на Майдані. У збірнику публікуються доповіді учасників Революції Гідності, виголошені на конференціях «Богослов'я Майдану» (Київ, 09.12.2016) і «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016) в Українському католицькому університеті. Книга є важливою пригадкою про те, що на революційні події в Україні 2013–2014 років треба дивитися не лише як на суспільно-політичне явище, але також як на подію з християнським змістом, що вимагає відповідних богословських рефлексій.

Революція Гідності стала символом позитивної боротьби українців за гідність і справедливість. Майдан перемінив ставлення багатьох учасників до Бога та до Церкви. Тому представлені у книзі богословські думки зацікавлять широке коло читачів, яким не байдужі питання віри в Бога, культурного та морального розвитку світу, а також суспільно-державного майбутнього України як європейського суб'єкта.

Всі права застережено. Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена в будь-якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.

ЗМІСТ

Передмова	7
Introduction	10

Частина 1

СВІДЧЕННЯ І СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ

Вахтанг Кіпіані

Про Бога на Майдані	15
-------------------------------	----

Ральф Гаска

Революція гідності. Біблійна мотивація та діяння церкви св. Катерини	18
---	----

Юлія Вотчер

Майдан як переосмислення себе	28
---	----

Леонід Григоренко

Бог на Майдані. Літургія на Майдані	36
Додаток. З нотаток духівника Майдану	39

Частина 2

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Андрій Олійник

Майдан як знак часу: зауважити, розпізнати, відповісти...	59
--	----

Зоя Гаркавенко

Від пошуку справедливості до почуття гідності: психологічний дискурс саморозгортання духовного потенціалу особистості під час Революції Гідності	75
---	----

Віктор Жуковський

Бог – миротворець чи революціонер? Від віри до дії. Богословські виміри Майдану	85
--	----

Олексій Гордєєв

Майдан як виклик протестантській псевдополітичності	100
---	-----

Наталія Демчук	
Майдан як місце віднайдення автентичності	125
Михайло Димид	
Вірус любові на Майдані, або «Люби ближнього твого, як себе самого» (Мт 22,3–40)	134
Андрій Хомишин	
«Стратегія теплого океану», втілена в майданівському русі, як продовження традиції ненасильницького опору в ХХ столітті	147
Томаш Мільо	
Майдан, месіанізм та рух «Солідарність»	158
Мирослав Горгота	
Порівняння й аналіз богослов'я визволення та богослов'я Майдану	177
Галина Випасняк	
Осмилення Бога у майданній і постмайданній літературі	190
Василь Рудейко	
Літургійний вимір Майдану	200
Юрій Остаюк	
Майдан – простір надії	211
Summaries	218

ПЕРЕДМОВА

Революція гідності стала знаковою подією у суспільному, політичному й релігійному житті України та Європи. На київському майдані Незалежності суспільство в часі революції виявило свої найглибші, екзистенційні настрої. Головна площа столиці України стала символом боротьби за гідність, справедливість і правду. Молода держава Україна, яка з моменту проголошення незалежності дрейфувала крізь невизначеність, проходячи складні етапи державотворення, постійно відчувала брак українського ідейного стрижня.

Творення національної ідеї виявилось надзвичайно складним і дискусійним. Феномен революційного Майдану в тому, що він у короткий проміжок часу дав відповіді на питання, які хвилювали українське суспільство протягом багатьох років. Заповнивши простір Майдану своєю фізичною і духовною присутністю, люди створили новий простір – простір єднання в суспільному організмі. Ця здорова, творча клітина – саме таку алегорію можна вжити щодо революційного Майдану – почала передавати свої властивості іншим клітинам організму українського суспільства.

У суспільно-політичному житті України з'явилася нова якість, яка виражалася у творенні оновленої спільноти свідомих громадян – братів і сестер, які пліч-о-пліч відстоювали свої права на майдані Незалежності в Києві та багатьох інших майданах України. Революція гідності виявила не лише здатність українського суспільства боротися ПРОТИ. Ця революція виявила здатність громадян об'єднуватися ЗА, довела, що українці здатні не лише на протест і повалення деструктивних суспільно-політичних конструкцій, а й визріли до творення чогось нового, що відкриватиме перспективу на майбутнє.

Щоб усвідомити процес народження цієї нової суспільно-політичної клітини, призначенням якої було не паразитувати, а збагачувати, не відбирати, а ділитися, необхідна богословська рефлексія над тими революційно-творчими подіями, які до цього привели. Послідовники Ісуса Христа, як одна з найчисленніших та найактивніших груп революції на Майдані, повинні прийти до розуміння того, якою є роль Бога у творенні цієї клітини.

Богословські рефлексії на тему Революції гідності дозволять нам подивитися на цю подію з ширшої перспективи. Адже там, де секуляризоване суспільство бачить суто людський поступ та чин, віруючі люди бачать насамперед Божу присутність і Божу дію. Бог проявляє себе через людей. *«Бо де двоє чи троє зібрані в моє ім'я, там я серед них»* (Мт 18, 20).

У світлі цих слів Ісуса Христа важливо зауважити, що і в XXI столітті на центральній площі європейської столиці тисячі людей згуртувалися не лише в ім'я земних ідеалів – вони стояли на Майдані в ім'я Боже. Цей факт засвідчують очевидці – учасники тих подій. Нова єдність українського суспільства творилася на Майдані в дусі братерства й любові, а скріплювалася молитвами та вчинками милосердя.

Присутність Бога на Майдані абсолютно змінює значення цієї події. Адже ті, хто називав себе Антимайданом, хто і сьогодні стоїть на антиукраїнських позиціях, намагаються на рівні суспільної свідомості зневажити все те, що було під час Революції гідності. Їхня аргументація побудована на маніпуляціях, завданням яких є принизити українську національну ідею і довести марність подвигу та жертви, що їх чинили українці в ім'я свободи, відкритості, справедливості та єдності християн.

Потрібно також розуміти, що для християн важливе не лише життя на землі – окремою цінністю для них є те, що настає після фізичної смерті. У християнстві перемога приходиться через смерть. «Смертю смерть подолав», – це не просто слова, що пригадують нам триумф воскреслого Христа, а ще й практична настанова про те, що не слід обмежувати себе короткою перспективою. Для народження «нової» людини повинна померти «стара» людина. Для народження «нової» України повинна була настати смерть «старої». Цю смерть засвідчила Революція гідності. Корупція, обман, крадіжки, заздрість мають зникнути із суспільного життя.

Християнський характер української революції кінця 2013 – початку 2014 року виявив надзвичайну потребу в преображенні держави Україна. Але виявилася також необхідність преображення кожного українця зокрема. Хоч державні інститути змінюються та реформуються надзвичайно повільно – це не свідчить про поразку, адже Майдан, як особливий простір, ясно показав жертвність та добро, яке є в українському суспільстві.

Божі плани нам невідомі, і ми не знаємо, наскільки довгою буде дорога до якісних і кардинальних змін у суспільно-політичних відносинах. Однак ми, як християни, точно знаємо, що там, де діє Бог, там є життя і є майбутнє. Богослов'я Майдану не лише дозволяє належно оцінити Революцію гідності, а й дає силу не опускати руки в складні моменти державотворення та суспільних трансформацій. Відчуття Божої співдії допомагає з натхненням виконувати навіть нудну та рутинну роботу. Бог, який освячував своєю присутністю революційний Майдан, і сьогодні освячує роботу тих, хто прагне змін на краще.

Українці на Майдані довели, що Бог займає важливе місце в їхньому житті. Саме тому ми повинні не лише займатися об'єктивним аналізом тих подій з перспективи часу, а й зберігати живі спогади безпосередніх учасників. Завдяки цьому можна пригадати атмосферу Майдану і те, як Бог торкався людських сердець, дозволяючи таким чином зберігати надію. Духовний потенціал українців, що виявляв себе у співдії з Богом, дає підстави сподіватися на плоди у майбутньому.

Нехай ця книга послужить не лише для читання свідчень та аналітичних статей, але й спонукає читачів до постанови далі жити в гармонії з Ісусом Христом у приватному і суспільному житті. В такому, інтегральному і повноцінному, житті завжди знайдеться сила творити добро всюди, де є нагода. Лише такий добрий приклад допоможе багатьом ступити на дорогу кращої України, Європи і світу.

Михайло Димид

*Учасник Майдану і Автомайдану, протопресвітер,
доктор канонічного права, професор*

INTRODUCTION

The Revolution of Dignity has become a significant event in the social, political and religious life of both Ukraine and Europe. Independence Square in Kyiv, during the revolution, became a special space where society demonstrated its crucial existential standpoint. The main square of Ukraine's capital became a symbol of struggle for dignity, justice and truth. For the young Ukrainian state, it faced uncertainty and complex stages of state formation, constantly feeling the absence of Ukraine's conceptual core.

The question of creating a national idea turned out to be difficult and discursive. It stirred a number of questions, to which everyone responded in different ways. The essence of the revolutionary Maidan is that, in a short period of time, it gave answers to questions that were of great importance to Ukrainian society for many years. People advanced to Maidan with their physical and spiritual presence, creating a new space of unity within one social organism. This healthy and creative cell, that is the best allegory in relation to the revolutionary Maidan, began to transfer its properties to other cells in the body of Ukrainian Society.

In the social and political life of Ukraine, what emerged is a new quality, which was expressed in the creation of a community of conscious citizens, i.e., brothers and sisters who, side by side, defended their rights in Independence Square and many other areas of Ukraine. The Revolution of Dignity revealed not only the ability of Ukrainian society to gather together against a grave existential threat. Each citizen was able to show each other and the world that they can join together towards a greater purpose. This means that Ukrainians are capable of both protesting and overthrowing destructive socio-political institutions, while also demonstrating maturity in creating new national frontiers that will open further prospects in the future.

Theological reflection is important to understand the process of creating a new sociopolitical identity, which is destined to enrich and share rather than decay and be selective. Followers of Jesus Christ, as the most numerous and active group of Maidan, need to come to an understanding of the role God plays in this endeavor.

Furthermore, theological reflections on the events of the Revolution of Dignity will allow us to look at this event from a wider perspective. After all, where a secularized society sees purely humanistic progressivism and action, believers see God's presence and will. God manifests himself through men: "For where two or three gather in my name, there am I with them" (Mt 18:20). Following these words of Jesus Christ, it is important to capture the fact that, in the 21st century, thousands of people are in the central square of a European capital, and they gather, not only for material values and goods, but in the name of God. This fact is observed by the witnesses and participants in those events. A new sense of unity for Ukrainian society was created at Maidan, in the spirit of brotherhood and love, and it was strengthened with prayers and deeds of mercy.

God's in Maidan changes the entire meaning of this event. Those who called themselves "Anti-Maidan," who today promote anti-Ukrainian positions, are trying to neglect all that took place during the Revolution of Dignity, at the level of social consciousness. Their arguments are based on manipulation, with the task of humiliating the Ukrainian national idea, as well as to prove the uselessness of the achievements and sacrifices made by Ukrainians in the name of freedom, openness, justice and unity of Christians.

It is also necessary to understand that, for Christians, not only is one's earthly life important, but also a separate reality that will be after physical death. In Christianity, victory comes through unwanted death. "Through death he overcame death" is not just words that remind us of the triumph of the risen Christ, but it is also a practical guideline for everyone not to limit themselves to a short sighted perspective. For the birth of a "new" person, the "old" one should die. Regarding the birth of a "new" Ukraine, it was necessary for the "old" one to die. This death was evidenced by the Revolution of Dignity. Corruption, deception, theft, and jealousy must literally disappear from public life.

The Christian character of the revolution in Ukraine (2013–2014) revealed the overwhelming need for the transformation of the state of Ukraine, but it also revealed the need for the transformation of each individual Ukrainian. If state institutions undergo changes and reforms extremely slowly, then this is not a sign of defeat, because Maidan, as a special space, clearly showed the sacrifice and goodness that exists in Ukrainian society.

God's plans are unknown to us. We do not know how long the road will be to the qualitative and radical changes in socio-political relations. However, as Christians, we know for sure that, where God works, there is life and there is a future. A "Theology of Maidan" makes it possible to appreciate the Revolution of Dignity properly, as well as to allow one not to lose sight of the difficult moments of state formation and social transformation. A sense of God's collaboration allows for everyone to perform even tedious and routine work with inspiration. God, who consecrated the revolutionary Maidan with his presence, continues to sanctify the work of those who seek changes for the better.

Ukrainians in Maidan proved that God occupies an important place in their lives. This is why we must not only engage in a neutral assessment of those events, from the perspective of our time, but also keep alive the memories from its immediate participants. As a result, we will again be able to recall the atmosphere of those events and the way in which God touched human hearts, allowing us to preserve hopefully in difficult moments. The spiritual potential of Ukrainians, being manifested in cooperation with God, allows us to hope for rich fruits in the future.

Let this book be for readers both a collection of testimonies and an analysis of the events of the revolution, while letting it help one to live in harmony with Jesus Christ on the private and public levels. This will allow fellow citizens to live a holistic and fulfilling life where there will always be strength and opportunity to do good, remaining honest and transparent together and, no less importantly, on an individual level. Only such a good example will help many to enter the path of a better Ukraine, a better Europe and a better world.

Частина 1

СВІДЧЕННЯ І СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ

Вахтанг Кініані,
головний редактор
інтернет-видання «Історична правда»,
викладач магістерської програми
з журналістики УКУ

ПРО БОГА НА МАЙДАНІ¹

Обіцяв написати про ніч з 10-го на 11 грудня 2014 року. Спочатку хотів описати тільки кінець історії – «про Бога», але подумав, що іншої нагоди зафіксувати порядок подій, як я їх побачив, може й не бути, і занотував усе, що запам'ятав. Я – «сова», і в ті ночі, коли не був на Майдані, лягав тільки під ранок, вистежуючи, чи не почався штурм, й клянучи істериків, які анонсували «штурми» майже кожного дня.

Коли «Громадське» сказало, що «Беркут» наступає, зайшов у кімнату, глянув на сплячих дітей, викликав таксі і поїхав на Майдан, точніше, до Європейської площі. Внутрішні війська вже виставили кілька лав, перегородивши весь Хрещатик. Пройти не можна було. Носився уздовж цієї лінії, благав і кричав разом з кількома людьми на офіцерів – вони відвертались. Зі знайомих бачив там лише музиканта з групи «Немо» Анатолія Іванюка. Привітався. Зустрічалися востаннє якраз на Майдані, але в 2004-му.

Ще кільканадцять людей, які теж приїхали, стояли мовчки. Один чоловік кидався на ментів і кричав, що у нього на Майдані дружина і «будьте людьми, пустіть туди!» Марно. Так пройшло десь півгодини. Якби я знав, що не всюди Майдан оточений, то побіг би по колу, але нічого не лишалося, як щохвилини кидатись на людей зі щитами. Їм це набридало, і вони почали штовхати ними, щоб не підходив близько.

Побачив, як хтось проходить через кілька рядів ВВ [Внутрішніх військ]. Кинувся туди, махав посвідченням журналіста.

---

¹ Автор подав це свідчення як внесок до конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

Цим «хтось» виявився Олег Царьов із двома амбалами. Його провів генерал-майор міліції у смушковій папасі. Я почав волати: «Пане генерале, не порушуйте законів, пропустіть пресу!» Той відвів кудись у бік Майдану Царьова і... повернувся. «Пожури», що не вдома, «бо тут небезпечно». Але його задовбали крики про порушення прав журналістів, і він розпорядився пропустити всіх, у кого були посвідчення. Таких було з уже доволі великого натовпу троє.

Між кордоном ВВ і рогом будинку профспілок орудували «комунальники» в помаранчевих жилетах. У руках – ножі, якими вони зрізали намети. Стояв КАМАЗ, куди вони скидали речі. Було дуже «жутко». На цьому відтинку були ці чуваки з ножами і я один. Пирнути було ділом техніки і бажання. На питання вони не відповідали. Думаю, що це були переодягнені менти, а не справді комунальники.

Проблема була в тому, що від рогу будинку профспілок до сцени Майдану є 50 метрів, і там уже стояли чергові лінії ВВ і «Беркуту». На Майдан не пускали. Побігав так хвилин десять. І тут мені допоміг ангел в особі відомого фотожурналіста Єфрема Лукацького. Я його запитав, як він сюди потрапив (бо прохід до протестувальників був неможливий). Він тихо кивнув головою вбік і сказав: «Намет „Батьківщини”». Спершу я не зрозумів... Виявилося, що можна було акуратно пройти через ще не знятий намет і вийти за спину ментам. До своїх! Я так і зробив, і вже за хвилину був на Майдані.

Хтось сказав, що під мостом роздають каски. Пішов туди. Взяв той символічний захист, бо він ледве тримався на голові. Пам'ятаю, бачив Олександра Положинського, Володимира В'ятровича, Андрія Ілленка з розбитою головою, отця Андрія Дудченка, Тамілу Ташеву. Далі весь час до ранку був під мостом на Інститутській. Коли міліціонери почали розбирати барикаду і тиснути, всі взялись попід руки і стали однією стіною. Те, що було далі, – загальновідомо.

А тепер про Бога.

Кілька разів здавалося, що менти нас «продавили» і от-от захоплять всю Інститутську. Вони були в 50 метрах за нашими спинами, відрізаючи оборонців мосту від будівлі «Укоопспілки», і прямо перед нами. Іноді їхні «передові» опинялись буквально

в кількох метрах збоку. Але люди, мобілізуючись, знову відтискали їх за межі барикади. Кілька разів виводили побитих чи потруєних газом.

Ми стояли так щільно, що не було можливості побачити, хто за спиною. Мене ззаду страхував якийсь сильний, мовчазний чоловік. Він не «матерився», не вигукував команди, він просто страхував мене. Час від часу, коли менти тиснули, а ззаду тиснули наші, я навіть боявся, що зомлію, і мене у цьому натовпі розчавлять.

І тут у якусь коротку мить перепочинку у нього задзвонив телефон. Нас було так багато, що я не міг навіть поворухнутись. А він швидко дістав телефон і абсолютно спокійним голосом сказав комусь у трубку: «Ні, все добре, можу». І почав читати молитву. У телефон. Але фактично мені на вухо. Бо він був просто за моєю спиною.

Це не був «Отче наш» чи якась інша відома мені молитва. Я не можу повторити жодного рядка. Але це було настільки сильно і вчасно, що я подумки повторював сказане ним. Він говорив десь кілька хвилин. Потім замовк. Потім почався черговий наступ ментів. Ми його відбили. І як тільки стало можливо розвернутись, я швидко розвернувся, щоб побачити цього чоловіка. Але нікого не було.

Я кілька разів розповідав цю історію знайомим. Судячи з інтонації, з якою цей чоловік читав молитву, він міг бути протестантським священиком – чомусь мені спершу так здалося. Але тепер, коли прокручую в голові події тієї ночі, яка пролетіла мов одна мить, я впевнений, що це був не священик, це був – Він.

Я був виснажений бійками і штовханиною і десь близько сьомої ранку вирішив піти на метро. «Майдан Незалежності» і «Хрещатик» не працювали, тож пішов на «Театральну». Площа перед КМДА була покрита льодовою кіркою.

Коли порівнявся з ЦУМом, то з-за рогу посунуло дуже багато спокійних, зосереджених чоловіків, які приїхали на метро і спішили на Майдан. Нерви не витримали цього видовища, сльози покотились по обличчю, але якось умить стало спокійно, була абсолютна впевненість, що Київ ми «їм» не здамо.

Ральф Гаска,
*пастор євангельсько-лютеранського храму
святої Катерини¹ в 2009–2015 роках, м. Київ*

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ. БІБЛІЙНА МОТИВАЦІЯ ТА ДІЯННЯ ЦЕРКВИ СВ. КАТЕРИНИ²

Дорогі брати і сестри!

Останні роки в Україні були нелегкими. Те, що розпочалося в листопаді 2013 року як протест проти нерішучості уряду, який раптово змінив свою думку і не був готовий підписати Угоду про асоціацію з ЄС, перемовини щодо якої тривали декілька років поспіль, на початку грудня 2013 року переросло в протест цілого народу. Я точно пам'ятаю, як стався переломний момент. В ніч на 30 листопада 2013 року підрозділи «Беркуту» вдарили по декількох студентах, які зібралися на Майдані на мирний протест. Серед них було найбільше підлітків. Звістка про цей акт насильства, спровокований урядом, поширилася, неначе швидка лісова пожежа.

Наступного дня була неділя. Ми звершували богослужіння. Воно – після застосування сили з боку «Беркуту» – було особливим. Ще біля входу було чути розмови тільки про одне – про побиття студентів на Майдані декілька годин тому, лише в декількох сотнях метрів від нашої церкви. А наприкінці богослужіння чотири беркутівці демонстративно сіли на останню лаву в церкві. Погроза чи зацікавленість? Їх я більше ніколи не бачив.

Під час привітання на початку богослужіння я повинен був якось зреагувати на останні події. І тому я спробував виголосити

---

¹ Належить до Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви України (НЄЛЦУ).

² Доповідь, виголошена на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

громаді щось підбадьорююче, виходячи з тижневого слова з пророка Захарії 9,9: *«Ось цар твоїй іде до тебе, справедливий і переможний»*. Тижнєве слово було якраз влучним і чітко промовляло до цього дня, до обурення людей. Я сказав:

«У перший тиждень Адвенту ми розпочинаємо церковний рік, особливо роздумуючи при цьому про в'їзд Ісуса в Єрусалим. Ми вітаємо Його як Господа і Царя цього світу і радіємо, що Він прийшов і звільнив нас для спілкування з Ним та один з одним.

Ми знаємо, що цього нового світу поки що не існує і що можновладці цього світу, як і цієї країни, пригнічують свій народ. Паує насильство там, де необхідна далекоглядність. Гумові кийки направлені проти людей, які здійснюють своє право на свободу вираження поглядів та свободу демонстрацій. Про це християнська церква не може мовчати. Ми не можемо цього не помічати, тому що Ісус це помічає. Тому що Ісус не терпить несправедливості й насильства. Тому що Він закликає нас, як своїх послідовників, служити закону і справедливості. Тому ми згадуємо і просимо за людей, які постраждали від вчорашнього насильства. І ми просимо про те, щоб насильство більше не було застосоване.

Ми говоримо чітко: *„Хто застосовує силу проти миру, того Бог не підтримує!”* Тому ми дивимося на першу свічку на передріздвяному вінку з проханням про те, щоб ця обітниця виконалася у перший тиждень Адвенту.

„Ось цар твоїй іде до тебе, справедливий і переможний” (Зах 9,9). Тут описується справжнє есхатологічне напруження. Захарія бачить Царя миру. Ми, як християни, згадуємо це слово на початку передріздвяного часу та беремо його з собою у першу неділю грудня. Ми, як християни, проектуємо це слово пророка зі Старого заповіту на Ісуса, який входить до Єрусалиму. І тепер – ця ситуація в Києві та в Україні, коли ми болісно усвідомлюємо, як далеко від цього миру ми перебуваємо. І як мало відчувається присутність Царя миру. Ми це слово також проектували на всю світську владу. Саме цього хотів народ: справедливого царя, який вбачає сенс своїх вчинків у допомозі своєму народові.

Частина есхатологічного образу повинна стати реальністю. В центрі Києва. В центрі Європи. Я думаю, ми добре усвідомлювали, що новий володар країни не буде обов'язково ідеальним царем миру, але була надія на те, що він не буде клептоманом

та злочинцем, який чинить насилля. Саме ця надія спонукала людей до дії. Надія на князя миру, короля, який буде справедливим і буде помічником. Цю надію ми і надалі виношуємо в серці. Ми тут, у Києві, і ви там, у Німеччині. В кінцевому підсумку, саме ця надія і віра об'єднує всіх нас».

Так ми стояли тоді, у першу неділю Адвенту, 1 грудня 2013 року. В наступні дні – так само швидко, як лісова пожежа, – поширюється заява, яку вигадав уряд у зв'язку з його жорстокими і шокуючими діями. Вона звучала так: демонстранти начебто перешкоджали встановленню «йолки» – великої, штучної ялинки на Майдані. Це була вершина цинізму. Кілька сотень людей на площі, яка вміщає сотні тисяч, створюють перешкоду для встановлення ялинки? Абсурдна і нелюдяна заява. А потім я уперше почув заклик до революції. І я подумав: чому революція? Адже йшлося про підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Однак все виявилось зовсім по-іншому.

Ніхто, напевно, не очікував такої бурхливої реакції українського народу. Народу, який умів страждати. Людей, які радше шукали закуток, де можна з місяця в місяць виживати і реагувати на події життя. Не діяти – реагувати.

Коли я роздумую про цю ситуацію, то я знаю, що людина може реагувати лише впродовж певного часу. Люди є творчими істотами. Вони хочуть розвиватися, хочуть планувати, щось просувати. Можна подивитися на це з абсолютно світської точки зору. Та чи це не є цілком очевидним з точки зору теології творіння?

«І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її» (Бут 1,27). Хто є образом Божим, хто має відносини зі своїм Богом – того Він удостоїв власної гідності. Тому що в Псалмі 8 сказано: *«Мало чим зменшив еси його від ангелів, славою й честю увінчав його»*. Тут немає винятків. Жодна людина не створена Богом для рабського існування. Кожен має свою гідність від унікального акту творіння, від Божого слова «так», яке Він особисто промовляє до кожної людини, від прекрасних відносин, які Бог хоче мати зі своїм творінням. Хто нападає на іншу людину, той нападає не лише на людину і на її право й на її гідність, але й на самого Бога.

Одного разу у травні 2014 року мене запитали, чи можна мазовий виступ на Майдані насправді називати революцією. Я від-

повів: українці самі знайшли відповідний вираз – Революція гідності. Так, це була вона, Революція гідності. І всі церкви, всі конфесії, ба навіть всі релігії стояли разом та з самого початку відчували, що тут відбувається не просто якийсь черговий протест проти рішення уряду, а що мова йде про гідність людей.

Про Революцію гідності дуже швидко заговорили вже після першого насильства. Для мене дуже наочно це демонструє одна подія, яку я ніколи не забуду. Це було рано вранці 11 грудня 2013 року. Я спав уривками, як це часто траплялося останніми днями, постійно прислухаючись до того, що робиться на вулиці, в напрямку церкви. Було вирішено негайно дзвонити у церковні дзвони, якщо дійде до наступу. Я був украй наляканий вибухами гранат на Майдані. О п'ятій годині ранку я вже стояв унизу на Майдані, який знаходився всього в п'ятьох хвилинах ходьби. І я бачив, як «Беркут» намагався «очистити» Майдан. Ланцюг з нападаючих уже стояв перед сценою, і це було тільки питання часу, що вони зможуть просунути вперед. Але страху не відчувалося. Тисячі і тисячі стояли там. І їх ставало все більше і більше. Знову звістка про напад облетіла Київ. «Києве, вставай! Києве, вставай!» – так вони вигукували. І всі церкви, так само як і наша невелика церква св. Катерини, дзвонили у дзвони в ці вранішні години.

Два місяці потому ми дзвонили у дзвони вже кожні 15 хвилин впродовж п'ятьох хвилин. Це відбувалося під час вбивств на Майдані. Заклик до молитви лунав у лютому, ба навіть у грудні. На сцені молилися, співали. А потім прийшла Руслана. Та співачка, яка привезла до Києва гран-прі «Євробачення» 10 років тому. Співачка, яка щонаочі стояла на сцені і своїми піснями згуртовувала людей. Руслана знову і знову виголошувала слова в цій небезпечній ситуації, які описують наступне: віднайдена гідність українського народу, гідність кожної окремої людини.

Кожен раптом усвідомив себе людиною, яка має право будувати плани в своєму житті, самостійно вирішувати, куди вона буде скеровувати своє життя, як буде проживати життя, насправді гідне людини. Руслана закликала людей: «Ми гордий народ, ми не раби, ми не станемо на коліна, ми не відступимо, це мирний протест». Вона знову і знову вигукувала людям ці слова. Сильна жінка. Жінка, яка зрозуміла, що народ віднайшов свою гідність, прокинувся від рабства. Можливо, це дещо патетичні слова,

але для мене це був один із найбільш вражаючих моментів під час Революції гідності. Так, гідності. Це якраз влучне слово. Людям багато чого довелося пережити: їх примушували до пасивності, у них не було жодних можливостей розвиватися, вони повинні були несправедливо платити за все і всіх, повинні були спостерігати, як злочинці в уряді грабували державний бюджет, знову і знову, день у день дізнаватися, що закон існував лише для тих, хто міг заплатити. Вони це пережили.

Однак настає момент, коли більше неможливі жодні компроміси: «вони» можуть нас обдурювати, обкрадати і принижувати, але тепер «вони» б'ють наших дітей. «Вони» б'ють їх до крові, «вони» б'ють їх до смерті. Тепер їхній настрій вибухнув. «Ні!» – насильству. На те, щоб застосовувати насильство проти мирних демонстрантів, немає ані світського права, ані Божого виправдання. «Вони» топчуть нашу гідність ногами.

Це були вирішальні дні. Так, Київ піднявся! І не тільки Київ – вся країна. Люди сходилися до нашої церкви з усіх куточків України. Вони приходили, щоб задовольнити фізичні потреби, але дуже, дуже часто – щоб поспілкуватися з Богом. Так багато людей стояло на колінах перед вітарем! Вони говорили зі своїм Богом. І я впевнений, що в ці дні лунало багато молитов за мир у країні, за припинення насильства.

Церква не могла стояти осторонь, наче звичайний глядач. І не тільки тому, що ми просторово знаходилися в центрі революційних подій. Ми не були в стороні не лише просторово, а й від серця та з теологічних переконань, які можна узагальнити одним богословським принципом Реформації: Христос є єдиним посередником між нами і Богом. Христос поміж нас. Поміж усіх подій і усіх міркувань. Я переконаний, що це відчули всі Церкви. Солідарність між Церквами була велика. Ми переживали чудове екуменічне єднання. Коли ми в січні відкрили таємний лазарет на другому поверсі нашої церкви, щоб сховати хворих і поранених, раптом одного вечора перед дверима став Верховний архієпископ Греко-Католицької Церкви [Святослав (Шевчук)]. Звичайно, ми бачилися з ним на різних зустрічах у Всеукраїнській раді у справах релігій, але тут мова йшла про те, щоб виявити солідарність, зміцнити екуменічний зв'язок між Церквами. І я можу вам сказати: цей зв'язок став міцнішим.

Гордість за те, що їхній предстоятель прийшов провідати їх тут, у лютеранській церкві, відчули не лише ті греко-католицькі християни, які знаходилися в нашому лазареті. Ні, в ці дні це було важливо і для мене, і для всієї громади. Ми тримаємося разом, тому що ми ставимо Христа поміж нас. Те, що нас об'єднувало, було набагато важливішим, ніж будь-коли, – спільна молитва та спільні дії для тих, хто потребував допомоги. Христос каже: *«Усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших – ви мені зробили»* (Мт 25,40).

Ісус у своїй промові, яка в Біблії Лютера має заголовок «Судний день», наводить конкретні сфери діяльності. Мені не потрібно їх повторювати, ви всі їх добре знаєте. Хто ставить Христа в центр свого життя, хто дозволяє Йому скеровувати його, той не може обійти інших людей, той не повинен відвертати свій погляд від інших людей. Він завжди буде в спільноті, завжди буде брати відповідальність за того, хто був посланий йому Богом на його життєвому шляху.

За місяці революції таких людей було дуже багато – сотні, тисячі. І, дякуючи Богові, рішення на цей раз було чітким і простим – допомагати всім, хто цього потребував. Багато з тих людей стояли на Майдані, на вулицях і площах, у протестних таборах. Багато з них були також по інший бік. Досить часто підрозділи внутрішніх військ склалися з мобілізованих молодих хлопців 19–20 років. Горезвісні беркутівці радше трималися на задньому плані. Вони виходили лише тоді, коли потрібно було застосувати силу. А кордони часто утворювали саме з таких молодих чоловіків, і вони стояли до виснаження. Словом, по обидва боки були люди, які потребували допомоги. Ми були відкриті для всіх.

Звичайно, допомагати молодим військовим було набагато важче. Якщо ще на початку протестів їм дозволяли приходити в нашу церкву, щоб попиту чаю, кави або просто скористатись туалетом, то далі це ставало чимраз складніше. Керівництво їм це заборонило. І тому вони часто приходили поодинці, обережно, в нічний час, так, щоб ніхто не помітив. Ми були відрізані і оточені міліцією і беркутівцями протягом кількох місяців і опинилися в справжньому «котлі». Наша вулиця була перекрита міліцейськими барикадами.

Ми вбачали наше завдання в тому, щоб допомагати і тим молодим людям, що були з протилежного боку, адже вони також були

в нужді. Вони ставали нашими братами і сестрами. Вони також жили в країні, в якій 85% людей визнають, що вони є християнами, власне віруючими. І тому, передусім, наша молодь вірно і щиро приносила гарячі напої та бутерброди до кордонів міліції та в холодні автобуси, і там їх з вдячністю приймали і дуже рідко відмовлялися. *«Усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших – ви мені зробили»* (Мт 25,40). Як часто я пригадував цей вислів у ці тижні й місяці! Він мотивував мене чинити допомогу всім.

Я переконаний, що у ті місяці Церкви відігравали значну роль у тому, щоб протести залишалися мирними. Насильство демонстрантів у той час (січень–лютий 2014 року) завжди виникало як зустрічне насильство – проти інститутів влади, яка ухилилася від будь-яких перемовин. В деяких місцях нам, як Церквам, вдавалося з Божою поміччю і милістю зупиняти насильство, а отже, уникати жертв. Не лише я неодноразово стояв поміж барикадами – священнослужителі інших конфесій намагалися своєю присутністю, своїми молитвами і мирною поведінкою, шляхом посередництва зберігати протест мирним і приглушувати перші акти насильства.

Я з жахом згадую 9 грудня 2013 року. Раптом сотні правоохоронців посунули повз церкву і оточили табір мітингувальників, який знаходився прямо перед церквою, між нами та президентським палацом. Президентський палац розташований від нас через одне перехрестя. Цей наступ правоохоронців не обіцяв нічого хорошого, адже сотні людей опинилися в пастці. Я встиг відзняти наступ та оточення і поінформувати посла Німеччини, а незабаром стало зрозуміло, що на цей раз дійде до конфронтації. А потім піднялися вони – молоді люди. Повні гніву, вони сходилися з Майдану, і було зрозуміло, що мали намір прорвати ланцюг правоохоронців. І тепер вони стояли один проти одного, як це буде часто траплятися впродовж наступних тижнів. Часу на роздуми уже не залишилося. Я не встигав обміркувати, що робити і що казати. Я впевнений, що це було Боже керівництво. Поміж усім, що відбувалося, поміж фронтів – набрати повітря і промовляти, промовляти, промовляти. Тоді я схопив одного з молодих демонстрантів – який, очевидно, був ватажком – і почав, у повному розпачі, його вмовляти. Я не пам'ятаю всього, але я знаю,

що я розповів йому про наш досвід мирної революції у 1989 році, в НДР. Я не знаю, скільки минуло хвилин чи годин. У кінцевому підсумку, саме на цьому місці, слава Богу, не дійшло до великого кровопролиття. Фронти розійшлися.

«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт 5,9). Як сильно ми всі сподівалися, що ця акція насправді залишиться мирною! Як сильно ми сподівалися, що конфлікт може бути вирішений мирним шляхом! Однак знову і знову ці надії не виправдовувалися. Доходило до чергових і жорсткіших наступів. І люди зрозуміли: друга сторона зовсім не хоче мирного вирішення. Друга сторона взагалі не зрозуміла, що цих людей неможливо залякати. Вони не зрозуміли, що цього разу мова йшла про людську гідність. Чому вони цього не зрозуміли? Тому що з ними не розмовляли, тому що ніхто не наважився вступити в справжній діалог, а замість цього були уїдливі слова, які потім закінчилися вбивством.

Слово Ісуса з Нагірної проповіді набувало для мене і для багатьох інших цілком екзистенційного значення. Це слово можна розглядати на відстані, з позиції глядача. І, безумовно, кожному прийде багато хороших думок. Але ми більше не були просто глядачами. Ми повинні були стати дійовими особами. Навіть якщо дійовими особами, які, як я вже сказав, радше реагують.

Мене дуже глибоко вразило одне запитання: чи насправді можливий мир без зброї? Що означає таке бачення у той час, коли нападають саме на тебе? Перед дверима церкви стояли люди зі зброєю. Правоохоронці мали автомати. Що ж означає бути миролюбним? Чи можу я засуджувати людей, які взяли до рук зброю? Для мене було цілком очевидним, що існує різниця – коли на мене нападають і коли нападають на інших, за яких я несу відповідальність. Держава несе відповідальність за інших, за своїх громадян, за мир у країні. Якщо вона застосовує силу проти миру, проти мирних демонстрантів, то вона втрачає будь-яку легітимність. У п'ятій тезі Барменської декларації сказано: *«Писання говорять нам, що в іще не врятованому світі, в якому існує і Церква, на державу божественною волею покладено завдання здійснювати правосуддя і підтримувати мир. Вона виконує це завдання за допомогою погроз і застосування сили, згідно зі здатністю людей до міркування і їх здібностями в цілому. Церква визнає корисність*

такого божественного встановлення, перебуваючи в подяці та схилинні перед Ним. Вона нагадує про Царство Боже, Його правління і правосуддя і про відповідальність тих, хто править, і тих, ким управляють. Вона довіряє і підпорядковується силі слова, за допомогою якого Бог влаштовує всі справи»³. Таким чином, насильство не можна повністю відкидати. І для того, щоб творити мир, іноді слід застосувати зброю.

Однак коли Янукович застосував силу – це одне, а коли сьогодні силу застосовує новий уряд на сході нашої країни – це інше. Між першим і другим є різниця, та ще й яка! Старий режим застосовував силу до мирних демонстрантів та для збереження своєї влади. Він зробив ставку на силу, щоб виграти собі час для безперешкодного розграбування державної скарбниці. Цим людям плювати на гідність людей, за яких вони як політики несли відповідальність. Вони глибоко згрішили, порушивши сотні тисяч разів заповіді: *не кради; не лжесвідчи; не бажай нічого того, що є власністю твого ближнього*. Вся їхня влада була спрямована на те, щоб збагатити себе, а інших принизити і тримати залежними. Тому вони застосували силу. Несправедливо. Злочинці зробили ставку на насильство.

---

³ Барменська декларація (німецькою: Barmer Theologische Erklärung) – це документ, прийнятий в травні 1934 року першим синодом Сповідницької Церкви (Bekennende Kirche) в м. Вупперталь-Бармен і спрямований проти пронацистського руху «німецьких християн» (Deutsche Christen). «Сповідницька церква» – це рух, який об'єднував багатьох євангельських християн, які чинили опір ідеології нацизму. У роботі синоду взяло участь 139 делегатів із 18 церков, які представляли Лютеранську, Реформатські і Об'єднані Церкви. Барменська декларація, авторами якої були Карл Барт, Томас Брейт та Ганс Асмуссен, складалася з шести статей, кожна з яких була спрямована на розвінчання політизованого вчення «німецьких християн». У Барменській декларації говориться, що Церква не може проповідувати те, чого немає в Священному Писанні (Йо 14,6); для християн не може бути іншого Господа, крім Ісуса Христа, всі сфери життя знаходяться під Його керівництвом, включно з політикою (1 Кор 1,30); Церква не може змінювати зміст свого послання в залежності від політичної та ідеологічної ситуації (Еф 4,15–16); Церква не повинна приймати т. зв. «принцип фюрера», тобто контролюватися державою (Мт 20,25–26); Церква не може взяти на себе функції держави або передати їй свої (1 Пет 2,17); місія Церкви не може бути підпорядкована іншим цілям, крім встановлених Ісусом Христом (Мт 28,20). Довідка написана на основі статті: И. Р. Леоненкова, «Барменская декларация» // *Православная Энциклопедия* / ред. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, т. 4, Москва 2002, с. 341–342.

У страшні дні вбивств 18–20 лютого 2014 року я ходив по Майдану, наче паралізований. Я чув крики зі сцени: «Вони стріляють в нас! З автоматичної зброї. Обережно! Обережно – снайпери!» Я бачив поранених і мертвих. У моїй голові крутилося лише одне біблійне слово: «ГОСПОДИ, помилуй! ГОСПОДИ, помилуй!»

Нині ми маємо новий уряд, нового президента, обраного демократичним шляхом. Маємо людей, які намагаються відновити і підтримувати в країні мир. Людей, які бачать, що їм загрожує і що загрожує людям, за яких вони несуть відповідальність. І вони повинні діяти. Вони не застосовують силу проти власного народу. Вони застосовують силу проти терористів, які хочуть узяти в заручники всю країну. Та все-таки нам потрібні такі люди, християни, які постійно будуть нагадувати про те, що сам Ісус засудив меч, який повинен був йому допомогти врятувати своє життя. У цьому світі та в тій реальності, яка нас оточує, ми завжди будемо знаходитися у напрузі між двома правдами: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт 5,9) і «Всі бо, що за меч беруться, від меча загинуть» (Мт 26,52).

Я хочу завершити втішною думкою. Наша ситуація в Україні нагадує вихід Божого народу з Єгипту. Люди піднялися на боротьбу. Вони скинули з себе ярмо рабського існування. Християнські церкви супроводжували цей процес від самого початку. Божу силу свободи та любові не можна спинити. Люди віддали своє життя за цей шлях. А тепер народ знаходиться в пустелі. Тепер багато що залежатиме від того, як буде реалізовуватись громадсько-суспільна діяльність і правосуддя. Ця країна буде і надалі йти з Богом. Куди приведе цей шлях – поки що не зрозуміло. Та цілком зрозуміло одне: назад дороги немає. Тільки не в рабство. Бог має інший план. Я в цьому переконаний.

Юлія Вотчер,
президент
громадської організації «Мольфар»,
волонтер

МАЙДАН ЯК ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СЕБЕ¹

Я почну з подяки за те, що мене сюди запросили. Для мене це несподіванка і велика честь. Щоб було зрозуміло, чому я тут, я хочу сказати про себе кілька слів. У минулому я працювала вчителем. На пенсію вийшла директором школи. Я вважала, що ще рано відпочивати і пішла працювати в страхування. На посаді заступника голови правління страхової компанії мене направили у відрядження в Київ 1 грудня 2013 року.

Я абсолютно аполітична людина, неагресивний атеїст. Я просто не торкалася цих тем – деє вони були, комусь вони були потрібні, але я проходила повз це. Однак проривалися якісь повідомлення в пресі, на телебаченні, що щось у Києві відбувається, якісь діти чогось хочуть. У мене була нагода 1 грудня 2013 року вранці пройтися по Хрещатику від «Житнього ринку», де я побачила таке, чого ніколи не сподівалася: великі плями крові, що запали в канавки, така жижа багряна – одна пляма, друга, і так від «Житнього ринку» до КМДА. Перше враження, що це якийсь п'яний розбив носа, і не прибрали, а коли стало більше цих плям, виникло нерозуміння.

Майдан привітав мене великою вивіскою перед дверима КМДА, що потрібен лікар. Я не лікар, колись в дитинстві я закінчила медучилище, але ніколи не працювала в медицині. Я зайшла, в мене було трошки часу. Думаю, хоч якось комусь стану в пригоді. Заходжу: бачу, що тут розгортається медичний центр,

---

¹ Виступ на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

медичний пункт. Нашу нараду щодо фінансових послуг перенесли на другий день, і от я – на високих підборах, в гарному вбранні – залишилася там і була свідком надходження перших потерпілих. Тут у мені прокинувся просто тваринний страх самки за своє дитя, тому що в основному приходили молоді люди. Коли вони роздягалися, то я бачила ушкодження, зроблені, як під копірку: у всіх чорні пруги на руках, на тілі і на стегнах. Не треба мати багато досвіду і знань, щоб розуміти, що їх били, доганяли і били навздогін. Обпалені зіниці – я не знаю чим – та обпалені дихальні шляхи. Люди дуже кашляли. Це була моя перша зустріч з Майданом. Цей момент мене перемкнув, і я вже назад до Вінниці не поїхала. Перший раз я поїхала додому 1 січня 2014 року на день народження своєї внучки, аж на п'ять днів. І звідти почалося моє абсолютно інше життя – переосмислення всього того, що було цінним у минулому, що я бачу сьогодні, і, власне, визначення орієнтирів на майбутнє. Мені здається, що я прожила гідне життя. Я виховала багатьох людей, працювала, прагнула якнайкращого. Але коли я стану перед Богом і буду звітувати, то я точно знаю, що буду звітувати від 2013 року. Так вже склалося. Хоча той перший відрізок життя значно довший.

З чим я зіткнулась на Майдані? (Зауважу знову, що я вчитель.) Я вчила, що немає Бога, – нас так учили, і я так учила. Перший місяць я була в КМДА, організувала там пункт отримання теплого одягу, який надсилали з різних міст. Його сортували група волонтерів, а потім ми цей одяг роздавали тим, хто стояв на барикадах. Робота була важка, цілодобова, ми спали на тих мішках під столами, по три-чотири години на добу, і я дивувалася, як я це витримую у свої невеличкі роки – не ївши, не спавши і весь час на ногах. Я не знаю, як ми витримували. Тоді були такі перші думки: все від Бога. Значить, воно Богом освячене, якщо дається така сила. Потім до нас люди приносили дуже багато гірчичників, щоби хлопці гріли собі підошви. Приносили багато господарського мила, і до нас приходили хлопці на «спа-процедури»: як вони стояли на тій кіптяві коло бочок, у шкіру їм в'їдалася ця чорна сажа, а ми їх відмивали, бо їм ще жити і жити, клали їм всякі маски.

Одного разу був там такий хлопчина, Андрій, він казав, що вже не має що такого кинути до вогнища, щоб «цю нечисть»

витравити.² Я кажу: «Візьми спробуй гірчичник, бо він мав би мати неприємний запах. Тільки, – кажу, – Андрію, дивись, обережно, бо як вітер подує в другий бік, то щоб ми самі не отруїлися тут». І вони кинули. Я не знаю, можливо, це диво, а можливо – Божа рука, але жодного разу той смердючий шлейф не повернувся на наші барикади, коли Андрій гірчичники закидав, а він їх закидав туди мішками. Потім у нас закінчилися гірчичники, і ми почали на шини кидати мило – смердючішою суміші я не знаю. І жодного разу цей сморід в наш бік не подує.

Мені було дуже приємно почути, що ту палатку навпроти приміщення КМДА, яка мене дуже здивувала, організував отець Михайло. Це була молитовна палатка, і я зайшла туди з цікавості. Я бачила, що там була не тільки одна конфесія, а всі, хто хотів помолитися – кожен своєму Богові, – всі там поміщалися, не було штовханини, не було ніяких проблем. Це єднання мене приємно вразило.

Протягом мого перебування на Майдані – а я його пройшла всього – було різне: крім того, що було фізично важко, було ще дуже важко на серці. По-перше, ми не розуміли, що взагалі відбувається: чи це правильно, чи це неправильно – в такому, людському, розумінні. Від своїх друзів я не отримувала підтримки, вони дивувалися, засуджували і казали: «Тобі кортить руки в крові пополоскати». Хоч я сама не стріляла, ані не біла, але так власне було. Щось мене там тримало, якесь відчуття.

Швидше за все, я навіть не сама там трималася, а мені щось було сказане – можливо, я не чула цього вухом, але чула душею. Закінчилась моя робота в КМДА, я створила госпіталь в Українському домі. І дуже вчасно, тому що почалися хвороби, наче застуди. Але мені здається, що, крім застуд, там ще були отруєння. Ми цих хлопців лікували, в нас було все. Нам з Чикаго прислали гроші щодня, і ми могли купити все для того госпіталю.

Першого дня, 18 лютого 2014 року, ми прийняли перших поранених з Грушевського. Мені не передати цього нерозуміння. Я брежневська щаслива дитина, прожила таке собі сіре, сите життя. Я вважала, що в мене все є, що я щаслива людина: все

---

² Йдеться про димові барикади, зроблені для того, щоб охоронитися від «Беркута» і зірвати його намагання оточити народ, який зібрався на Майдані Незалежності в Києві.

за мене вирішили, все за мене зробили. Мені тільки треба вранці встати, прийти на роботу, повернутися з роботи, подивитися телевізор, почитати, що нам пишуть комуністи, – оце, власне, і все життя.

І коли питання стояло, виграв чи програв Майдан, то я хочу сказати свою думку. Взагалі не можна оцінювати: програв чи виграв Майдан. У нас Україна почалася від Майдану: коли 25 років тому завдяки купці людей ми отримали незалежність ніби в подарунок, то не знали, що з ним робити. А ось на Майдані кожен починав усвідомлювати, що він людина, що він українець, якою б мовою не говорив, що він Божа дитина, патріот, хоча в радянський період цю нашу patriae, батьківщину, взагалі знищили.

Я звертаюся до вас як до фахівців. Згадайте історію. Колись давно були тато, мама і купа дітей. Через якийсь час ця купа збільшувалася щонайменше вдвічі, створювалися сім'ї, народжувалися діти дітей. І ось це середовище вони оберігали над усе. З часом держава нам запропонувала пенсії, якісь елементи державного захисту, і дітей стало менше: «А для чого? Мене прогодує держава». З цими пенсіями і оце поняття «patria» розмислося. І коли зараз говорять, що в Україні менше патріотизму або що його взагалі немає, то я хочу запитати: як я можу захищати когось із вас, коли я вас тільки сьогодні побачила? Патріархальна картина світу зруйнована.

Тільки якісь інші чинники, які з нас вибивали, – тільки вони можуть нас об'єднати. І вони почали на Майдані проявлятися. Заради чого можна стояти на смерть? Чому, ідучи скаліченим з поля бою, один хлопець сказав: «Я не шкодую, що я там був»? Я не знаю, чи живий ще той хлопчик, чи ні. Але це те, що у нас хотіли відібрати. А на Майдані ми це згадали і почали збирати до купи. Нашу національну символіку, наші національні колорити, нашу мову, нашу культуру. Врешті, ми починаємо висмикувати із забуття свою українську історію. Тому що частину її у нас вкрали, а ми її починаємо збирати до купи. І Бог, у моєму розумінні, всі ці чинники, всіх цих людей почав згуртовувати.

Був такий випадок. У нас у штабі працював Юра Тиртишний. Він монах, та я цього не знала. Він мав якусь фізичну ваду, бо ходив увесь час із милицею, трошечки кульгав, худенький такий, вже зрілого віку. Назбирали ми медикаментів, і він повіз

у Донецьк, у перший період війни. Там його зловили сепаратисти, закрили в підвалі і знущалися над ним, підвішували за зв'язані ззаду руки, били. Він розповідав, що кричав: «Я монах! Я людина Божя! Зі мною так не можна!» Цей крик дістав якесь вуха, і його звільнив Московський патріархат. Юра приїхав до Києва, прийшов у офіс, і я його не впізнала. Стоїть якийсь такий старенький дідок – він ще тоді бороду завів, – а я собі думаю: «Кажі, що ти хочеш, людино, і йди, бо працювати треба». А він стоїть, мовчить і потім каже: «Ну, як ви без мене?» І тільки голос дав зрозуміти, що це Тиртишний. Вирішили його оздоровити, допомогти йому відновитися. Нам сказали, що на Кіпрі його приймуть безкоштовно, треба тільки заплатити 500 доларів за квитки туди і назад. Це велика сума тоді була. Мені кажуть: «Немає можливості. Де взяти ці гроші?» Я кажу: «Якось буде, якось Бог зробить». Ми їдемо в машині, і раптом мені телефонує подруга з Вінниці, Юлія Федина, каже, що сусід хоче передати гроші, але він людина віруюча і хоче, щоб не на війну. Я питаю: «Гаразд, а на лікування чи на квиток можна?» – «Так, можна». – «Дякую, а скільки?» – «П'ятсот доларів». Їдемо далі в машині, телефонують зі штабу і кажуть: «Пані Юліє, тут прийшли люди і хочуть дати гроші, ви будете скоро?» – «Десь за півгодини. Може, люди хай почекають, бо хочеться побачити, потиснути руку». – «Ні, вони не можуть». Я кажу: «Тоді ти знаєш порядок: порахувати, заклеїти, написати скільки грошей і телефон цієї людини». – «Я вже зробив, написав, і там п'ятсот доларів». Приходжу в штаб, беру цей конверт (а тут у мене вже є обіцянка в кишені). Іду до начальника штабу – Андрія Петровича Гука. Він сидить, а я стала, об одвірок сперлася і думаю, зараз я йому це скажу. Та він говорить: «Ну, що ви на мене дивитесь? Ну, дам я вам цих шість тисяч!» (Це тоді був еквівалент 500 доларів). Так що Тиртишному було за що і полікуватися, і погуляти, і вітамінів наїстися.

Таких випадків у мене було дуже багато. Я розповіла цей випадок, тому що він яскравіше висвітлює майданівські явища. Але на цьому не закінчується, адже всі ті люди, які мене оточували, як потім з'ясувалося, – дуже віруючі. Я не знала, до яких конфесій вони належали, в яку церкву вони ходять, але я бачила і можу сміливо стверджувати, що віруючі люди і Церква – левова частка перемоги людини над страхом, над собою, за Україну.

В мене є такі друзі, які пройшли весь Майдан, про яких я не знала, що вони віруючі, а потім дізналася, що вони ходять у протестантську церкву. Костя мені кожного разу благословення давав, а я тоді – такий невіглас! – кажу: «Спасибі, спасибі». А він каже: «Треба казати не так, треба казати: „Приймаю з вдячністю”». Гарзд, приймаю.

Одного разу я йшла в Адміністрацію президента по дуже важливому питанню. Від цієї зустрічі залежало, чи буде мати майбутнє наш документ «Военно-медична доктрина». Мені необхідно було знайти потрібні слова. Костя мене підвизив і в порозі мені каже: «Божого вам благословення!» Я, пам'ятаючи науку, кажу: «Приймаю з вдячністю!» І ось тут можу свідчити, що якби мені давали перечитати ту мою промову, то я б не повірила, що я це казала. Настільки вона була логічна, переконлива, влучна. Це не я казала – Господь Бог вважав потрібним цей документ, Він вкладав мені такі думки, а я їх тільки вимовляла. Потім я це відчувала кожного разу, таким чином контролюючи, Божа ця справа чи не Божа. Якщо воно йде легко – то Божа, а якщо воно йде трохи не так, то це для мене сигнал: переосмисли, куди йдеш і що робиш.

Майдан переріс у цю війну, яка, як казав Вакарчук, «не твоя війна». Це дійсно не наша війна, ми її не починали, але ми її маємо завершити. Ми маємо її завершити повною перемогою українців над собою, над своїми страхами, над своєю байдужістю. Україна має бути іншою, і вона буде іншою.

Я була на війні 54 рази. Я порахувала, що сумарно вже була там рік і чотири місяці. Було всяко. Було страшно, що жах, і не тільки тоді, коли стріляють. Страшніше бувало тоді, коли після пострілу не знаєш, що буде: штурм чи перемир'я. Я знаю точно, що на війні невіруючих немає. Вони, може, навіть не знають, що вони вірять. Молитва лунає на різних мовах, але суть цієї молитви зводиться до одного: Господи, спаси!

Після подій дня 19-го числа в мене закінчилось чергування. Ввечері я вийшла на Майдан. Люди порозходилися, людей дуже мало, горять вогнища тільки на тих барикадах, які дуже близько до сцени. Євген бігає по сцені, каже: «Туди біжіть – там важко, туди біжіть – там важко». А бігти немає кому, тому що дуже мало бійців, дуже мало людей, і страх такий, що реально Майдан

закінчиться, якщо зараз цю сцену візьмуть. І я мала таке відчуття, як потиск руки, що «не треба бентежитися, все буде зроблено, тільки роби правильно свою роботу, все буде забезпечено, все буде вчасно». Це відчуття мене тримало, що я не вмерла від страху цього 19-го числа. Була геть пуста територія перед сценою – і я розуміла, що зараз прийде «Беркут» і просто заб'є всіх палками. В цей час я почула тупіт – так бігав «Беркут», коли вони йшли на позиції. Якась луна, і в мене майнула думка: от і все. Але ось цей гурт розділяється на купки – таке враження, що це оточення. Але... ці люди гукають, наче вибачення просять: «Вибачте, що задовго». Це приїхав Тернопіль! Десь їх, видно, перехопили, десь вони там проривалися групами – і це підмога прийшла! І вистояв 19-го числа Майдан!

Коли вже 20-го пішли розстріли, я була в трапезній Михайлівського собору і бачила, як тілами вистеляють землю нашу. Тоді Назар, наймолодший хлопчик, загинув. І я подумала, що цей Майдан, і ця війна, і ці жертви – я можу помилятися, але я так собі думаю, – що це нам, живим, покарання за те, що ми жили неправильно, що ми не цінували те, що мали, втрачали, не жаліли, жили одним днем, не думаючи про те, що життя вічне.

Якщо говорити про те, яка я була в минулому житті, у великій частині мого життя, і про те, що я сьогодні відчуваю, то я ще маю дуже довгу дорогу до Бога, і я не вмію так, як вмієте ви. Я дуже тішуся, що вас цьому вчать. Дивовижно бачити лиця, з якими я зустрічаюся тут. Мені кажуть: «Слава Ісусу!» А я з переляку не знаю, що сказати у відповідь, і кажу: «Доброго ранку!» Перепитую колегу, що треба сказати у відповідь. Я за вас радію, я не заздрю, в мене дорога ще є. Ви в тому місці, де найкраще. Я дивлюся на цих студентів, на вас і на тих, хто з інших факультетів, і питаю в пана Петра: «Це таких дітей тут зібрали чи ви їх такими тут робите?» І я сміливо можу сказати, як учитель у минулому: «За вами Україна, на вас сподівається Україна».

Коли я поховала свого батька, то прийшла в церкву, бо мені все здавалося, що він не там, де мав бути. Він був дуже хорошою людиною, але, можливо, як комуніст, він не там. Церква була закрита, я потопталася і хотіла йти, а хлопчина, який стриг дерева чи кущі, каже: «Ви щось хотіли?» Я кажу: «Я прийшла в церкву, але вона замкнута». А він каже: «Зараз». Він зайшов з іншого

боку, вийшов у рясі, молодий зовсім хлопчик. Відслужив службу по моєму батькові. Він її провів виключно для мене.

Однак минулі досвіди, зустрічі були такі, що відвертали мою дорогу до Бога, і я казала, що я б і в Бога повірила, якби не ці «посередники». Та зустрівши отця Святослава, я побачила, що питання не в тому, хто посередник. Від нас теж дуже багато залежить.

Наостанок я хочу вам сказати: на вас сподівається вся Україна, свідомо чи несвідомо. Ви маєте знати, що від вас залежить щастя великого народу і дуже гарної країни. Слава Ісусу!

*Леонід Григоренко,
єромонах Чину Найсвятішого Ізбавителя
у монастирі м. Ковель,
екзорцист, капелан Майдану*

БОГ НА МАЙДАНІ. ЛІТУРГІЯ НА МАЙДАНІ¹

Майдан – місце пробудження любові до Бога та Батьківщини

Аналізуючи події, які вже кілька років у крові очищують Україну, повертаємося думками на початок – Майдан 2013 року. Саме він став першим горнилом, де в кузні духовно-національного вогню любові до Бога і Батьківщини почалася ще одна сторінка боротьби за гідність.

З гарячих молодих сердець, сповнених любові, заясніла перша іскра великого божественного вогню і запалила десятки мільйонів душ прагненням відстоювати свою честь. Студентська кров, пролита біля Монументу Незалежності, стала національними мощами і освятила місце для майбутнього неустанного циклу Божественних Літургій. Божественний Спаситель мав приносити себе в жертву, проливаючи свою найсвятішу Кров і омиваючи в ній християнські душі українців².

Ні один футуролог, напевно, не зміг би напророкувати того, що з числа скромно вбраних учасників Майдану, які слухали заклики не боятися віддати життя за братів своїх, повстане Небесна Сотня. А після неї в Іловайському, Дебальцівському та інших «котлах» сотнями і тисячами поляжуть наші сини, стаючи цілопальними жертвами з Христом.

¹ Виступ на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

² О. Виноградов. *Слово Майдана*. Київ 2014, с. 98.

Напевно, кожний з нас, душпастирів Майдану, до сьогодні питає себе: «Чому я не був розстріляний з Сергієм Нігояном, Олегом Ушневичем та іншими, які так уважно слухали мої проповіді, сповідалися і причащалися, а тепер постають перед нами у своїх портретах, засвідчуючи величезний героїзм мучеництва?»³.

Ніхто з нас не хотів крові й смерті, навіть крові тих, що знущалися над студентами та довели до такої кризи країну.

Літургійний заклик «Мир всім!» – духовне послання до всієї України

Ми всі бажали миру. Літургійний заклик «Мир всім!», який передавався від престолу до сцени та відлунням розходився на всю Україну, повинен був умиротворити будь-які зародки агресії чи ненависті.

Дуже часто Христові слова: «*Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його*» (Ів 14,27) – зустрічалися з протистоянням у серцях, ще не очищених з тяжких гріхів, у душах, сповнених емоційної ейфорії, які десь на підсвідомому рівні прагнули гострих відчуттів, ідучи за нашептами «батька війни». А він розпаює її там, де панує гріх, затягуючи в пекло загублені безсмертні душі.

Літургія на Майдані – небо для сердець, спраглих справедливості та гідності

Коли отці служили Літургію на Майдані, вони прагнули неба для кожної людини, яка вийшла відстоювати гідність України. Прагнули неба для душ, які очищалися сповідями, причащалися та жертвували своє терпіння за мирне вирішення справедливого протесту. Літургія на Майдані стала небом для сердець, спраглих правди, щасливого майбутнього та захищеного від небезпеки життя.

Але, на жаль, ворог миру, любові й милосердя створював хаос і поділ між самими організаторами Майдану. Відчувалася атмосфера скритих протистоянь, яка створювала сильний психологічний тиск на священнослужителів та вірних, які молилися в каплиці Служби Божі. Часто Літургії глушилися тяжкою

³ Л. Филипович. *Майдан і Церква*. Київ 2015, с. 250.

рок-музикою. Було видно, що каплиця є не тільки центром духовного порятунку, але й мішенню для «невидимих сил», які хочуть її знищити.

18 січня 2014 року «Беркут» спалив майданівську церкву Матері Божої Нерушимої Стіни, а через півтори доби отці та брати редемптористи її відновили у зменшеному розмірі. Обгорілий на-престольний хрест був воздвижений, відновлено престіл, на якому знову служилися Літургії.

Коли увага перекинулася на схід, то каплиці-намети з'являлися в гарячих точках, де капелани служили і служать Літургії, шукаючи воїнів, біженців та мешканців зон АТО, щоб допомогти їм відкрити свої серця на милосердного Ісуса, який дає багато знаків і чудес.

Так було з отцями Михайлом Іваняком та Ярославом Федунівим. Від мінометної атаки було знищено все майно, намети, транспорт, навіть каплиця, але не загинув жоден солдат. Усі були здивовані, бо вцілів тільки березовий хрест.

Щоб перемогти, треба поширювати служіння Божественних Літургій, відкривати каплиці і постійно сповідати та причащати. Ми боремося не проти тіла і крові, а проти духів злоби в піднебесних просторах.

Війна на сході – це показник слабкого місця України. Брат Олександр Іванко сказав: «Якби там було достатньо наших священиків упродовж цих останніх 25 років, якби не верталися в Галичину, а таки там лишилися ті священики, що туди поїхали, то війни б не було!»⁴.

І справді, ще до війни отці об'їжджали схід України з науками-реколекціями, дивувалися, що в радіусі 200 км не видно було ніяких каплиць, ані храмів. Людям було байдуже, чи є в них монастир або церква, чи ні. Тепер, коли йде війна, там і надалі не дуже густо з храмами, будь-якого патріархату.

Ворога людини і Бога не зможе зупинити ніяке технічне озброєння. Він боїться Непорочних Сердець. Тільки Непорочні Серця Ісуса та Марії можуть спасти світ, у якому поетапно розвивається третя світова війна.

---

⁴ О. І. Онишкевич, о. Леонід Григоренко, ЧНІ. Літопис молитовного Майдану (зошит з хронікою подій, кількістю Служб Божих, та ініціалів священиків) // *Репортер* 18 (27 декабря, 2013 – 16 января 2014), с. 46.

Блукання Росії – це загибель багатьох народів, а її навернення – це їхній порятунок.

Звичайно, вкінці Непорочне Серце Діви Марії затріумфує, але від сьогодні ми маємо стати її апостолами любові та миру!

Список використаної літератури:

Виноградов О. *Слово Майдана*. Київ 2014.

Онишкевич о. І., Григоренко о. Л., ЧНІ. Літопис молитовного Майдану (зошит з хронікою подій, кількістю Служб Божих, та ініціалів священиків) // *Репортер* 18 (27 декабля 2013 – 16 января 2014).

Филипович Л. *Майдан і Церква*. Київ 2015.

Додаток

З НОТАТОК ДУХІВНИКА МАЙДАНУ

Подаємо під назвою «З нотаток духівника Майдану» весь оригінал і транскрипцію тексту, частина якого вже друкувалась як «Онишкевич о. І., Григоренко о. Л., ЧНІ. Літопис молитовного Майдану (зошит з хронікою подій, кількістю Служб Божих та ініціалів священиків)». На жаль, досі нам не вдалося ідентифікувати всіх згаданих у щоденнику отців, які відправляли богослужіння на Майдані. Сподіваємося, що читачі допоможуть нам заповнити цю прогалину.

Молитва на Майдані. Літопис молитовного майдану

30 листопада 2013

Побиті студенти на Майдані.

Перший день. 1.XII.2013

За Благословенням Блаженнішого Святослава в неділю 1 грудня 2013 ввечері розпочалась молитовна сторожа на Майдані. За сценою-трибуною був піднесений Хрест і Ікона Богородиці. Встановлена черга священиків КА [для]⁵ молитовної сторожі по 3 години розмови і сповіді, молитви з людьми. О. Роман [?] ЧСВВ був першим, що розпочав молитовну сторожу.

2 День. 2.XII.13. Понеділок

За сценою нас не бачать люди, важко добратись до молитовного місця. Незручно. На сцені моляться всі священики, що приходять

---

⁵ Слова в дужках відсутні в оригіналі. Їх було додано редактором для кращого розуміння тексту.

[о] 8 ранку і [о] 22 ввечері. Але часто відмовляють в молитві. Тільки Руслана Лижичко і В'ячеслав Кириленко допомагають в молитві.

3 День. 3 грудня. Вівторок

Блаж. Святосл[ав] благословив [по]ставити каплицю. Але не знали, де знайти намет. Довго шукали його і нічого не вийшло.

4 День волі. 4 грудня 2013. Середа

Відправляється Перша Сл[ужба] Божа на Майдані на старому місці за сценою біля Хреста. Її відправили ієромонахи редемптористи о. Євген [Задорожний] і о. Леонід [Григоренко] з Ковеля. Каплицю не можемо поставити. Пробує допомогти о. Сергій [?] і пластуни. Але справа не рухається. Святкуємо свято Введення Богородиці в Храм. 3 грудня 2013 на трибуни принесено хоругву-[...] ⁶Оранти – Молільниці нерушимої стіни. Її історія починається з 1991 р. [з] Гранітної революції студентів. Її зберегла і передала Церкві Ніна Бойко. 2004 р. Мати Божа Оранта на трибуні Помаранчевої революції. Сьогодні Богородиця знову з Божим людом.

5 день. 5 грудня 2013. Четвер

Невідомі поставили намет-каплицю на місці побиття дітей-студентів. Тут ще видно к[р]аплі крові наших дітей. Польова каплиця поповнюється іконами. Кир Богдан [Дзюрах] передає ікону Оранти – Молільниці Нерушимої Стіни. О[тець] Дем'ян [Кастран, ЧСВВ] встановлює ікону Матері Божої Гошівської. П[ані] Віра К[?] приносить образ Зарваницької Богородиці. Освячують каплицю правосл. священник [о.] Павло [?] і о. Сергій [?] УГКЦ в присутності великої кількості священників. Це було [приблизно] о 20.00 вечора. Службу Божу служить о. Леонід [Григоренко, ЧНІ].

6 день. 6 грудня 2013. П'ятниця

8:00 Сл. Божа. Служить о. Іван [?] зі священниками і вірними.

17:00 Кир Богдан служить молебень. Зі Львова о. Михайло [Димид] привозить Євхаристій[ний] набір, православні привозять просфори. Черга варті продовжується.

20:00 вечора. О. Леонід і сестри Уляна і Світлана помагають наводити порядок. Кир Михаїл [Ковтун] на сцені.

18:00 читає молитву воїна і поздоровляє з Днем укр. армії. Молиться «Отче наш» і «Богор[одице Діво]». Весь Майдан читає молитву «Отче наш». Приїхав о. Володимир, Гошів.

---

⁶ Слово неможливо розібрати.

*[окремим блоком тексту]
Хто бажає, пишіть свої думки.

Дорогі Отці, хто приїжджає на Майдан, наші вірні. Бл. Святослав благословив молитись в цій польовій каплиці, правити про черзі Сл. Божу. Перша Сл. Божа відправляє о 8:00 і далі по потребі. Вервиці, молебні, Служби. Священики знаходяться і моляться тільки тут у каплиці, де пролилась безвинна кров. Заборонено йти в колонах, бути в пікетажах, їхати на прощі, Хресні Ходи. Служити Служби в інших місцях. Йти в КМДА.

Субота. День 7. 7.XII.2013

[...] Падає сніг, 0° С.

13:30 Повний Майдан людей. [...]

8 грудня 2013

≈ 18:00 Впав ідол і розібрали на сувеніри. Кінець його панування.⁷

9 грудня 2013

Сніг, мороз. – 5° С. Шукаємо о. Михайла Арсенича. Треба зв'язатись з єпископом. Ніч на 10 грудня буде темінь. Майдан оточений військами. Молоді хлопці стоять і замерзають на холоді. Стоять як заморожені.

11 грудня 2013

– 10° С. Десь о 1:00 почався штурм Беркуту проти Майдану. По вулиці Інститутській знесено барикади. Хлопці-беркутівці нікого не били, тільки штовхали.

Зброю складай, поруч ставай,

– підійшов до них, говорив. Двоє велетнів – більше 2 м – були злі, бо почули, що священик зі сцени говорив про прокляття до них. Це сильно засмутило їх і розізлило.

Чому ти тут, йди додому.

Чому не говориш про політику.

Тобі погано живеться.

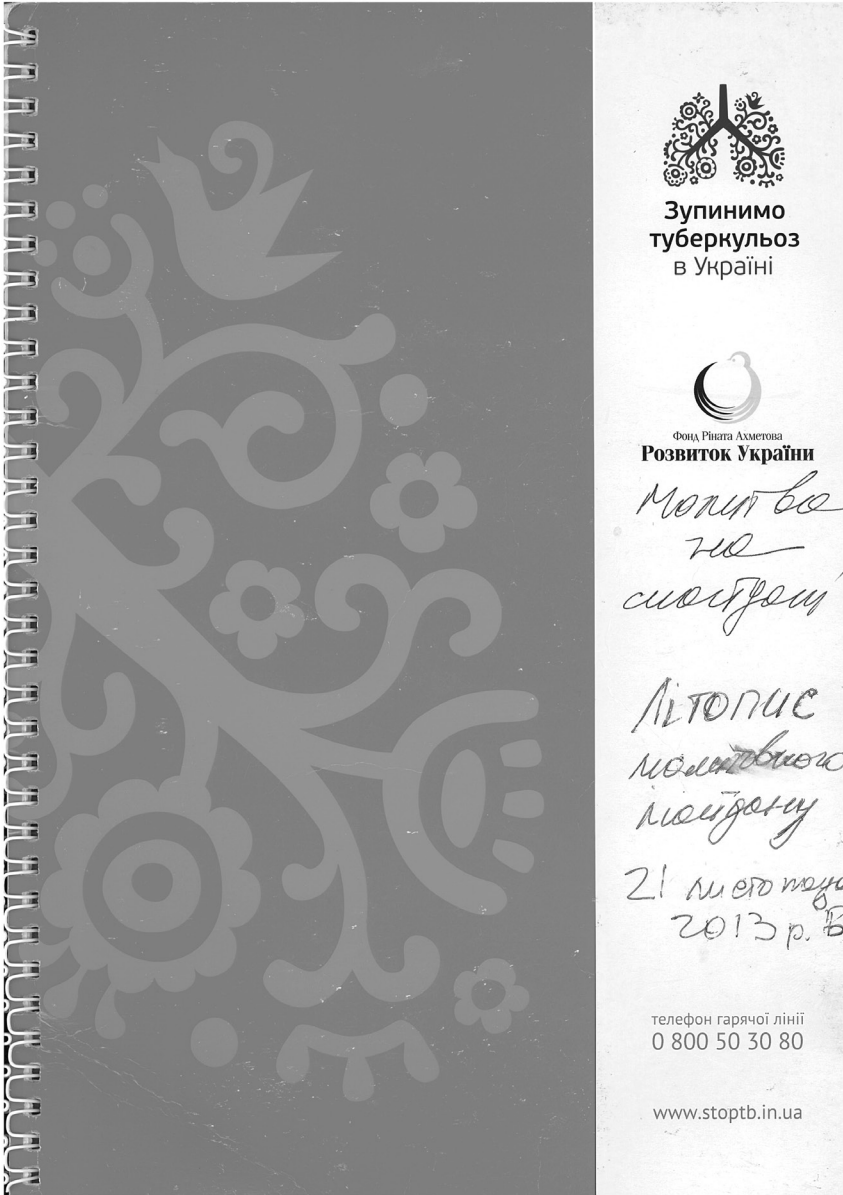
Вкінці сказали, що *не сварить мене*. Другі беркутівці були добріші і пару слів перекинулись.

06:00 год в каплиці моляться люди.

Буде Служба Божа.

---

⁷ Мається на увазі повалення пам'ятника Леніну на Майдані Незалежності. – прим. ред.

Молитва на Майдані. Літопис молитовного майдану.

Зупинимо
туберкульоз
в Україні

Фонд Різної Америки
Розвиток України

~~Дяку~~ ~~Вся~~ молитви
здесь молитви Отже кон
приїхав о Володимир, Гоши
↓
Хто бошає тиша
світ жушки

Дорогі Отці, хто
приїздив на молитви,
мої віри

Бл. Светослав Билослав
могитись в члї похованні
копачки, провіди на сфр
Сл. Богу
Перша сл. Богу ввечері
о 8:00, і решта по пароду
вервиці, мовади, сурьоду
Свещенки знохирова і
молитва півки тут у
копачки і прохиса барбел
кроб.

www.stopy.info

телефон гарячої лінії
800 50 30 30

Зборено іти в релігійну
бути в тісерах. їхав

Літопис молитовного майдану

Не відступай.

Ми молимося за всіх.

Тримаймося.

Легіон злих сил рушив на Майдан, на мирних людей.

Десь після обіду 11 грудня 13 ієр. Леонід (редемпторист, Ковель) [з] допомогою братів донецьких поставили цю велику польову каплицю. Яка Божа Ласка! І ми перенеслися у цю простору каплицю. Польова каплиця посвячена Богородиці Оранті Нерушимої Стіни.

12 грудня 2013 р. Четвер

Право називатись людьми.

Самоорганізація.

Зміни.

Ми сила з Христом.

Ніч безсонна ради Свободи і майбуття дітей.

Проведення Божественних Літургій на Майдані Незалежності у каплиці

4.12.2013

8:00 Божест. Літургія

о. Євген Задорожний ЧНІ,

о. Леонід Григоренко ЧНІ.

5.12.2013

8:00 -//- (м. Ковель).

6.12.2013

5:00 Служба Божа

ієр. Костянтин Пантелей,

ієр. Михайло.

Львівська Духовна Семінарія Св. Духа.

8:00

-//- і о. Іван Гопко (Кол[омийсько]-Черн[івецька] єпарх[ія]),

о. Волод. Борис,

о. Юрій Хомуляк (м. Сколе, Самбірсько-Дрогоб. єпарх.).

11:00 Бож. Літург.

о. Микола Бичок ЧНІ,

о. Ярослав Федунів ЧНІ,

о. Ігор Безкостий ЧНІ (Львівська Архиепарх.).

14:00

о. Михайло Димид.

7.12.2013

8:00 Божеств. Літур.

- о. Леонід Григоренко ЧНІ (м. Ковель, Луцький екзархат),
- о. Іван Гопко (Колом.-Чернівецька єпарх.).

11:00 Божест. Літургія

- о. Іван Горбань ЧНІ,
- о. Микола Бичок ЧНІ,
- о. Ігор Безкостий ЧНІ,
- о. Роман Жиравецький ЧНІ,
- о. Яросл. Федунів ЧНІ,
- о. Ігор Стецьків (Самбірсько-Дрогоб.).

12:15 Бож. Літ.

- о. Дам'ян Кастрян ЧСВВ (Гошів),
- о. Мих. Олійник (Самб.-Дрогоб.),
- о. Ром. Мельник ЧСВВ (Гошів),
- о. Полікарп Марцелук ЧСВВ, м. Київ.

14:00

- о. Михайло Димид,
- о. Руслан П'яста (Ів.-Франк.),
- о. Михайло Дзуль (Ів.-Франк.).

8.12.2013

8:00 Головна сцена

- о. Михайло Димид,
- о. Андріан Марцін,
- о. Кость Пантелей,
- о. Михайло Білецький,
- о. Леонід Григоренко ЧНІ,
- о. Віталій Храбатин.

9.XII.2013

[час не вказано] Бож. Літ.

- о. Михайло Білецький (Львівська архиеп.),
- о. Микола Стручинський (Стрийська єпарх.),
- о. Олег Кобель,
- о. Іван Гуня (Тернопіль),
- о. Ігор Стецьків (Самбірсько-Дрогоб.),
- о. Андріан Марцін (Львівська єпарх.).

19:00 Свята Літургія

- о. Дем'ян ЧСВВ (Гошів) – очолює,
- о. Михайло,

- о. Ігор О.,
- о. Михайло Т.,
- о. Леонід Григоренко ЧНІ,
- о. Віталій Храбатин.

10 грудня 2013 р. Б.

7:30 Свята Літургія

- о. Віталій Храбатин (префект КТДС [Київської Трьохсвятительської духовної семінарії УГКЦ]),
- о. Ігор Боднар (Малехів, Львівська обл., Жовківський р-н, Сокальсько-Жовківська єпархія),
- о. Леонід ЧНІ (Ковель) Григоренко,
- о. Орест Фредина (Львів),
- о. Василь Білаш (Львів),
- о. Юрій Дрізд (Львів),
- о. Микола Стронянський (Львів),
- о. Тарас Дітчук (Львів, Печихвости),
- о. Ігор Гарась (Львів),
- о. Михайло Городиський (Золочів, Підгороднє),
- о. Михайло Смолінський (Золочів, Вороняки),
- о. Микола Мисюк (Золочів, Шпиколоси),
- о. Петро Мазура (Броди, с. Гаї),
- о. Юрій Біль (Броди, с. Корсів),
- о. Іван Гопко (Сторожинець),
- о. Руслан Корят.

11.XII.2013

6:00

- о. Василь Коваль, судовий вікарій (Сок.-Жовк. єпархія),
- о. Ярослав Малиш (Сокальсько-Жовк. єпархія, с. Замочок),
- о. Петро Жук, ректор КДТС, Київ,
- о. Михайло Грицишин (с. Берлин, економ Сокальськ.-Жовк. єпарх.),
- о. Степан Макар (с. Стара Скварява, [...] Сокальсько-Жовк. єпарх.),
- диякон Роман Гонтарик (Сокальсько-Жовківська єпархія),
- о. Микола Мишовський (РКЦ), редактор CREDO,
- о. Петро Жук, ректор семінарії КТДС,
- о. Віталій Храбатин,
- о. Ігор [Онишкевич] (Аск[ольдова] могила).

8:00

- о. Степан Братців (Бережани, Тернопіль.-Зборівська).

9:00

вл. Богдан Дзюрах,
вл. Борис Гудзяк,
вл. Кен Новаківський,
вл. Ярослав Приріз,
ерм. Ілля Мамчак,
ерм. Василь Захарусь,
ерм. Рафаїл Стронціцький [студити],
о. Андрій Хімяк,
о. Роман Небожук.

11:00

о. Іван Гопко (м. Сторожинець),
о. Іван Данкевич (м. Хмельницький),
о. Віталій Футорський (м. Хмельницький, Гречани),
о. Юрій Ланик (м. Староконстянтинів),
о. Володимир Часковський (м. Полонне)
о. Тарас Хом'юк (м. Кам'янець-Подільський),
о. Анатолій Венгер (м. Деражня),
о. Роман Зозуля (с. Ставчиці, Хмельн. д-т).

12 грудня 2013. Польова каплиця на Майдані Богородиці Оранти
Нерушимої Стіни

12:00

о. Збігнев Савчук (Дніпропетровськ).
Вірних 20 чол.

13.00

ієрм. Микола Бичок ЧНІ,
ієрм. Ярослав Федунів ЧНІ,
ієрм. Роман Жиравецький ЧНІ,
о. Михайло Коліщак,
прот. Григорій Котор,
о. Євген Гаврилишин (м. Чортків, Бучацька єпархія),
митр. прот. Тарас Гарасимчук (м. Дрогобич),
прот. Ростислав Мелех (м. Дрогобич),
прот. Володимир Прохоренко (м. Дрогобич).

13 грудня 2013

8:00 Бож. Літ.

о. Василь Пантелюк,
о. Ігор Пагулич [...],

10.00

о. Леонід Григоренко ЧНІ.

11.00

о. Ігор Безкостий ЧНІ.

[...]

14:30 Бож. Літ.

- о. Леонід Григоренко ЧНІ,
- о. Тарас Герасимчук (Самб.-Дрог.),
- о. Юрій Хамуляк (Сколе),
- о. Мих. Коліщак (Самб.-Дрог.),
- о. Ростисл. Мелех,
- о. Волод. Прохоренко (Дрогоб.).

14 грудня [2013]

1:30 ночі. Бож. Літ.

- о. Роман Білецький (Сокаль.-Жовківськ.),
- о. Леонід Григоренко ЧНІ.

6.00 Бож. Літ.

- о. Тарас Рисей (Самб.-Дрогоб.),
- о. Ярослав Рохман (Франківськ),
- о. Михайло Дзуль (Ів.-Фр.),
- о. Орест Демко (Львів).
- о. Петро Верхоляк (Сокаль.-Жовк.).

13.30 Св. Літургія

- о. Мирок Сачик,
- о. Віталій Дзюба,
- о. Володимир Прохоренко.

14.30

- о. Олег Кобель,
- о. Роман Сиротич.

16.00

- о. Ігор Головка.

15 грудня [2013]

00.30 Бож. [Літ.]

- о. Леонід [Григоренко, ЧНІ],
- о. Тарас Михальчук (Львів),
- о. Роман Білецький (Сокаль).

5.00 Бож. Літ.

- о. Орест Демко (Львів),
- о. Юрій Хамуляк (Львів).

11.00

- о. Юрій Блажиєвський (Львів).

12.00

о. Омелян Кобель.

14.00 Служба Божа

о. Віталій Дем'янець,

о. Іван Сас.

16.XII.13

10.00 Служба Божа

о. Никодим Гуралюк, ЧСВВ (Погоня, Франк.),

о. Леонід Григоренко, ЧНІ (Ковель, Волинь),

о. Осип Славич (Самб.-Дрогоб.),

о. Андрій Платош (Салезіани, Львів).

12.00

о. Богдан Дмитрів (м. Стрий),

о. Андрій Мичко (Самбірсько-Дрогобицька Єп., Тухольківський д-т, с. Головецько),

о. Микола Кожух (Старий Розділ).

16.00

о. Михайло Димид (Львів),

о. Михайло Стахнів,

о. Михайло Дудар (Тисів).

17 грудня [2013]

24.00

о. Богдан Рудницький (Франківськ).

о. Орест Демко (Львів)

о. Богдан Дмитрів (Стрий)

о. Леонід, ЧНІ (Ковель),

о. Андрій Мичко (Самб.-Дрогоб.).

7.00

о. Володимир Юськів [Великі Мости],

о. Василь Дриворіз (Сок.-Жовк.),

о. Михайло Дудар,

о. Никодим Гуралюк, ЧСВВ.

12.00

о. Егідій Мрозич, ЧБМ,

о. Йосип Славич (Самбірсько-Дрогобицька),

о. Михайло Плещь (Мукачівська єпархія),

о. Мик. Кожух,

о. Богдан Рудницький,

о. Михайло Дудар (с. Тисів).

- 13.00 Сл. Божа
о. Леонід Григоренко ЧНІ.
- 14.30 Сл. Божа
о. Василь Купар (Мукачево).
- 17.00
о. Михайло Михайлець (Мукачево),
о. Михайло Димид.
- 18.30 Бож. Літ
о. Михайло Плець (Мукачево).

18.12.13 р. Б.

- 7.00 Утреня
о. Михайло Плець (Мукачево).
- Літургія
о. Михайло Плець (Мукачівська є.),
о. Олег Вереснюк (с. Лавочне),
о. Петро Змінчак (с. Терновка).
- 8.20 Св. Літургія
о. Іван Головка (Melbourne),
о. Василь Змінчак (с.Тухолька),
о. Никодим Гуралюк ЧСВВ (Ів.-Франківськ),
о. Ігор Головка (Австралія),
о. Михайло Дудар (с. Тисів, Болехів).
- 11.00 Бож. Літ.
о. Василь Купар (Мукачево),
Михайло Михайлець.
- 12.00
о. Леонід [Григоренко] ЧНІ (Ковель),
о. Михайло Дзюба,
о. Михайло Димид.

Четвер 26 грудня [2013]

- 19:00 Бож. Літург.
ієрм. Леонід Григоренко ЧНІ (Ковель, Волинь).

П'ятниця 27 грудня [2013]

- 13.00 Бож. Літург.
ієрм. Леонід Григоренко ЧНІ (Ковель),
о. Мирослав Пронюк (Івано-Франк.).

Субота 28.12.2013 р. Б.

- 11.00 Служба Божа
о. Леонід [Григоренко],
о. Мирослав Петрущак (Зарваниця).

Неділя 29 груд. [2013]

8.00 Сл. Божа

- о. Леонід [Григоренко] ЧНІ,
- о. Михайло Димид,
- о. Мирослав Петрущак (Зарваниця).

18.00 Молебень до Богородиці

Дарунок образу Пресвятої родини. Митець Лев Скоп з Дрогобича.

Вечірня

- о. Ігор.

Понеділок 30 грудня [2013]

3.00 Бож. Літург.

- о. Михайло Димид.

8.00 Бож. Літургія

- о. Леонід [Григоренко], ЧНІ.

10.00 Бож. Літургія

- о. Михайло Дудар.

12.15 Св. Меса

- о. Віталій Новак,
- с. Марієтта Надійова (Одеса, Фонтанка, Нова Борова, Житомирщина).

Вівторок 31 грудня [2013]

22.00

- о. Леонід [Григоренко], ЧНІ,
- о. Михайло Димид,
- о. Михайло Дудар УГКЦ,
- о. Любомир Сапринюк (Самб.-Дрогоб.),
- вл. Іван Белей (Володимиро-Луцький УАПЦ),
- о. д-р протопресвітер Михайло Димид УГКЦ,
- о. Михайло Стахнів УГКЦ,
- о. Ігор Гілецький УГКЦ,
- о. Богдан Рудницький УГКЦ,
- о. Володимир Когут УГКЦ,
- о. Володимир Микитюк УГКЦ,
- о. Михайло Дзюба УГКЦ,
- о. Олександр Дякович УПЦ КП,
- о. Миколай Близнак УПЦ КП,
- о. Порфирій [...], ЧСВВ УГКЦ.

1 січня 2014

24.00 Сл. Божа

о. Іван Сивак (Стрий),

о. Юстин Мидзка, ЧСВВ (Червоноград).

2 січня [2014]

12.00 Бож. Літ.

о. Леонід [Григоренко], ЧНІ.

14.00 Св. Меса

о. Олександр Коцюр (с. Голозубинці, Кам'янець-Подільський),

о. В'ячеслав Клембовський ([...], Кам'янець-Подільськ.).

03 січня [2014]

12.00 Бож. Літ.

о. Леонід [Григоренко], ЧНІ.

14.00 Св. Меса

о. Олександр Коцюр,

о. В'ячеслав Клемевський (Камянець-Подільська дієцезія).

04 січня [2014]

12.00 Бож. Літ.

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ.

05 січня [2014]

8.00 Бож. Літ.

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ.

10.00 Бож. Літ.

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ.

13.00 Бож. Літ.

о. Дам'ян Кастрян (с. Гошів).

06 січня [2014]

10.00 Вечірня зі Сл. Божа св. В[асилія] В[еликого]

о. Ігор Козанкевич (Самб.-Дрогоб.).

12.00 Вел[икі] Цар[ські] Часи і Сл[ужба] Б[ожа] св. В[асилія]
В[еликого]

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ.

07 січня [2014]

12.00 Бож. Літургія

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ,

о. Олександр Дорикевич, капелан УГКЦ в Іспанії

08.01.2014

Божеств. Літургія на Службі [...]

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ.

Були присутні священники православні:

ієрей Сергій (Вутянов), Апостольська Православна Церква,
м. Київ,

ієрей Олександр (Радкевич), Апостольська Православна Церква,

ієрей Олександр (Титов), Апостольська Православна Церква,

ієрей Миколай (Макаренко), Апостольська Правосл. Церква,

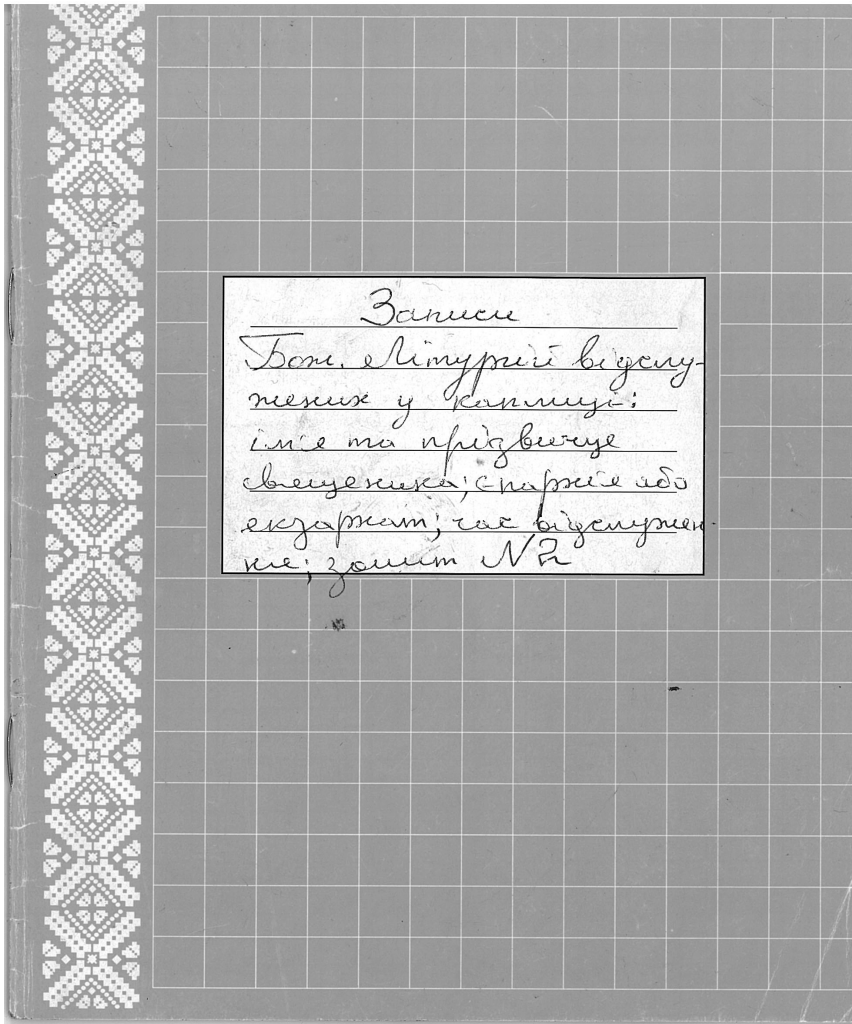
протоієрей Олександр Дорикевич (капелан для вірних УГКЦ
в м. Торрев'єха, Іспанія).

09 січня [2014]

12.00 Бож. Літург.

о. Леонід [Григоренко] ЧНІ,

о. Олександр Дорикевич (капелан для вірних УГКЦ, Іспанія).

Проведення Божественних Літургій
на Майдані Незалежності у каплиці

8.01.2014 р. ~~Романівська міська рада~~
м. Селище ~~Тарнопольське~~
о. Леонід Тригоренко ЗНТ
~~ЗНТ~~

Були присутні
священники
привітання:

ієрей Сергій (Вутянов) Антонівська
м. Київ. православна
Церква

ієрей Олександр (Розквіт) Антонівська
пробоводна церква

ієрей Олександр (Титов) Антонівська
пробоводна церква

ієрей Михайло (Масарука) Антонівська
црк. укр. церква

ієрей Олександр Дорікевич — капелан
для військ ЗСУ
в м. Тернопільська Іллія

9 січня
12.00. Бож. літург. о. Леонід ЗНТ
о. Олександр Дорікевич
капелан
для військ ЗСУ
Тернопіль

Літопис молитовного майдану

Частина 2
НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Андрій Олійник,
єромонах Чину Найсвятішого Ізбавителя,
доктор пасторального богослов'я
та гомілетики,
завідувач кафедри
пасторального богослов'я УКУ

МАЙДАН ЯК ЗНАК ЧАСУ: ЗАУВАЖИТИ, РОЗПІЗНАТИ, ВІДПОВІСТИ...¹

У статті розглядається біблійне та богословське поняття знаків часу, зародження та розвиток кайрології як пасторальної богословської науки, що завдяки дослідженням Римських понтифіків та богословів католицької Церкви була особливим предметом зацікавлення для практичних богословів у ХХ ст. Зроблено спробу дослідити феномен Революції гідності в Україні періоду 2013–2014 рр. з богословської перспективи, зарахувавши явище Майдану до категорії знаків часу. З'ясовано, що, хоча Церква зауважила та розпізнала Майдан як Божий знак, їй необхідно і далі відповідати на цей знак часу за допомогою осмисленої рефлексії, накреслюючи при цьому чітку стратегію та розпрацьовуючи тактику у процесі реалізації свого служіння в українському суспільстві.

Ключові слова: богословська рефлексія, знаки часу, кайрологія, Майдан, Революція гідності.

Для того, аби Церква могла розпрацьовати чіткий орієнтир для людини в перспективі її крокування у напрямку спасіння, не вистачає лише досліджувати Біблію та правильно її інтерпретувати як єдине та самовистачальне Боже слово. Церква отричала завдання розпізнавати знаки часу, які пронизують історію людства, проте в кожному епізоді цієї історії вони є іншими, неповторними, особливими. Врахування знаків часу допомагає

---

¹ Доповідь на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

Церкві краще втілювати Божий план спасіння людини на конкретних історичних етапах розвитку людства².

Термін «знаки часу» вживають не лише представники практичного богослов'я, і він стосується не лише релігійних подій у світі. Термін увійшов до словникового вжитку політиків, публіцистів, журналістів, стаючи неологізмом у середовищі з різним рівнем освіченості та світопоглядним різноманіттям. У сфері релігійних досліджень з'явилося богослов'я знаків часу, яке стисло пов'язане з відновою пасторального богослов'я у другій половині ХХ ст.

Події Революції гідності 2013–2014 рр. можна вважати надзвичайно виразним знаком часу для українського суспільства, що його Божий народ, тобто Церква, має завдання розпізнати та відповісти на нього практичною дією. Події Майдану слід назвати моментом особливого Божого втручання в історію українського народу у ХХІ ст. Тому необхідно розглянути біблійні основи, зародження, розвиток та богословське значення терміна «знаки часу», з'ясувати, чому цей термін необхідний у трактуванні подій світового масштабу. Крім цього, важливо запропонувати пасторальні пропозиції стратегічної і тактичної дії для Церкви, аби допомогти їй відповісти на виклики, які з'явилися в українському суспільстві після революції на Майдані.

Біблійні основи поняття «знаки часу»

Термін «знак часу» («τα σημεία των καιρών») присутній у гострій полеміці Ісуса Христа з фарисеями та садукееями у Мт 16,1–4³. Цей новозавітний фрагмент є єдиним текстом, де прямо вживаються слова «знаки часу». Для Церкви цей термін слід інтерпретувати в новозавітному ключі, адже біблійне підґрунтя для богослов'я знаків часу міститься у текстах Старого заповіту, де Бога представлено Творцем світу та вершителем історії (1 Сам 13,3–5; Пс 89,6), Володарем над часом (Пс 91,4), автором чудес (Вих 4,9;

² Див.: S. Madrigal. Las relaciones Iglesia-mundo según el Concilio Vaticano II // *Teología y nueva evangelización* / ред. G. Uribarri Bilbao. Madrid 2009, с. 45.

³ «І приступили фарисеї та садукееї і, спокушаючи його, просили, щоб показав їм знак з неба. А він у відповідь сказав їм: „Як настане вечір, ви кажете: буде гарна погода, бо червоне небо; а вранці: Сьогодні буде негода, бо небо щось червонясто похмуре. То вигляд неба ви вмієте розпізнавати, а знаків часу ви не здатні розпізнавати? Рід лукавий і перелюбний шукає знаку, але знаку йому не дасться, хіба що знак Йони”. І покинув їх і пішов звідти».

11,9)⁴, який по-батьківськи готує людей до прийняття Месії в окремих історичних часових проміжках. Окрім цього, Бог веде увесь вибраний ним народ до його есхатологічної самореалізації у майбутніх реаліях Божого царства⁵.

В екзегезі фрагменту Мт 16,1–4 варто спершу звернути увагу на чіткі вимоги фарисеїв та садукеев щодо поведінки тих осіб, які себе вважали Божими посланцями. Представники вищезгаданих релігійних груп очікували, що кожен посланець Божий (передусім Месія) мусить підтвердити за допомогою надприродних знаків справжність своєї божественної місії⁶. Тому запитання, яке фарисеї та садукееї поставили Ісусові про знак, який мав би бути апробацією Його діяльності, є наскрізь провокативним. Вислів «знак з неба» – це типовий термін для юдейської апокаліптики, його розуміли як незвичайне світлове та звукове дивовижне «шоу з неба»⁷, в творенні якого сам Бог бере участь, стверджуючи тим самим автентичність місії особи, заради якої цей знак реалізується. Однак, за логікою євангелиста Матея, провокатори Ісуса є невторопними, нагадуючи Христові про необхідність появи знаку, адже в попередньому розділі Євангелія можна чітко прослідкувати, що Ісус оздоровив дочку ханаанянки (15,21–28), зцілив велику кількість хворих біля озера (15,29–31), а також у чудесний спосіб розмножив хліби та нагодував ними велику кількість людей (15,32–39). Пізнавальна обмеженість фарисеїв та садукеев у сприйнятті богословських фактів не дозволила їм побачити ці чудесні знаки і переконатись у справжності месіанського посланництва Христа.

З фрагменту Мт 16,1–4 випливає, що сама присутність Ісуса Христа серед людей – це ніщо інше, як знак з Неба. Однак фарисеї не розуміють цього знаку та не готові його сприйняти⁸. Знак

⁴ Див.: П. Тернант. Знамення/знак // *Словник біблійного богослов'я* / ред. К. Леон-Дюфур. Львів 1996, с. 319–323.

⁵ Див.: Л. Ржиський. Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви // *Пасторальне богослов'я. Матеріали до курсу* / упор. В. Ждан, А. Олійник. Львів 2013, с. 112–114.

⁶ Див.: А. Jankowski. Znaki czasu w Piśmie świętym // *Ateneum Kapłańskie* 1 (1970) 14.

⁷ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*. Kielce 2006, с. 77.

⁸ Див.: К. Romaniuk, А. Jankowski, L. Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*. Т. 1. Poznań–Kraków 1999, с. 95.

у розумінні фарисеїв, як зазначає німецький дослідник Гюнтер Гайнль (Günter Heintl), – це *ausweis*, тобто різновид чуда, яке посланець мав би продемонструвати як «посвідку» автентичності проповідника, якщо він претендує «легально» виконувати своє служіння. Але Ісус у дискусії із законовчителями вводить нове поняття знаку, яке стає новозавітним його розумінням, це – *hinwies*, тобто вказівка на щось більш значуще від самого знаку. Йдеться вже не про чудо, яке концентрує увагу на своїй видовищності, а про певний натяк на щось дуже важливе та окремішне від самого чуда. Тому старозавітний знак є спрямованим у минуле, яке має вплив на теперішнє, натомість новозавітний знак закорінений у теперішньому, і вказує він на майбутнє⁹.

Коли співрозмовники Христа вимагають знаку у вигляді світлошумового видовища, у творенні якого візьме участь сам Бог, Ісус змінює напрям розмови та покликається на метеорологічні знаки, іронізуючи та критикуючи при цьому своїх опонентів за їхню дріб'язковість та нефаховість як богословських практиків. Ісус Христос спершу апелює до їхнього щоденного досвіду інтерпретації природних явищ, а опісля скеровує до них суворий закид: «*А знаків часу ви не здатні розпізнавати*». Тому правильно розпізнавати знаки часу, згідно з Мт 16,1–4, означає не лише розумово пізнавати навколишню дійсність, але й комплексно застосовувати критичне розпізнання та глибинну інтуїцію, дозволяючи собі на глибоке внутрішнє зворушення. За цією відкритістю на трансцендентність, яка вміщена у щоденності, необхідно зробити наступний крок – проявити готовність виконувати дії, до яких мотивує даний знак, увійшовши у спільну площину з явищем. Можна також учинити навпаки – стати осторонь цього феномена, відокремлюючись та не беручи в ньому ніякої участі. Оскільки фарисеї та садукєї не захотіли стати співучасниками у справі Ісуса, то Він відкидає їхнє прохання про знак. Адже навіть якби Він його виконав, це не змінило б їхнього способу думання: жоден зовнішній знак не здатний переконати упереджене та затверділе серце¹⁰.

⁹ Пор.: G. Heintl. *Viele Wunder – nur ein Zeichen*, (home.mnetonline.de), 30 грудня 2016.

¹⁰ Див.: Л. Ржиський. *Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви*, с. 114.

Співрозмовники Христа не були готові увійти у співпрацю з особливим видом часу – кайросом (καιρός), а залишались лише у сфері впливу простого хроносу (χρόνος) – звичайного відліку календарного часу. Хоча кайрос є особливим, святим і сприятливим часом, який поміщений у хроносі, то все-таки він не мусить актуалізуватися у ньому. Як вважали стародавні грецькі філософи, живучи у світі, кайрос можна змарнувати, не використавши шанс віднайти надприродні цінності у конкретних хронологічних подіях. Ця байдужість спричиняє етичну, естетичну та соціальну деградацію людини¹¹. Для ізраїльтян кайрос – це час, пов'язаний з виявами піклування Ягве про вибраний народ, і має зв'язок з есхатологічними часами¹². Натомість для християн участь у цьому священному часі стисло пов'язана із пізнанням Христа, Його наслідуванням та очікуванням Його наступного приходу у славі¹³.

Розвиток кайрології в католицькій Церкві в ХХ столітті

Початки кайрології як богословської науки, що спостерігає за знаками часу, досліджує проблематику їх розпізнання та застосування у практичній діяльності Церкви, сягають у католицькій Церкві початків ХХ ст.¹⁴ Однак трактування та інтерпретація терміна «знаки часу» у висловлюваннях понтифіків та богословів після Другої світової війни виходить далеко за межі біблійного розуміння цього терміна¹⁵.

Уживання терміна «знаки часу» у богословському світі можна простежити вже на початку ХХ ст. У 1910 р. мюнхенський кардинал Міхаель фон Фаульгабер (Michael von Faulhaber) з новим богословським переосмисленням повторив латинську сентенцію: *Vox temporis, vox Dei* (Голос часу – Господній голос); у 1949 р. на шпальтах домініканського богословського журналу *Le vie intellectuelle* (Інтелектуальні шляхи) з'явилася окрема рубрика,

¹¹ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*, с. 83–90.

¹² Див.: S. Bielecki. *Kairos chrześcijanina w ujęciu listów św. Pawła*. Lublin 1996, с. 76.

¹³ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*, с. 90–133.

¹⁴ Див.: О. Волинець. Характеристика знаків часу та їх інтерпретація Католицькою Церквою // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 661 (2010) 96–102.

¹⁵ Див.: R. Hajduk. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*. Olsztyn 2010, с. 25–26.

присвячена знакам часу; в 1959 р. було започатковано місячник *Signes du Temps* (Знаки часу); папа Пій XII у своєму радіозверненні з 21 квітня 1957 р. вжив слова «знаки часу», хоч і було це принагідно¹⁶.

У 1937 р. відомий богослов Марі-Домінік Шеню (Marie-Dominique Chenu) (1895–1990) у книзі *Школа богослов'я: Сольшурер* з великим захопленням описував важливі події у сучасному йому світі, у яких зауважував актуалізацію Божого слова, називаючи їх «богословськими місцями в дії» («lieux théologiques en acte»)¹⁷, адже ці «місця» є надійним джерелом для богослов'я, яке користується індуктивним методом, оскільки вихідною точкою для такого виду богословствування є конкретні теперішні події в житті Церкви і на площині особистого християнського досвіду. Для Шеню такими *loci theologici* є місійна експансія, яка поклала край співпраці з колоніалізмом; плюралізм культур, які збагачують християнство; відкритість на багату традицію християнського Сходу, екуменічний рух тощо¹⁸.

Основною заслугою папи Івана XXIII (1958–1963) є перенесення терміна «знаки часу» на широкий богословський дискусійний форум та вміщення його до офіційного словника навчаючої Церкви. В апостольській конституції *Humanae salutis* (1961) папа, покликаючись на Мт 16,4 – де Господь закликає розпізнавати знаки часу, – говорить про те, що ці знаки провіщають настання кращих часів для Церкви і для суспільства¹⁹. У своїй останній енцикліці *Pacem in terris* (1963) Іван XXIII зазначає, що розпізнання *signa temporum* у світовому хаосі, серед темряви та розгубленості, є для Церкви шансом додаткового підтвердження її спасительної місії у світі²⁰. Коментуючи цю енцикліку, М.-Д. Шеню

¹⁶ Див.: G. Ricci. O teologię znaków czasu // *Chrześcijanin w świecie* 2 (1974) 35.

¹⁷ M.-D. Chenu. *Une école de théologie: Le Saulchoir*. Paris 1985, с. 142.

¹⁸ Див.: P. Rabczyński. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*. Olsztyn 2007, с. 71–72.

¹⁹ «Тому, ідучи за нагадуванням Господа Ісуса, який заохочує нас до розпізнавання знаків часу, серед так зловіщої темряви, розрізняємо різні знаки, які, видається, передвіщають прихід кращих часів для Церкви та людського роду» (*Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* 54 (1962) 6).

²⁰ Див.: *Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* 55 (1963) 257–304; J. Zabłocki. *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji Gaudium et spes*. Kraków 1967, с. 58–60.

звертає увагу на те, що в характерних для нашої епохи явищах – соціалізації, глобалізації, емансипації жінок, боротьби за права людини – треба бачити місце, де проявляються євангельські цінності. Реальність нових часів має здатність стати закликком прийняти Євангеліє і Христову благодать²¹. А вважати знаками часу лише негативні наслідки діяльності людини у світі не відповідає справжньому богословському наповненню цього терміна²².

На початку свого понтифікату папа Павло VI (1963–1978) у програмній енцикліці *Ecclesiam suam* (1964) наново розкрив значення біблійного виразу «знаки часу» з метою популяризації соборового терміна «aggiornamento» [усучаснення], апробуючи тим самим конкретне та історичне богослов'я, джерела якого містяться в окремих відрізках світової історії. Водночас понтифік вказав на неоднозначні трактування деяких подій світового масштабу. Згодом Павло VI в одній із своїх промов назвав знаки часу додатковим інструментом для успішної богословської інтерпретації сучасної історії (1969)²³.

У Душпастирській конституції про Церкву *Gaudium et spes* (§ 4 і 11) (1965) міститься широко розпрацьоване II Ватиканським собором вчення про знаки часу і згадується про обов'язок Церкви ретельно досліджувати знаки часу та пояснювати їх у світлі Євангелія²⁴. Адже від докладності виконання цього завдання залежить, чи Церква буде в змозі відповісти на потреби та запитання людей про сенс життя та їхні взаємовідносини, пристосовуючись при цьому до ментальності кожного покоління²⁵. Без розуміння потреби аналізу знаків часу неможливо втілити у життя вказівки

---

²¹ M.-D. Chenu. Les signes des temps. Réflexion théologique // *L'Église dans le monde de ce temps* / ред. Y. Congar, M. Peuchmaurd. Paris 1967, с. 30, 57, 206.

²² Для прикладу, у нещодавно виданій книзі Л. Стринаглюка *Знаки часу. Розпізнавання* (Брустурів: Дискурсус, 2015) процес відчитування знаків часу християнами зводиться до протидії широко розповсюдженому окультизму та магії, а також розгадуванню значень сумнівної символіки, яка використовується багатьма квазірелігійними угрупованнями: амулетів, талісманів, оберегів тощо.

²³ Див.: P. Rabczyński. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, с. 74.

²⁴ Див.: S. Bielecki. *Teologia znaków czasu*, с. 160–174.

²⁵ Див.: J. Ostheimer. *Zeichen der Zeit lesen. Erkenntnistheoretische Bedingungen einer praktisch-theologischen Gegenwartsanalyse*. Stuttgart 2008, с. 16.

II Ватиканського собору, адже Церква не може залишатись байдужою до значимих факторів, які характеризують та формують кожен історичну епоху²⁶.

Чому Майдан слід трактувати як знак часу?

М.-Д. Шеню стверджує: якщо вмiло відчитати знаки часу і правильно відповісти на них практичними діями, то з'явиться шанс отримати позитивний результат для людського загалу. Це також полегшить процес осягнення людиною спасіння, адже знаки часу завжди вмiщують у собі такі позитивні елементи, як захист гідності людини, її свободи, встановлення справедливості і гуманності у світі. Як приклад, Шеню згадує короткий фрагмент з історії Французької революції – взяття Бастилії (14.07.1789). Після того, як натовп розлючених парижан зрівняв будівлю з землею, цей випадок став символом для революційних рухів у всьому світі. Варто теж згадати конференцію 29 афро-азіатських народів в м. Бандунг (Bandung) в Індонезії (1955). Ця подія стала знаком скинення колоніального ярма підкорених народів і символом стремління народів Азії та Африки до незалежності²⁷.

Явище Майдану є чудовим доказом руху пострадянської України подальше від згубних ідей комунізму, прощання з образом *homo sovieticus*, оскільки ця історична подія надихнула українців на втілення ідей справедливості у суспільстві, на боротьбу за власні права, захист свободи та незалежності. Революція гідності створила новий плацдарм для самоорганізації та взаємодопомоги всередині нації. Тоді ж сформувався потужний волонтерський рух, було закладено підвалини для справжнього екуменічного та міжрелігійного діалогів.

Не кожна резонансна подія у суспільстві може претендувати на зарахування її до категорії знаків часу. Тому, як зазначають пасторалісти Маріо Мідалі (Mario Midali) та Серджіо Пінтор (Sergio Pintor), аби класифікувати подію як знак часу, слід керуватись наступними критеріями: широкий суспільний резонанс, драматичний перебіг феномену, глибинність ідей та зорієнтованість

²⁶ Див.: R. Hajduk. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*, с. 29–30.

²⁷ Див.: P. Rabczyński. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*, с. 83–84.

події на гуманізм²⁸. Оскільки явище Майдану виконує ці критерії, то, безсумнівно, претендує на те, аби вважати його знаком часу.

Широкий резонанс. Знак часу – це не фрагментарне явище у суспільстві, поширювачами якого є окремі політичні чи культурні кола, а мобілізація великої кількості людей, загальне захоплення однаковими ідеями, прояви солідарності та братерства²⁹. «Дух спільноти», який був присутній з самого початку Майдану та до переможного його кінця, мотивував до дії навіть осіб поза кордонами країни³⁰. Майдан не залишив в Україні такої категорії людей, якій не було б діла до того всього, що відбувається у Києві, хоча й поділив суспільство на два протилежні табори: за і проти. Широкий резонанс дав можливість формувати маленькі «майдани» у багатьох містах, а кожному, хто хоч раз побував на київському Майдані, – вийти з нього іншим, принаймні не байдужим та не невизначеним.

Драматизм феномена. Знак часу є явищем непрогнозованим, неспланованим, його неможливо зупинити чи скерувати в інше русло. Крім цього, подія, яку слід віднести до категорії знаків часу, часто балансує на межі «граничних моментів» для її учасників, бо переважно йдеться про екзистенційні «крайнощі»: життя і смерть, віру і безвір'я, чесність або продажність, героїзм чи богузтво³¹. Майдан 2013–2014 був подією, що характеризувалася драматизмом, адже став верифікатором справжності та відваги: люди знали, на які ризики вони йдуть, оголошуючи війну розбійницькій владі, були готові «заглядати в очі смерті»³², адже під час особливо критичних моментів біля священиків на київському Майдані вишиковувались черги до сповіді – було передчуття, що вона може бути для них останньою.

²⁸ Див.: М. Midali. *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondante e scietifica*. Roma 1991, с. 128–129; S. Pintor. *Luomo via della Chiesa. Elementi di teologia pastorale*. Bologna 1992, с. 121.

²⁹ Див.: Т. Череп-Пероганич. Очі її героя // *Євромайдан: хроніка в новелах* / упоряд. В. Карп'юк. Брустурів 2014, с. 36–38.

³⁰ Див.: О. Авраменко. Вогонь любові // *Майдан. (Р)еволюція духу* / ред. А. Мухарський. Київ 2015, с. 244–251.

³¹ Див.: Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів*. Брустурів 2015, с. 98–99.

³² Див.: Н. Осипчук. Моя маленька незалежність // *Євромайдан: хроніка в новелах*, с. 138–146.

Глибинність ідей. Знакову подію характеризує те, що її зміст наповнений цінними ідеями, – така подія доносить важливу інформацію, розкриває та поширює значущі, доленосні ідеї та справжні цінності. Майдан у своїй суті був місцем боротьби зі злом, «територією автентичності», де люди жили без масок³³. Під час Революції гідності її творці керувались неземними законами, пропагували та втілювали ідеї чесності, жертвовності, відповідальності, солідарності, взаємодопомоги. Події на Майдані були своєрідним містком до Божого Царства³⁴: кияни пропонували незнайомим революціонерам нічліг, заможні громадяни безкоштовно роздавали потребувачим їжу та одяг. Сама ідея відстоювання власної гідності та пошани до побратима була основною складовою з самого початку формування Майдану та до останніх днів його «стояння»³⁵.

Зорієнтованість на гуманізм. До знаків часу слід зараховувати подію, творці й учасники якої зорієнтовані на людину, намагаються вчинити її осердям та ціллю всіх своїх ініціатив³⁶. Інакше кажучи, подію можна назвати знаковою тоді, коли її учасники трактують особу як найбільше соціальне багатство, намагаються створювати такі умови, аби кожен індивід почував себе у соціумі комфортніше, вільніше, а також докладають зусиль, щоб у суспільстві надавався пріоритет таким цінностям, які сприяють всебічному розвитку людини, гарантують пошану її здоров'я і життя³⁷. Видається, що Майдан спричинив незворотні зміни у суспільстві на користь гуманізму, адже саме тоді народилося справжнє громадянське суспільство, люди почали усвідомлювати свою цінність у Божих очах³⁸. Саме це мотивувало їх оголо-

³³ Див.: К. Димид, М. Димид. *Каміння Майдану*. Львів 2014, с. 222–224.

³⁴ Див.: А. Гордеев. *Церковь на Майдане*. Київ 2015, с. 9–11, 33–35, 192–194.

³⁵ Див.: К. Димид, М. Димид. *Каміння Майдану*, с. 52–56, 70–76, 114–118.

³⁶ Див.: О. Ладний. «Ми надавали першу допомогу всім – і майданівцям, і антимайданівцям» // *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016, с. 264–267.

³⁷ Див.: М. Ходорковский. *Страна пассионариев* // *Майдан. (Р)еволюція духу*, с. 150–153; Див.: О. Магалецький. «На Банковій мене зупинив гуманізм, щоб ті солдати не лягли під ковшем» // *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки*, с. 105–106.

³⁸ Див.: Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів*, с. 13–14.

сити війну корупції, продажництву, лакейству та переконатись, що саме від «маленьких» громадян залежить майбутнє країни³⁹.

Церква у пошуку відповідей на Майдан як знак часу

Для християн, які творять Церкву, а також для її лідерів, ерархії не вистачає лише зауважувати знаки часу та інтерпретувати їх у дусі євангельського вчення. Знаки часу передбачають, що Церква робитиме реальні, практичні кроки, аби не дозволити людству змарнувати моменти кайросу – священного часу, подарованого Богом, щоб людина могла виконати свою місію у світі та досягнути спасіння. Тому Революція гідності як знак часу, що вже відбувся, відкриває перед Церквою нові можливості практичної відповіді на Божий заклик, який лунав з Майдану. Отож Церкві потрібно бути відкритою на науку та світ загалом, бути критичним голо-сом Бога у суспільстві та здатною на саморефлексію, намагатися вчасно реагувати, бути близькою до народу та творчо виконувати своє служіння.

Відкритість на світ та наукові досягнення. Кайрологія, як наука з галузі пасторального богослов'я, допомагає Церкві аналізувати ситуацію у світі та досліджувати внутрішній світ людини, створюючи при цьому міждисциплінарні «містки» з соціологією, психологією, політологією та іншими гуманітарними науками. Відкритість на нові досягнення в науці допомагає Церкві уважно та мудро слідкувати за подіями у світі, який для християнина є місцем здійснення кайросу. Майдан засигналізував потребу Церкви бути відкритою на світ, адже новаторські імпульси, які постають у людей, – це голос Бога, що промовляє та надихає окремих індивідуумів і суспільство загалом до започаткування позитивних тенденцій та змін⁴⁰. Церква, яка зауважує дію Бога в серці людини, повинна підтримувати її боротьбу з корупцією, непотизмом, дискримінацією окремих людей, бідністю, всіяко сприяти збереженню миру і порядку у суспільстві через схвалення реформ та підтримку різноманітних екологічних ініціатив.

³⁹ Див.: А. Пивоварчик. 28 лютого 2014 // *Дев'ять місяців українського противу* / упоряд. Т. Терен. Київ 2014, с. 152–153.

⁴⁰ Див.: А. Олійник. Пастырская устремленность Второго Ватиканского Собора и его реформаторская концепция рефлексии в практическом богословии Католической Церкви // *Folia Petropolitana* 1 (2013) 64–65.

Критичність та авторефлексія. Кайрологічні дослідження передбачають викриття помилкових розв'язок та оманливих виходів із ситуацій, а також виявлення причин виникнення цих неправильних суджень у середовищі християн. Майдан мотивує Церкву до критичної оцінки всього того, що діється у сфері політики та економіки, але також передбачає її авторефлексивність – самоаналіз стосовно того, чи добре вона виконує свою місію у світі⁴¹. Тому Церкві варто запитувати себе, чи правильною є її стратегія поведінки у суспільстві, чи вона готова змінювати методику душпастирювання відповідно до ситуації, яка зазнає постійних змін. Церкві варто також займатися комплексним аналізом людського життя, ціннісними орієнтирами українців, досліджувати людські стосунки, а водночас звертати увагу на ставлення громадян до суспільних процесів, релігії та Церкви, щоб бути дороговказом на шляху побудови здорового суспільства.

Своєчасна та обдумана реакція. Майдан став символом суспільно-політичних та моральних змін в Україні, активізував реакцію Церкви на важливі події у суспільстві, змушуючи її давати їм оцінку та інтенсифікувати рівень своєї заангажованості у процеси державотворення. Церква зрозуміла, що її місія не може обмежуватись до підвищення рівня моралі у суспільстві та збереження традиційних християнських цінностей. Потрібно, щоб Церква, миттєво реагуючи на виклики часу, віднаходила релігійний сенс явищ та надавала євангельську відповідь на нові суспільні, економічні чи політичні виклики⁴². Церква після Майдану й справді почала швидше реагувати на все, що діється довкола неї: було здійснено багато важливих кроків у напрямку реалізації військового капеланства, екологічних ініціатив тощо. Не запізнилою була підтримка волонтерського служіння, лунали заклики негайно розпочати боротьбу з корупцією. Варто, однак, зазначити, що до започаткованих процесів люстрації та декомунізації Церква повинна підходити з мірилом євангельських цінностей. Крім того, християни повинні негайно об'єднувати зусилля,

---

⁴¹ Див.: Л. Ржиський. *Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви*, с. 121.

⁴² Див.: R. Hajduk. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*, с. 46.

щоб не дати українському суспільству знову погрузнути у домайданий стан апатії, розчарування та перманентного нарікання.

Наближеність до громадськості. Церква не може існувати сама для себе. Її ціллю у світі є виконувати служіння, наслідуючи приклад свого засновника – Ісуса Христа⁴³. Особлива категорія людей, до якої скерована душпастирська опіка Церкви, – це прості громадяни, часто неуспішні за майновим статусом. Видається, що Майдан навчив Церкву євангельського імперативу служіння вбогим та потребуючим, адже деякі очільники християнських громад майже на три місяці «поселились» в майданному містечку та були пліч-о-пліч з тими, хто творив Революцію. Спільне переживання найдраматичніших та найжорстокіших моментів протягом Революції гідності дало право називатися таким громадам «народними» Церквами. Тому діяти у душі Майдану означає для Церкви жити проблемами, клопотами, радощами та досягненнями простого українського громадянина, товаришити йому в його щоденних життєвих викликах, нерідко в радикальний спосіб відстоюючи права бідних та покинутих. Адже існує небезпека, що Церква може зробити крок назад, як це інколи траплялося в історії, – повернутись в затишне місце для ритуального служіння, при цьому виконувати роль «морального поліцейського» у суспільстві, віддаляючись водночас від потреб людей, проповідуючи їм Боже слово у моралізаторський та абстрактний спосіб.

Активність та креативність у служінні. Активність на ниві місіонерства та душпастирства передбачає постійну пасторальну богословську рефлексію Церкви. Євангелізація – це інструмент, який Церква отримала від Ісуса Христа для того, щоб змінювати світ та поступово перетворювати його на простір Божого Царства⁴⁴. Територія київського Майдану була своєрідним мікрокосмосом, територією, де здійснювалося душпастирство, місіонерство, проводилась катехизація, читалися лекції з богослов'я, причому реалізувалось все це в надзвичайно простий та креативний спосіб – без наявності пишних храмів, дорогого сакрального

⁴³ Див.: K. Lehmann. Lohnt es sich, in der Kirche zu bleiben und für sie zu leben? // *Mit der Kirche leben* / ред. J. Ratzinger, K. Lehmann. Freiburg 1977, с. 44.

⁴⁴ Див.: Р. Гайдук. *Посланці благовісті. Базовий курс проповідництва*. Львів 2009, с. 14–21.

посуду, без зайвого пафосу на амвоні. Майдан закликає Церкву бути зорієнтованою перш за все на людину, її духовні потреби, без розвитку яких людська особа регресуватиме. Церква не відповідає своєму покликанню, якщо ігнорує такі суспільні виклики, як глобалізація, інтернетизація, зубожіння, економічна міграція та неповні сім'ї, якщо не змінює способи місіювання та душпастирського служіння. Тоді вона поступово перетворюється на «музейний антикваріат». Отож практична відповідь через активність та креативність у служінні допомагає Церкві вірно виконувати свою місію в Україні.

Майдан був знаковою подією, яка змінила вектор розвитку України та серця її громадян. Церква, яка всебічно підтримала протестуючих людей під час Революції гідності, відчитала цю подію як знак часу, тому так зріс рівень довіри до Церкви українського суспільства. Однак для того, аби цей знак часу був уповні реалізований, Церкві потрібно продовжувати практично здійснювати комплекс важливих завдань, які поставила революція на Майдані. Щоб виконати ці завдання, необхідні активність та креативність у служінні, близькість до проблем та потреб людей, критичність, авторефлексія та вчасне реагування на зміни у суспільстві. Крім цього, Церкві слід постійно проводити кайрологічні дослідження ситуації. Адже якщо правильно розпізнати кайрологічні моменти та мудро на них відповісти, то можна змінювати хід історії. Світ, який нестримно рухається вперед, потребує «богослов'я, яке дає відповіді на запитання» (С. Белецький) і тим самим дає змогу попередити негативні наслідки деяких масштабних явищ та вчасно звіщати Божу волю тоді, коли ці знаки часу ще залишаються актуальними.

Список використаної літератури

- Волинець О. Характеристика знаків часу та їх інтерпретація Католицькою Церквою // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* 661 (2010) 96–102.
- Гайдук Р. *Послання благовісті. Базовий курс проповідництва*. Львів 2009.
- Гордеев А. *Церковь на Майдане*. Киев 2015.
- Дев'ять місяців українського спротиву* / упоряд. Т. Терен. Київ 2014.
- Димид К., Димид М. *Каміння Майдану*. Львів 2014.
- Карп'юк В. (упоряд.). *Євромайдан: хроніка в новелах*. Брустурів 2014.
- Майдан. (Р)еволюція духу* / упоряд. А. Мухарський. Київ 2015.
- Майдан. Свідчення. Київ 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016.
- Олійник А. Пастырская устремленность Второго Ватиканского Собора и его реформаторская концепция рефлексии в практическом богословии Католической Церкви // *Folia Petropolitana* 1 (2013) 62–66.
- Прохасько Т. та ін. *Євромайдан: хроніка відчуттів*. Брустурів 2015.
- Ржиський Л. Значення богослов'я знаків часу для душпастирської стратегії Церкви // *Пасторальне богослов'я. Матеріали до курсу* / упоряд. В. Ждан, А. Олійник. Львів 2013, с. 112–131.
- Тернант П. Знамення/знак // *Словник біблійного богослов'я* / ред. К. Леон-Дюфур. Львів 1996, с. 319–323.
- Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* 54 (1962) 5–13; 55 (1963) 257–304, (www.vatican.va), 25 грудня 2016 р.
- Bielecki S. *Kairos chrześcijanina w ujęciu listów św. Pawła*. Lublin 1996.
- Bielecki S. *Teologia znaków czasu*. Kielce 2006.
- Chenu M.-D. Les signes des temps. Réflexion théologique // *L'Église dans le monde de ce temps* / ред. Y. Congar, M. Peuchmaurd. Paris 1967, с. 205–225.
- Chenu M.-D. *Une école de théologie: Le Saulchoir*. Paris 1985.
- Hajduk R. *Czynić prawdę (Ef 4,15). Elementy teologii pastoralnej fundamentalnej*. Olsztyn 2010.
- Heinl G. *Viele Wunder – nur ein Zeichen* (www.home.mnet-online.de), 30 грудня 2016 р.
- Jankowski A. *Znaki czasu w Piśmie świętym* // *Ateneum Kapłańskie* 1 (1970) 7–18.
- Lehmann K. Lohnt es sich, in der Kirche zu bleiben und für sie zu leben? // *Mit der Kirche leben* / ред. J. Ratzinger, K. Lehmann. Freiburg 1977, с. 41–72.

- Madrigal S. Las relaciones Iglesia-mundo según el Concilio Vaticano II // *Teología y nueva evangelización* / ред. G. Uribarri Bilbao. Madrid 2009, с. 13–95.
- Midali M. *Teologia pastorale o pratica. Cammino storico di una riflessione fondante e scietifica*. Roma 1991.
- Ostheimer J. *Zeichen der Zeit lesen. Erkenntnistheoretische Bedingungen einer praktisch-theologischen Gegenwartsanalyse*. Stuttgart 2008.
- Pintor S. *Luomo via della Chiesa. Elementi di teologia pastorale*. Bologna 1992.
- Rabczyński P. *Znaki czasów według Marie-Dominique Chenu*. Olsztyn 2007.
- Ricci G. O teologię znaków czasu // *Chrześcijanin w świecie* 2 (1974) 34–56.
- Romaniuk K., Jankowski A., Stachowiak L. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, т. 1. Poznań – Kraków 1999.
- Zabłocki J. *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji Gaudium et spes*. Kraków 1967.

Зоя Гаркавенко,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
НПУ імені М. П. Драгоманова

ВІД ПОШУКУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДО ПОЧУТТЯ ГІДНОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС САМОРОЗГОРТАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ¹

У статті зроблено спробу соціально-психологічного аналізу подій Революції гідності (листопад 2013 – лютий 2014). Аналіз побудовано в трьох ключових напрямках, відповідно до соціально-психологічних концепцій, які характеризують динаміку змін індивідуальної та групової поведінки. Перший – мотиваційний, де зроблено спробу пояснити причини виникнення «чотирьох хвиль протесту» (листопад 2013 – грудень 2013 – січень 2014 – лютий 2014), а також зміни у змісті цього протесту, та описано характеристики учасників протестувальних дій.

Другий напрям – соціальна драматургія (ролі та сценарії). Зміни ролей учасників та їхнього ставлення до того, що відбувалось, розгортання соціально-політичного сценарію подій, участь та ролі представників влади, громадських активістів, пересічних громадян.

Третій напрям аналізу – екзистенційний пошук, аналіз змін у самоставленні учасників, переосмислення базових цінностей, саморозгортання духовного потенціалу особистості на фоні подій листопада 2013 – лютого 2014 року. В результаті змальовано психологічний портрет учасника Революції гідності, а також представлено характеристики самоорганізованих груп, які складали основу в подіях лютого 2014 року.

---

¹ Доповідь на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

Ключові слова: духовний розвиток особистості, самоідентифікація, громадянська ідентичність, соціальна драматургія, саморозгортання духовного потенціалу особистості.

Світ, у якому існує сьогодні Україна, сповнений глобальними викликами, які спричиняють реакції як на рівні окремої людини, так і на рівні великих і малих спільнот. До таких, найбільш загальних, викликів можна сміливо віднести швидкість, інтенсивність та невизначеність життя. Аналіз соціально-політичних, соціально-психологічних процесів, які відбуваються у нашій країні, неможливий без врахування цих викликів та наслідків, до яких вони призводять.

Згадані глобальні виклики дають можливість уявити зовнішні об'єктивні фактори, які впливають на життя людей, їхнє ставлення до навколишнього світу та можливі стратегії поведінки в ньому.

По-перше, це надзвичайно висока швидкість життя. Темп, у якому рухається сучасний світ, можна представити у вигляді автомобільного колеса, яке рухається настільки швидко, що «згоряє» в процесі руху. Так і людська психіка – не будучи готовою до швидкості змін, починає «горіти», зменшуючи тиск та напругу шляхом редукції, спрощення процесів, у які залучена. Особливого значення в цьому процесі набувають наявні смисли, цінності, які можуть виступати стрижнем стійкості, адаптивності до швидкоплинних умов життя. Відчуття «невстигання», а також недостатня особистісна адаптивність породжують у багатьох людей прагнення захиститись від внутрішнього дискомфорту агресивними зовнішніми діями. Саме агресія, що зростає у геометричній прогресії по всьому світу, є найочевиднішим проявом реакції більшості людей на швидкість життя. Можна припустити, що агресія є найбільш «природною» реакцією людини на зовнішні виклики, які вона не здатна усвідомити та опанувати.

З іншого боку, швидкість життя впливає на багато аспектів соціального існування, зокрема, розподіл праці, можливості людини утримувати себе, розвиватись, бути самодостатньою. Один із найяскравіших прикладів – народження та вмирання професій. Ще двадцять років тому, навчаючись певній професії, людина планувала та прогнозувала своє життя, пов'язуючи його саме із цією професією. Сьогоднішні реалії свідчать про те, що професії з'являються та зникають значно швидше, ніж сучасна людина

готова до них пристосуватись. Відтак з'являється велика кількість людей, які не можуть знайти себе, знайти нового застосування своїм можливостям, тим більше, якщо зважити на те, що людям віком понад сорок років складно опанувати нові професії. Ці фактори також можуть виступати причинами підвищення напруги у суспільстві. Таким чином, загальна швидкість сучасного життя може виступати значущим фактором, що спричиняє підвищення рівня агресії у суспільстві.

Другою ознакою сучасного життя є інтенсивність. За результатами багатьох наукових досліджень, сучасна людина «споживає» за місяць таку ж кількість інформації, яку середньовічна – за все життя. Як наслідок, інформаційне перевантаження сягає критичних меж для людської психіки, спричиняючи уповільнення можливості критичного мислення, раціональних форм поведінки. Одним із очевидних наслідків цього процесу є фрагментація та вульгаризація знань. Велика кількість людей не «заглиблюється» у системи знань, не замислюється над причинно-наслідковими зв'язками тих або інших подій у своєму житті та житті соціуму, задовольняючись утилітарною інформацією миттєвого вживання. Фактично, вже утворився великий прошарок людей, які користуються скороченими формами мовлення, переважно в електронному форматі, для яких зміст має значення лише з практичної точки зору. Відсутність у таких людей системи уявлень про природу світу та феноменів у ньому, а також небажання опанувати смисли призводять до подальшої маргіналізації соціуму, виникнення великої кількості бездумних споживачів інформації, доволі керованих та залежних від різного роду гуру та умовно достовірних джерел будь-якої інформації.

Наступною значущою ознакою сучасного глобального світу, яка є наслідком двох уже згаданих, є невизначеність майбутнього. Невизначеність як неможливість спрогнозувати події навіть найближчого часу. Для великої кількості людей у світі – і Україна не є винятком – проблема толерантності до умов невизначеності стає ключовою проблемою існування.

З одного боку, невизначеність, як спільна зовнішня загроза людства, спричиняє прагнення до кооперації та солідаризації певних прошарків суспільств. Але з іншого боку, доволі велика частина соціуму, навпаки, відокремлюється, намагається закритись,

ізолюватись від тиску невизначеності. І тут можна говорити про проблему диференціації зовнішніх загроз. Що з того, що відбувається, потребує реагування, а на що можна не звертати уваги?

Ці запитання лише на перший погляд є суто індивідуальними. Якщо розглядати їх через призму соціально-політичних процесів, з'являється доволі складний комплекс проблем суспільства, які й вирішуватись мають у комплексі. Такими проблемами є: зміст цінностей та традицій, процеси виховання та розвитку особистості, національна ідентичність та гідність спільноти тощо.

Всі ці проблеми суть внутрішні загрози суспільства, які виступають для окремої людини зовнішніми викликами, до відповіді на які не кожен готовий. Таким чином, можна припустити, що результатом впливу невизначеності на наше життя стає поляризація суспільства: у бік консолідації та кооперації і навпаки – дистанціювання, маргіналізації.

Спираючись на загальну картину подій 2013–2014 рр., важливо зупинитись на основних етапах. Це необхідно для розуміння процесу саморозгортання духовного потенціалу особистості, який теж має певні етапи та умови його здійснення.

Революція гідності розпочалася із студентських протестів у листопаді 2013 р., які стали публічною відповіддю цієї частини суспільства на дії керівництва держави щодо вступу України до Євросоюзу.

Історія свідчить, що молодь і студентство зазвичай є найактивнішою частиною суспільства, яка доволі швидко та голосно реагує на «невідповідність» обіцянок реальним діям політикуму. В соціально-психологічному ракурсі дії молоді – це дії «героїв, які відстоюють права всього народу». Таке формулювання є умовним, провокаційним, проте воно яскраво відображає сутність поведінки людей, які вийшли у листопаді 2013 року на Майдан. Первинний імпульс – протест студентів і молоді – був такою собі «грою у героїв», з розрахунком на нездатність діючої влади до відверто силових дій, а також вірою у «риторику» прозахідних українських політиків, з проактивною поведінкою, але у межах правил гри. Фактично, їхні сподівання коливались у діапазоні: «ми не проти влади, ми – за євровибір».

В умовах соціальної гри варто було відновити status quo (виконати правила гри), і ситуація себе б вичерпала. Проте влада чинить «проти правил» – силовим способом намагається «закрити

рота» протестувальникам. Фактично, вводячи до гри спецпідрозділи «Беркута», влада посилає суспільству сигнал: «У мене свої правила». Реакція суспільства на такий сигнал – образа, розгубленість, пошук захисту і справедливості. Активна «батьківська» позиція – захистити дітей – проявилась у мотивації другої хвилі протестувальників Майдану. І на цьому етапі мотивація учасників ще не мала прагнення «зміни влади». Основні вимоги: відновити справедливість, покарати винних. У диспозиції «суспільство – „Беркут” – влада» роль поборника та гаранта справедливості (виконання правил гри) слушно належить владі. В цей час більша частина суспільства бачить у владі третейського суддю, а в бійцях «Беркута» – злочинців, які «познущалися на дітьми».

Для багатьох людей у той момент характерна внутрішня дезорієнтація: з ким я? за кого? З одного боку, наша традиція говорить, що «ображеного треба захистити», тобто: «я за тих, хто вимагає справедливості». А з іншого боку: «я – законотворчий громадянин і вважаю, що закон треба виконувати. „Беркут” є захисником закону, відтак його дії є правомірними». Враховуючи те, що більшість українців погано знає закони, можна припустити побутове тлумачення ситуації, емоційну домінанту в її оцінці. Проте важливим фактом є те, що суспільство опинилось перед очевидною необхідністю визначатись: хто є хто? що є що?

Фактично, саме цей момент можна вважати першим, «перехідним етапом» становлення громадянської ідентичності часів Революції гідності. Поляризація суспільства на тих, хто за, хто проти і хто утримався, відбулась саме на початку грудня 2013 р. На цьому ґрунті багато родин зміцнилось за рахунок солідаризації та підтримки: «разом – на Майдан». Але є й багато прикладів руйнування родин, втрати стосунків між родичами, друзями. Чинником об’єднання / роз’єднання виступила саме актуалізована громадянська позиція (ставлення до подій і власне чітке позиціонування стосовно них), що можна вважати значущим явищем у становленні реального громадянського суспільства.

Період грудень 2013 – початок січня 2014 року можна назвати етапом очікування та самовизначення. Поступове, природне зниження напруги (інтенсивність емоційних переживань та відповідна активність не може бути високою тривалий час), маленькі ситуативні «перемоги» (облаштування головної ялинки

країни на свій, проєвропейський лад), утворення в центрі Києва постійно діючого «місця свободи та вільного спілкування» (наметове містечко) свідчать про панування мотивації «уникнення» у більшості учасників подій. Влада «уникала» очікуваних від неї дій, але й не заперечувала проти існування наметового містечка (уникала загострення протистояння). Протестувальники уникали загострення конфлікту, сподіваючись на мирне розв'язання ситуації під тиском натовпу (пам'ятаючи результати Помаранчевої революції). З точки зору соціальної драматургії, відбувався антракт у діях основних акторів: суспільства та влади.

У цей час на Майдані з'являються нові люди, які приїзять із регіонів, аби виявити свою солідарність із тими, хто відстоює справедливість. Можна говорити про третю хвилю протестувальників, які вмотивовані прагненням до співучасті. Потреба в афіліації (належності до певної спільноти) виступає одним із значущих спонукальних механізмів поведінки людини. Дотичність до важливої справи і солідарність із тими, хто в мороз і холод виборює право на гідність і справедливість – дуже потужні рушійні сили, що актуалізувались у нашому суспільстві.

В цьому контексті важливо проаналізувати, як змінювались «рольові» позиції учасників. На відміну від першого етапу Євромайдану, учасники третьої хвилі вже не визначають владу як рівноправного гравця за правилами. Натомість з'являється образ «злочинної влади» – спільного ворога українського народу. Фактично, відбулась зміна рольової самоідентифікації учасників подій, з'являється нова роль – «борець із злочинною владою», змінюється і характер протесту – вимоги до зміни влади. Основою такої трансформації позицій та ідентифікації є зміна внутрішньої системи цінностей, яка стала базуватись на прагненні активної зміни життя. Поява в цей час загонів самооборони не тільки на Майдані, а й в інших місцях, заклики до активної боротьби з корупцією та корупціонерами, готовність до захисту своїх цінностей із зброєю в руках – все це свідчить про підвищення рівня власної відповідальності кожного за життя всіх.

Ця зміна суттєво вплинула як на характер протесту (активний наступ, на відміну від повільного перебування), так і на якості людей, що брали в ньому участь (активні, рішучі, вмотивовані на боротьбу, готові до жорсткого супротиву).

Окреме і доволі незрозуміле місце в цій ситуації зайняли представники так званої політичної еліти (як прибічники Януковича, так і його запеклі опоненти). На тлі цілеспрямованого народного протесту (за справедливість), їхні дії виявились невиразними, спорадичними, в кінцевому рахунку, вони «долучились» до Майдану, поступово «режисуючи» свою роль відповідно до ситуації. Їхня поведінка є яскравою ілюстрацією соціально-психологічного феномена «вимушеної згоди»². Сутність його полягає у тому, що якщо людину змусити зробити публічну заяву про щось, із чим вона не погоджується (на рівні власних переконань), внутрішній конфлікт між публічною заявою та установками спонукає її змінити переконання (теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера). Саме необхідність «визначатись» у ситуації грудня 2013 – січня 2014 року змусила деяку частину українського політикуму робити гучні заяви на сцені Майдану, переконуючи суспільство у своїй солідарності із ним.

Закони 16 січня, перша кров, перші жертви Майдану створили «четверту хвилю» протесту, який мав чітку і абсолютно зрілу позицію учасників: «гідність або смерть». Відвага та рішучість учасників уже не були грою в героїв, мотивація протестувальників мала інший – екзистенційний характер. Це вже особистісний вибір, відповідальність не тільки за власне життя, але й за життя інших людей. Сенс цієї боротьби – захист людських цінностей, а це вже – духовний вимір буття людини.

Духовний розвиток особистості можна представити у послідовному розгортанні чотирьох етапів розвитку ціннісних орієнтирів³. Перший – егоцентрична позиція дитини: «світ обертається навколо мене», «я – центр всесвіту». Другий етап зростання – етап ідеалів та кумирів, пошук «правильного», джерелом якого виступає значущий дорослий. Третій етап – утвердження особистісних цінностей і смислів, що, на думку Віктора Франкла, є справжнім пошуком себе, шляхом до Бога. Кінцевий етап – це народження відчуття «я – всесвіт», ми всі є частинами цілого всесвіту. Ця теза узгоджується і з сучасними теоріями, починаючи з концепції

---

² Н. Семечкин. *Психология социального влияния*. Санкт-Петербург 2004, с. 155.

³ А. Помиткін. *Психология духовного развития личности*. Київ 2005, с. 42.

В. І. Вернадського «про ноосферу», закінчуючи квантовою психологією. Фактично, духовний розвиток особистості – це спіральний рух: рухаючись всередину себе і рухаючись назовні, ми рухаємося до себе справжнього, до Бога.

Окреме місце у нашому аналізі хотілось би приділити проблемі відповідальності. В психологічному вимірі, відповідальність за дії особистості може бути сфокусована або зсередини (внутрішній локус контролю), або іззовні (зовнішній локус контролю). Вибір поведінки та відповідальність за її наслідки залежить від того, як людина оцінює джерело впливу на своє життя: чи вона сама впливає, чи впливає ситуація, інші люди. Можна стверджувати, що у подіях 2013–2014 року люди брали участь на підставі особистого вибору, маючи потребу захищати власну гідність, своїх близьких, цінності й переконання, відчуваючи особисту відповідальність. Навіть якщо на початковому етапі Євромайдану до дії спонукали зовнішні фактори (невиконання владою своїх обіцянок) і можна погодитись із позицією певної кількості учасників, що відповідальність за їхні дії несе влада. Проте у розпал лютеневих подій для більшості активістів Майдану відповідальність за власний вибір: участь у бойових діях, волонтерська допомога, – цілком належить самим учасникам.

Хочеться зауважити, що утворену на Майдані спільноту не можна розглядати як натовп із притаманними йому ознаками: зникнення свідомої, розумної, мислячої особистості, домінування колективного несвідомого, орієнтування думок і почуттів людей в одному напрямку (психологічний закон духовної єдності Г. Ле Бона)⁴. Натомість можна побачити структуровані організовані групи людей із чітким розподілом внутрішніх ролей, спільну мету і діяльність і, найважливіше, спільні цінності – «життя, гідність, справедливість». Саме ці ознаки свідчать про наявність серед учасників Майдану «зразка лютого 2014 року» високоорганізованих груп та зрілих її учасників. У даному випадку, говорячи про зрілість, ми маємо на увазі: усвідомлюваний вибір дії та позиції, відповідальність за власні вчинки та їхні наслідки, просоціальну мотивацію участі (усвідомлення суспільної значущості діяльності, почуття обов'язку, відповідальність перед спільнотою).

---

⁴ Л. Почебут. *Социальная психология толпы*. Санкт-Петербург 2004, с. 128.

Таким може бути психологічний портрет активного учасника Революції гідності.

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що протягом листопада 2013 – лютого 2014 року відбувся процес само-розгортання особистісного духовного потенціалу певної частини наших громадян, зумовлений інтенсивними, швидкоплинними подіями із високим рівнем невизначеності. Академік В. А. Роменець писав: «Гідність особи полягає в її самобутності, вона сама виступає ініціатором власної діяльності, яка позначається оригінальністю. Тут головний нерв особистості»⁵. Революція гідності відбувалась не тільки на майданах України – вона в першу чергу відбувалась у свідомості кожного її мешканця. Це стосувалось не тільки визначення із ставленням до дій влади, але й оцінкою, а точніше переоцінкою власних цінностей (дехто з активістів Майдану продавав авто чи прикраси, щоб на виручені кошти закуповувати необхідні для оборони Майдану речі – каски, бронжилети тощо), зміною міри часу («завтра» може й не бути), надання більшої значущості людським стосункам.

Проте події останніх років свідчать, що отриманий у 2014 році результат – це невеликий крок у розгортанні духовного потенціалу нашого суспільства. Продовження «традиції» невиконання обіцянок з боку правлячої влади, ще більша поляризація суспільства, втрата соціального оптимізму, набутого успіхом та кров'ю Революції гідності, триваючий військовий конфлікт на сході, який щоденно забирає життя українських військовослужбовців, змушує не припиняти пошуку шляхів до себе і Бога заради майбутнього українського народу.

---

⁵ *Основи психології: Підручник* / ред. О. Киричук, В. Роменець. 2-е вид. Київ 1996.

Список використаної літератури:

- Корнев М., Коваленко А. *Соціальна психологія: Підручник*. Київ 1995.
- Основи психології: Підручник* / ред. О. Киричук, В. Роменець. 2-е вид. Київ 1996.
- Панок В., Рудь Г. *Психологія життєвого шляху особистості: Монографія*. Київ 2006.
- Помиткін Е. *Психологія духовного розвитку особистості*. Київ 2005.
- Почебут Л. *Соціальна психологія толпы*. Санкт-Петербург 2004.
- Семечкин Н. *Психологія соціального впливання*. Санкт-Петербург 2004.

Віктор Жуковський,
доктор богослов'я,
кандидат філософських наук,
завідувач кафедри богослов'я УКУ,
головний редактор
журналу «Християнин і світ»
(www.xic.com.ua)

БОГ – МИРОТВОРЕЦЬ ЧИ РЕВОЛЮЦІОНЕР? ВІД ВІРИ ДО ДІЇ. БОГОСЛОВСЬКІ ВИМІРИ МАЙДАНУ¹

У статті розглянуто взаємозалежність між вірою і сповіданням Пресвятої Трійці, молитвою і тайнодіянням Церкви, з одного боку, та виборюванням і будівництвом справедливих суспільних відносин в Україні, з другого. Автор роздумує над християнськими, богословськими вимірами феномену Майдану. Головну увагу звернено на фундаментальне значення діяльної природи троїчної віри, яку християнин повинен виражати у суспільних взаєминах через реалізацію головних соціальних принципів: персональності, солідарності, субсидіарності і спільного добра. Автор також зосереджується на інтерпретації миротворчої та революційної природи Церкви, яка, залишаючись божественним носієм миру, водночас, покликана боротися проти несправедливості, неправди, гноблення і будь-яких інших: політичних і економічних, релігійних і культурних, явних і прихованих – форм гноблення, дискримінації і рабства.

Ключові слова: Пресвята Трійця, Церква, Майдан, персональність, спільне добро, солідарність, субсидіарність.

¹ Ця стаття (і доповідь на конференції «Богослов'я Майдану», Київ, 09.12.2016) містить синтез головних думок двох моїх доповідей, які прозвучали в Києві під час Революції гідності. Одна частина стосується вступного слова і доповіді на тему: «Правило віри як правило дії: догматичні роздуми про феномен Майдану», які прозвучали на міжконфесійному круглому столі, організованому кафедрою богослов'я Українського католицького університету у співпраці з Інститутом релігійних наук святого Томи Аквінського в Києві 15 січня 2015 р. (www.risu.org.ua). Друга частина – це лекція на тему: «Бог-миротворець, Бог-революціонер: роздуми про воюючу Церкву», прочитана у Відкритому університеті Майдану в Києві 17 грудня 2013 р.

Вогонь прийшов я кинути на землю – і як я прагну, щоб він вже розгорівся! (Лк 12,49)

Від часів Йоана Христителя і понині Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його (Мт 11,12).

Нехай будуть засуджені ті всілякі форми політичного устрою, що панують у деяких країнах, які перешкоджають громадянській чи релігійній свободі, збільшують кількість жертв зажерливості й політичних злочинів, а діяльність влади відвертають від досягнення спільного блага на користь якоїсь політичної партії або самих правителів.

Для справді гуманного політичного життя немає нічого кращого за те, щоб плекати в народі почуття справедливості й доброзичливості, прагнення служити спільному благові, утверджувати основні погляди на справжній характер політичної спільноти, а також на мету, правильне використання і межі державної влади.

Душпастирська Конституція
про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 4

Щоби зрозуміти запитання, поставлене в заголовку нашої конференції, і рухатись у правильному напрямку в пошуку відповіді на нього, важливо збагнути, яким є наш Бог, які головні ознаки, що можуть свідчити про реальність Його присутності на Майдані, і чи можемо говорити про особливості Майдану, які «уможливили» цю присутність.

Майдан не можна розглядати як ексклюзивне місце присутності Бога, «який всюди є і все наповняє» своїми силами, енергіями і благодаттю! Християни сповідають всюдисущість Бога! Тож у чому полягає акцент теми нашої конференції? Яким є Бог, у якого ми віруємо та якого сповідуємо? У чому полягає християнська віра та в що вірить Бог? Які індикатори об'явлення Бога на Майдані?

У своїй споглядальній богословсько-літургійній горливості ми часто любимо повторювати, що правило віри (*lex credendi*) –

це правило молитви (*lex orandi*), проте інколи забуваємо додавати третій елемент цієї тези – правило життя (*lex vivendi*)² і дії! Як християнин вірить, так повинен і діяти! Сповідування правила віри (догмату) не може бути статичним, закритим у собі. Віра не може бути законсервованою, не може бути «духовним» егоїзмом, страхом чи благим поясненням на кшталт «невтручання Церкви в життя світу», бо ж вона, мовляв, подорожня в цьому світі і не може втручатись у перипетії брудних земних політичних баталій, суспільних протистоянь, господарсько-бізнесових процесів, а християни плывуть по житейському морю суто у своєму церковно-спасительному ковчезі.

Бог християн, Триєдиний Бог, – це Бог діяльний, динаміка, рух. Це Бог, який відкриває кожному, хто вірить у Нього, безконечну можливість зростання, руху від одного горизонту досконалості до іншого, як про це писав ще св. Григорій Нісський (бл. 335 – бл. 394)³. Бог християн – це любов до всього, Ним сотвореного, підтримка, турбота, очищення, допомога тим, хто перебуває в негативі недосконалості, це порятунок із рабства залежностей і неволі смерті, визволення з несправедливості й неправди до свободи синів світла, синів Божих, друзів Христа, партнерів і співтворців Божого Царства. Бог християн і Його адепти – це не колабораціонізм із силами зла, несправедливості й неправди заради людських квазіканонів на кшталт: «Церква і держава відокремлені», «Церква не повинна ставати на бік однієї воюючої сили», «Церква повинна бути над процесом задля примирення», «Церква молиться за мир» тощо. Так, але питання вибору залишається: на чиєму боці християнин, а отже, які цінності він відстоює?!

Головне правило віри християн – сповідання Триєдиного Бога і Воплченого Божого Сина, який увійшов у світ, щоби відкрити нову реальність божественних стосунків як по вертикалі «Бог–людина», так і по горизонталі «людина–людина», «людина–світ». Христова благовість відкриває абсолютно нові, незбагненні раніше можливості участі в особистих стосунках троїчного Бога:

---

² Див. Міжнародна богословська комісія. Богослов'я сьогодні: перспективи, принципи, критерії // *Наукові записки УКУ*, ч. V. Серія: «Богослов'я». Вип. 2. Львів 2015, с. 24–25.

³ Див. Gregory of Nyssa. *The Life of Moses* / перекл. А. J. Malherbe. E. Ferguson. New York – Ramsey – Toronto 1978, с. 233–243.

Отця, Сина і Святого Духа, якого християнин дієво сповідує в містичному тілі Христовому – Церкві. Бог-Трійця – це суцільне стремління до іншого, самопожертва, проникнення у ближнього та прийняття іншого у своє життя. Це – прорив і заповнення собою, це цілковита відкритість до беззастережного прийняття іншого й інакшого, який у відповідь теж наповнює. Це дарування і прийняття, взаємопроникнення одного життя іншим звершується у площині єдиносущної любові, якою і є Бог (пор. 1 Йо 4,8).

Єдиносущність осіб Трійці – в постійній і нероздільній динаміці спілкування, сопричастя (*koinonia*) Божества. Трійця, як Бог спілкування, Бог «соціальний», вмістилище взаємопоради, взаємопідримки. Це динаміка міжособових діалогічних стосунків повної віддачі і повного прийняття одне одного в любові, взаємна відкритість у трикутнику Я–Ти–Він і взаємопроникність (*perichoresis*) божественних осіб. Термін *perichoresis*, який лежить в основі вчення про Бога-Трійцю, буквально перекладається як «рух по колу», хоровод, своєрідний любовний танець у колі. Любляча Трійця об'являє нам від Отця через Сина у Святому Дусі досвід того, чим є справжня любов та стосунки, модель, на якій основана й у якій має зростати, вдосконалюючись, людський рід. Досвід люблячого, любленого та плодів цієї любові, переданий божественним об'явленням людині, як система координат для людських взаємин⁴.

Людина сотворена на образ і подобу Бога-Трійці (пор. Бут 1,26–27). У ній на духовно-генетичному рівні закладено бути богом за благодаттю, постійно зростати в богоподібності й обожуватись⁵. Вона за первозданною природою покликана відображати все божественне (дієву динаміку життя і стосунки взаємної лю-

⁴ Детальніше про богословське значення поняття *perichoresis* див.: S. Stamatovic. The Meaning of Perichoresis // *Open Theology* 2 (2016) 303–326; E. Durand. *La périchorèse des personnes divines: immanence mutuelle – réciprocité et communion*. Paris 2005.

⁵ Про богослов'я обоження див. N. Russell. *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*. Oxford 2006; його ж, Theosis and Gregory Palamas: Continuity or Doctrinal Change? // *VTQ* 4 (2006) 357–379; G. Every. Theosis in Later Byzantine Theology // *Eastern Church Review* 2 (1968–1969) 243–252; J. Gross. *La divinisation du chrétien d'après les Peres grecs, contribution historique à la doctrine de la grâce*. Paris 1938; G. I. Mantzarides. *The Deification of Man*. New York 1984.

бові трансцендентного Бога) у світі людей, бути образом небесної слави в земних іманентних реаліях⁶. Тому життя Бога-Трійці революційно відкриває нам не лише глибинну суть людської природи: ким вона є в собі та до чого прагне, – а й людських стосунків: якими вони мають бути і на що суспільство має взуруватись. Чого лише варті таємничо-інтригуючі слова апостола Йоана, який звертається до кожного: *Любі! Ми тепер – діти Божі, і ще не виявилось, чим будемо. Та знаємо, що коли виявиться, ми будемо до нього подібні, бо ми побачимо його як є* (1 Йо 3,2).

Христос у своїй первосвященничій молитві під час Тайної вечері фактично розкриває всю революційність Божої місії у світі. Ця революція – це народжена «з висоти» (пор. Йо 3,3) нова людина, людина бого-людської й людино-божественної співучасті!

Як послав єси мене у світ, так послав і я їх у світ. Віддаю себе за них у посвяту, щоб і вони були освячені в істині. Та не лиш за цих молю, але і за тих, які завдяки їхньому слову увірують

---

⁶ Новозавітні тексти насичені різноманітними образами, в яких Господь привідкриває завісу перед таїнственною новою реальністю, новими стосунками, сопричастям і близькістю творіння з Творцем, особи людини й осіб Пресвятої Трійці, яку Отець через Воплоченого Сина Божого у Святому Дусі дарує всьому людству. Боголюдські взаємини – це стосунки Батька і Його дітей, яких провадить Божий Дух: «Усі бо ті, що їх водить Дух Божий, вони – сини Божі. Бо вони не прийняли дух рабства, [...] але прийняли дух усиновлення, яким кличемо: „Авва! – Отче!“ Сам цей Дух свідчить, що ми – діти Божі; а коли діти, то й спадкоємці ж Божі – співспадкоємці Христа» (Рим 8,14–17). Христові апостоли, змальовуючи цю нову боголюдську реальність, яка відкривається для тих, хто у Христа хрестився і в Христа одягнувся (пор. Гал 3,27), використовують широку лексичну палітру, щоби висловити реальність нового життя, відкритого у Воплоченому Божому Слові. Християни – це «домашні Божі» (Еф 2,19), громадяни Неба (пор. Фил 3,20), сини і спадкоємці Божі, яким Бог послав у серця Духа свого Сина (пор. Гал 4,5–7), члени одного Божого Тіла, «напоєні одним лише Духом» (1 Кор 12,13), гілки Божої виноградини (Йо 15,5), каміння в Божій Будівлі, «де наріжним каменем – сам Ісус Христос» (Еф 2, 20), вівці Божої отари (пор. Йо 10, 27–29), «рід вибраний, царське священство, народ святий» (1 Пт 2,9). Єдність зі Сином Божим немислима без єдності з Духом Божим, від якого християни народжені (Йо 3,6), хрещені і напоєні (1 Кор 12,13), який живе в нас (Рим 8,9; 1 Кор 6,19), який влитою Божою любов'ю даний нам (пор. Рим 5,5). Єдність народженої з гори (пор. Йо 3,1–21) людини з Сином і Духом Божим свідчить про її єдність з Отцем «усіх, що над усіма й через усіх і в усіх» (Еф 4,6). Через Христа, в одному Дусі всі одержать «доступ до Отця» (пор. Еф 2,18).

в мене, щоб усі були одно, як ти, Отче, в мені, а я в тобі, щоб і вони були в нас об'єднані; щоб світ увірував, що ти мене послав. І славу, що ти дав мені, я дав їм, щоб вони були одно так само, як і ми одно. Я – в них, і ти – в мені, – щоб вони були звершені в єдності, щоб світ збагнув, що послав єси мене, та й ізлюбив їх, як ізлюбив мене. Отче! ... І об'явив я їм твоє ім'я, і об'являти буду, щоб любов, якою ти полюбив мене, в них перебувала, – а я в них! (Йо 17, 18–24, 25).

Господь послав у світ освячених в істині, через яких увірують інші, для того, щоб усі були єдині в одній Божій славі і щоб внутрішньотроїчна любов між Отцем, Сином і Святим Духом була також їхньою, тобто людською любов'ю, яка й повинна творити атмосферу суспільного, чи, радше, суспільно-божественного середовища. Ці Христові слова неймовірно накладаються на бого-людські реалії стосунків боротьби на Майдані! З любовної єдності та взаємопроникнення Божих осіб народжується любовна єдність Бога та людей, з якої виходить єдність людства! Поняття сопричастя Божих іпостасей в єдиній Божій природі можна спроектувати на сопричастя людських осіб в єдиній людській природі! Саме тому покликання людини, за Чарльзом Уеслі, – стати «копіями Трійці»⁷, людськими іпостасями-партнерами іпостасей Божих. Син Божий у Воплоченні об'являє троїчні міжособові стосунки, притаманні «Божій країні»⁸, і спонукає людину в її країні революційно прорвати атомарну обмеженість егоїстичного індивідуалізму, залишити все «своє» і вийти «назовні» до (і задля) «іншого». Прийняти цю іншість без страху й упереджень! Чинити так у земній країні, як Бог – у небесній, і будувати суспільні стосунки за цією ж, троїчною моделлю! Божа іпостась відкрита у відданих стосунках до іншого, у стосунках «я–ти–він/вона». Це стосується також людини, образу Бога-Трійці, яка, залежно від любовного самовідкриття до іншого, зростає в богоподібності до обоження. Без спілкування немає Бога, і без спілкування немає

⁷ Пор. Єпископ Діоклійський Каллист Уер. Святая Троица – парадигма человеческой личности // *Альфа и Омега* 32 (2002), с. 120.

⁸ Так про внутрішнє життя Бога писав ще Юстин Філософ (II ст.). Див. В. Жуковський. Апофатична віддаленість і катафатична всюдисущність Бога в богословській думці Юстина Мученика // *Наукові записки УКУ*, ч. VIII. Серія: «Богослов'я». Вип. 3. Львів 2016, с. 44–47.

людини⁹. Якщо Бог – дієва і творча любов (пор. 1 Йо 4,8), як стверджував англійський художник, поет і містик Вільям Блейк¹⁰, то й образ Божий – людина – теж є любов, яка діє. Бог вірить у людину, у свою «славу»,¹¹ яка бере участь в Його відкритій любові, вірить у свій образ і подобу, свobodного партнера, який в особових взаєминах співдіє з Ним.

Троїчний образ, на який ми сотворені, не належить людині ізольовано, відірвано від ближнього. Цей образ сповнюється лише у проміжному просторі любові, просторі «між», в тому «і», яке поєднує Я і ТИ. Божі особи можна уявити лише в динаміці стосунків. Богоподібно й людські особи зростають до зрілих особистостей настільки, наскільки безумовними, безкорисно відданими і динамічними є взаємини з іншими особами. Такий взаємовідданий діалог – фундамент особистості: Божої і людської. Я потребує ТИ, щоби бути самим собою як Богом (який діалогічно перебуває в людині), так і людиною (яка синергійно перебуває у Бозі), людиною богообразною і богоподібною.

Молимося: «Отче НАШ, хліб НАШ насущний...» – Отець завжди його дає і давав НАМ на Майдані. Кожний був сторожем братові своєму на Майдані. Лютневі дні – дні жертви. Троїчність людини не може сповнитися в особовій ізоляції, а лише у взаємній і простій відкритості облич, які спільно йшли на служіння аж до смерті.

Сповідання троїчної віри християнами – не проповідь абстракції чи спекулятивної теорії про незрозумілий божественний абсолют із трьома лицями, навпаки – це свідчення про суспільну модель перемін людських стосунків на основі соціальних принципів, які Бог нам «спускає» з Небес: гідність особи, солідарність, субсидіарність та спільне добро. В межових ситуаціях життя вибір лежить між рабством і свободою, справедливістю і несправедливістю, правдою і неправдою. Майдан незбагнено виявив та засвідчив віру в Бога, який є Богом стосунків, через братерську

---

⁹ Детальніше про це див.: Й. Зізіулас. *Буття як спілкування. Дослідження особистості і Церкви* / перекл. з англ. В. Верлок, М. Козуб. Київ 2005.

¹⁰ Пор. Єпископ Диоклійський Каллист Уер. Свята Троица – парадигма человеческой личности, с. 120.

¹¹ Іриней Ліонський (II ст.) пише: «Слава Божа – це жива людина, а життя людини – в спогляданні Бога». Іриней Ліонський. *Проти єресей*. книга 4, 20,7.

солідарність, жертвну віддачу й гаряче бажання пройти через горнило радикального очищення.

Троїчна ікона Майдану ще чекає свого богословського іконописця, який, канонічно зображаючи трансцендентні троїчні взаємини Отця, Сина і Святого Духа, шукатиме символіку вираження таких стосунків в іманентній реальності серед міриад боголюдських та міжлюдських взаємин, які творили атмосферу революції на Майдані. Боротьба за правду, справедливість, проти бідності, експлуатації, гноблення та інших суспільних й особистих недуг – це дієва віра в дієвого Бога. Віра – революційна. Вона повинна кардинально змінювати недосконалий світ корупції, несправедливості і неправди. Це – тектонічний процес, шлях покаяння, навернення всього ества людини та спільноти. Це – виклик системі, радикальне руйнування (а не косметичний ремонт) царства тьми і неправди. Цю віру виявили в жертвній дієвій любові, а не лише у традиційних формах, стереотипах і закостенілих, подекуди далеких від християнства упередженнях та міфах.

Бог «соціальний», і в Ньому, як в іконі, ми знаходимо наше розуміння суспільства на найвищому рівні. Бог – самовідданість, дарування себе самого, солідарність, взаємність, відповідь. Такою покликана бути людська особа та суспільство. І саме таким уже був Майдан! Божі особи – розділена любов, яка віддається іншому, а не самолюбство. Це ж закладено і в людській особі, це ж було притаманне майданним стосункам! Божі особи собі не належать – лише іншому. Так і в «людині Майдану», яка, жертвуючи себе іншому, прориває всі звичні природні й гріховні обмеження: страх смерті, самолюбство і гординю. «Людина Майдану» навіть прорвала межі інстинкту самозбереження. Цей вихід «поза» і «понад» – екстаз цілопальної жертви, божественне безумство Христа ради, людське умалення аж до мученицьких страстей заради брата свого. Цей радикальний духовний прорив звершувався також у тих, хто, можливо, не будучи християнином, пройшов через хрещення кров'ю, через любовну самопожертву задля іншого. Особи Трійці не егоцентричні, а, як і люди у своїх взаєминах, відкриті до іншого. Цей дух дієвої відкритості до ближнього – цемент, який скріплював «будівлю Майдану». Бог – це предвічні плодоносні, творчі стосунки Я–ТИ–ВІН, людина ж ці стосунки покликана реалізувати в сотвореному часо-про-

сторовому світі свого життя. Майдан став своєрідним часо-простором вічності, на прикладі якого можна пересвідчитися в тому, що любовна круговерть божественних осіб Трійці – це не просто теоретична, абстрактна конструкція людського ума, а модель суспільно-економічного і політичного життя, божественне джерело принципів, підґрунтя євангельської місії преображення людини, людських стосунків і світу. Христос виявляє нам Бога, який діє: скандально, провокативно, революційно. Руйнуючи неправду, щоб, будучи «Істиною, Дорогою і Життям», вести кожного до Отця Істини. Атмосфера простої (як і Бог простий), буттєвої, без людських обмежень та стереотипів, божественної гармонії стосунків клекотіла на Майдані.

Саме у догматах про Пресвяту Трійцю і Воплочення Сина Божого міститься джерело головних християнських принципів суспільних відносин¹², якими Бог постійно об'являв себе на Майдані! Трійця – єдина, єдиносущна, цілісна й водночас у трьох особах. Єдність і цілісність Бога любові та добра – джерело *принципу спільного добра*, згідно з яким індивідуальні інтереси підпорядковуються інтересам загального добра. Держава не відстоювала інтереси загального добра – тому протест, опір й боротьба за реалізацію цього божественного принципу став квінтесенцією Майдану!

Принцип персональності. Людина – образ і подоба троїчного Бога, де кожна іпостась повністю відкрита на іншого. Де є повне відання та прийняття одне одного в любові! На цьому ґрунтується гідність і свобода людської особи. Майдан густо й конденсовано фокусував у собі християнсько-соціальну динаміку служіння і поваги до людської гідності й рівності всіх.

Солідарність. Внутрітроїчна солідарність – іконічна модель для суспільної солідарності. Єдиносущне сопрічастя, «танець» любові Осіб Трійці – ікона суспільної солідарності, яку проповідує Церква в соціальному вченні. Принцип солідарності «Один за всіх і всі за одного» безперервно цементував майданні стосунки.

Субсидіарність – особова відповідальність за себе, відкритість для прийняття допомоги та готовність допомогти слабшим. На Майдані не було крайнощів індивідуалізму, колективізму,

---

¹² Про принципи соціального вчення Церкви див.: *Компендіум соціальної доктрини Церкви.* Київ 2008, с. 109–140.

як і не було централізації, бюрократизму та знеособленої масовості акцій!¹³

Майданна спільнота, природно живучи цими принципами, перебувала у Трійці і брала участь у солідарності Божих іпостасей. Усі ці принципи втілені в боголюдській динаміці спілкування Майдану й об'єднані взаємною довірою.

Христос як саме Царство Боже (*autobasileia*) об'являє троїчну божественну модель міжособових суспільних стосунків у світі. Він віддається людині та світові, буттєво закладаючи фундамент Божої держави, Царства Божого в людському світі. Отож боротьба за троїчні принципи, сформульовані в соціальному вченні Церкви, – це змагання за Царство Боже, яке вже є, але за яке треба ще боротись, застосовуючи силу (пор. Мт 11,12). Майдан був своєрідним епіцентром, «згустком» цієї боротьби, яскраво і чітко вираженої на кожному кроці, в кожному структурному сегменті: від служителів, які готують їжу чи служать при столах, до тих, хто працював у медичному обслуговуванні, самообороні та цілодобово забезпечував мир і порядок всередині майданного тіла. Такий внутрішньомайданний суспільний *perichoresis, koinonia*, взаємне спілкування, обмін властивостями-талантами-Божими дарами чи взаємопроникливе служіння різних людей (незалежно від конфесійної, релігійної, національної належності, статусу чи статі), груп волонтерів, сам устрій життя на Майдані якнайкраще, природно й органічно, впроваджував у життя соціальні принципи Церкви і цим відображав життя Бога-Трійці та його маніфестацію Сином Божим, Ісусом Христом.

Син Божий, як «буття заради» (*esse pro*) іншого, божественно уприсутнював троїчні стосунки в майданному організмі! Так, Майдан не святий! Він – людська природа Христового тіла, а відтак був покликаний постійно освячуватись Його божеством у боротьбі! Саме тому визначальну роль тут відіграла присутність Церкви Христової, яка тайнодіяла і немов пропускала через освячувальне горнило молитви і таїнств ті клітини тіла Майдану, які до цього дозріли!

¹³ Детальніше про головні принципи соціального вчення Церкви також див.: П. Костюк. *Соціальна доктрина Церкви: короткий нарис: джерела, енцикліки, основні поняття*. Львів – Івано-Франківськ – Тернопіль 1996, с. 158–173.

Особлива густина присутності троїчного Бога на Майдані – в інтенсиві боголюдської та людської солідарності, відданості співбратові, готовності віддати все і всього себе іншому та за іншого, ринути в невідоме і небезпечне для життя за найважливіше в житті, в горно, з якого виносять побратими на щиті. Все це і ще багато поки що невисловленого і того, що не піддається описам, відкриває войовничу, революційну сторону Бога-миротворця і войовничу сторону Церкви-примирительки!

Існує стереотип, що Церква проповідує ненасилля, і вся її діяльність спрямована на здобування Царства Божого, яке буде лише після смерті, на Небі! Відповідно, все, що на землі, в суспільстві – неважливе або важливе лише частково, як шлях до Небесного Царства. Земне ж царство неважливе! Насправді ж, Церква як боголюдський організм, як початок країни Божої на землі – це боротьба, це перемога над силами зла, несправедливістю, рабством і неправдою. *Від часів Йоана Христителя і понині Царство Небесне* [тобто божественне царство миру, правди, справедливості і життя] *здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його* (Мт 11,12). Ця сила скерована проти гріховних хвороб (особових та суспільних), звихнень і збочень, проти культури смерті, яка веде до руйнації, деградації, дроблення людини і суспільства, знецінення життя і гідності особи та спільного блага.

Революційність – не богоугодне діло лише тоді, коли вона руйнує божественний миротворчий вимір Церкви Христової! Часто ми розуміємо слово «мир» у негативному сенсі – як відсутність війни та конфліктів! Натомість забуваємо головне, позитивне, значення цього поняття: не як відсутність агресії чи претензій до іншого, а як внутрішній стан людини, суспільства і світу. Смирений – той, хто з миром, його носій. Мир – стан універсальної гармонії, впорядкованості, досконалості, світовий порядок, який протистоїть хаосу, деструкції, роздробленості. Встановлення миру має універсальний масштаб у чотирикутнику: Бог-людина-світ-суспільство. Мир – стан досконалості, абсолютна цінність, бо Бог – джерело спокою. Це возз'єднання всіх розділених частин реального світу в цілісну гармонію, на протигагу хаосу, дисгармонії, роздробленню, нещастю і незгоді. Мир втрачають через беззаконня, нечестивість, гріховність, неправду, несправедливість. Бог і Церква Божа воюють за справжній Божий мир

у людині, суспільстві та світі! Джерело цього миру – Бог. Апостол Павло нагадує нам, що *Бог є Бог не безладу, а миру* (1 Кор 14,33). *Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його. Хай не тривожиться серце ваше, і не страхається!* (Йо 14,27) – каже Господь-примиритель, вкотре доводячи, що правдивий мир може бути лише від Бога, який є Богом любові й миру.

Миролюбність і миротворчість – одна з найголовніших і необхідних рис влади. Відомий християнський святий, богослов і містик Симеон Новий Богослов (XI ст.) риторично запитує: «Як може бути миротворцем той, хто противиться Богу і воює з Ним, порушуючи заповіді? Такий, навіть якщо між усіма встановлюється мир, є Божим ворогом, і навіть для тих, кого він примиряє. Його примирення не угодне Богу. Бо (він є першим ворогом себе самого і Бога) його ворогами стають і ті, хто примиряється через таких людей»¹⁴. Не може бути миротворцем той, хто воює проти Бога і Його заповідей. Мир можливий лише як стан душі кожної людини, яка проектує його на всі сфери життя та діяльності.

Мир органічно пов'язаний із правдою, без якої він неможливий! Мир – це «діло правди». Мир – внутрішнє наповнення та передумова безпечного спокійного життя! Саме в цьому розумінні миру треба розглядати Революцію гідності на Майдані. У будь-якій революції головне питання: чи веде вона до справжнього миру, до свободи духу, яка можлива лише в істині? Про це говорить Христос: *Спізнаєте правду, і правда визволить вас* (Йо 8,32). Пізнання істини звільняє людину по-справжньому.

Саме тому така революція стає Божою справою, а Божі революційні миротворці стають «синами Божими» і отримують громадянство Царства Божого. *Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться. Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне* (Мт 5,9–10). Господь, як Ізбавитель і Визволитель, – споборник революціонерів духу, які ведуть боротьбу за правдиві, божественні, цінності. Саме така революція має на меті не порушення порядку, беззаконня, анархію, хаос, суспільну і державну руйнацію на різних рівнях, а навпаки – веде до порядку, суспільної гармонії, злагоди та громадянського суспільства. Є револю-

---

¹⁴ Цит. за: Архиепископ Василий (Кривошеин), *Преподобный Симеон Новый Богослов*. Нижний Новгород 1996, с. 178.

ція, яка знищує божественні цінності: правду, справедливість і любов, – і вона смертоносна для людини, суспільства, моральних цінностей. А є революція інша – життєдайна, оскільки змінює, оновлює й преображає суспільство на подобу трічного Бога.

Трійця постійна у своїй творчій і впорядковуючій діяльності у світі задля звершення повноти любові. Трічний Бог творить світ і людину, щоб поділитися своєю любов'ю з творінням, «обмежує» свою свободу задля свободи людини! На Майдані бачимо постійне ділення любов'ю й обмеження своєї волі задля іншого! Друга особа Трійці «виходить» зі свого світу в сотворений світ, несучи істину й любов! Борець на Майдані залишив свій затишний дім, родину, роботу задля відстоювання Божої істини та любові! Все життя і діяльність Христа були революційними. Не мир, а меч задля миру справжнього, Божого! Майдан був мечем, війною за мир Божий! *Вогонь прийшов я кинути на землю – і як я прагну, щоб він вже розгорівся!* (Лк 12,49). *Гадаєте, що я прийшов мир дати на землі? Ні бо, кажу вам, – але розділ. Віднині бо в одній хаті, де п'ятеро, і ті будуть розділені: троє проти двох і двоє проти трьох. Будуть розділені: батько проти сина й син проти батька; мати проти дочки й дочка проти матері, свекруха проти невістки й невістка проти свекрухи* (Лк 12,51–53). Богочоловік проходить через трагічність страстей і смерті, Майдан проходить через хрещення кров'ю.

Отже, з одного боку, Бог – миротворець, джерело порядку, цілісності, миру, джерело правдивої свободи. З іншого – революціонер, який, несучи мир, свободу, правду, справедливість, руйнує звичний порядок панування рабства, несправедливості й неправди. Він бореться за свободу разом із людиною, яка хоче звільнитись від пут рабства. Майдан був незбагненим тектонічним згустком протистояння божественного та диявольського, людського й нелюдяного, правди і неправди.

У цьому сенсі по-особливому виявляє себе миротворча місія Церкви, яка неможлива без революції духу. Трійцю і містичне Тіло Христове, яким є Церква, не можна уявити без бунту проти тиранії зла й беззаконня. Увійшовши до храму, Ісус заходився виганяти лихварів, кажучи до них: *Написано: Дім мій – дім молитви, а ви з нього зробили печеру розбишак* (Лк 19,45). Майдан був боротьбою проти розбишак в українському домі, щоби зробити

його Божим і Людським домом. Історично Церква наслідувала цей Христовий радикалізм через своїх святих представників, особливо і часто – через мучеників та ісповідників. Це було не лише декларативно: наслідувати Христа означало не лише викривати зло у проповідях, а передовсім протистояти головним промоторам беззаконня. Згадаю лише декілька відомих імен революціонерів духа, бунтарів проти тиранії ідолів різного штибу. Це Йоан Златоуст, який ще в IV ст. гостро виступав проти злочинної імператриці, називаючи її новою Іродіадою, що вимагає голову Хрестителя; німецький богослов і борець проти фашизму Дітріх Бонгоффер, християнські мученики ранньої Церкви, ісповідники УГКЦ та інших Церков у новітній історії, які потерпали від комуністичного режиму в XX ст.

Церква тоді адекватно звершує свою місію, коли вона є Церквою-ісповідницею, свідком істини на тлі домінантної неправди і фальші, коли є джерелом закону і справедливості на тлі тотального беззаконня та знецінення людської гідності. Цілеспрямованість Ісуса, Його життя – це не просто проповідь, а революційна дієва проповідь змін, заклик до руйнування стереотипів, міфів, фобій. Ісус приніс вогонь революції – але революції не політичної, соціальної чи національної, а революції духа. Бо визначальною є зміна духа, все решта – похідне. Саме тому Церква як боголюдський організм, голова якого – Ісус Христос, нова Людина, новий Правитель і Переможець, завжди перебуває у стані війни з беззаконням, водночас несучи Божий мир. Увесь духовний нурт Майдану – це свого роду болі та страждання породіллі, потуги переходу і піднесення з нижчого світу до вищого, від людського до боголюдського, а відтак – до божественного. Перехід від «розтроєності» умів, сердець, душ суспільства до троїчних стосунків любові і миру кожної людини і суспільства загалом.

Список використаної літератури:

- Жуковський В. Апофатична віддаленість і катафатична всюдисущність Бога в богословській думці Юстина Мученика // *Наукові Записки УКУ*, ч. VIII. Серія: «Богослов'я». Вип. 3. Львів 2016, с. 40–60.
- Зізіюлас Й. *Буття як спілкування*. Дослідження особистості і Церкви / перекл. з англ. В. Верлок, М. Козуб. Київ 2005.
- Компендіум соціальної доктрини Церкви*, Київ 2008.
- Костюк П. *Соціальна доктрина Церкви: короткий нарис: джерела, енцикліки, основні поняття*. Львж – Івано-Франківськ – Тернопіль 1996.
- Кривошеин В. *Преподобный Симеон Новый Богослов*. Нижний Новгород 1996.
- Міжнародна богословська комісія. Богослов'я сьогодні: перспективи, принципи, критерії // *Наукові записки УКУ*, ч. V. Серія: «Богослов'я». Вип. 2. Львів 2015, с. 13–58.
- Уэр Каллист. Святая Троица – парадигма человеческой личности // *Альфа и Омега* 32 (2002) 112–127.
- Durand E. *La périchorèse des personnes divines : immanence mutuelle – réciprocité et communion*. Paris 2005.
- Every G. Theosis in Later Byzantine Theology // *Eastern Church Review* 2 (1968–1969) 243–252.
- Gregory of Nyssa, *The Life of Moses* / trans. A. J. Malherbe, E. Ferguson. New York – Ramsey – Toronto 1978.
- Gross J. *La divinisation du chrétien d'après les Peres grecs, contribution historique à la doctrine de la grâce*. Paris 1938.
- Irenaeus. *Adversus haereses IV* // *Sources chrétiennes* 100/2, ed. A. Rousseau. Paris 1965.
- Mantzarides G. I. *The Deification of Man*. New York 1984.
- Russell N. *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*. Oxford 2006.
- Russell N. Theosis and Gregory Palamas: Continuity or Doctrinal Change? // *St. Vladimir Theological Quarterly* 4 (2006) 357–379.
- Stamatovic S. The Meaning of Perichoresis // *Open Theology* 2 (2016) 303–326.

Олексій Гордєєв

*журналіст, магістрант богослов'я,
автор книги «Церковь на Майдане»*

МАЙДАН ЯК ВИКЛИК ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ ПСЕВДОПОЛІТИЧНОСТІ¹

У статті аналізується поняття «протестантської аполітичності» в контексті буремних подій 21 листопада 2013 – 22 лютого 2014 р., які увійшли в історію України як Євромайдан. Детально розглядається підґрунтя позиції, при якій невтручання окремої Церкви чи індивіда у суспільно-політичні справи вважається ознакою слухняності Біблії та віровченню.

Досліджується еволюція «релігійної аполітичності», яка відбулася на тлі бойових дій на головній площі Києва. Для цього автор користується як ексклюзивним свідченням очевидців, так і актуальними на той момент публікаціями у ЗМІ.

Ключові слова: аполітичність, протестантизм, Євромайдан, медіа, поведінка, Майдан.

Протестанти – одна з тих релігійних груп, які принципово прагнуть поєднувати свій богословський погляд на світ з дієвим впливом на нього. Відповідно, ця гілка християнства має відносно давню та зрілу традицію участі у політичних процесах (достатньо згадати богослова-неокальвініста Абрагама Кайпера, який у 1901–1905 рр. займав посаду прем'єр-міністра Нідерландів, та нейрохірурга у відставці й адвентиста сьомого дня Бена Карсона, призначеного президентом США Дональдом Трампом міністром житлового будівництва і міського розвитку США).

---

¹ Доповідь на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

Українські нащадки Мартіна Лютера й Жана Кальвіна в цьому плані не є винятком. Окрім пасивної участі в модусі виборця, частина активних протестантів у 2000-х намагалась набути статус суб'єкта політичного процесу.

Ще до Помаранчевої революції, 7 липня 2004 р., Міністерство Юстиції зареєструвало Соціально-християнську партію (СХП) із Оксаною Білозір на чолі. На парламентських виборах через два роки вона набрала 0,09% голосів (22 953 виборців).

На позачергові вибори 30 вересня 2007 р. СХП пішла разом із партією «Екологія та соціальний захист» як «Християнський блок»². Угрупування очолював Сергій Балюк, нині єпископ Християнської Євангельської Церкви Живого Бога. В першу п'ятірку входили також пастор Церкви ЄХБ Анатолій Кашуба та єпископ Незалежних харизматичних Церков Донеччини Володимир Горбачов. Популярність «Християнського блоку» обмежилась 0,10% виборців. Відтоді СХП намагалась приєднатись до «Єдиного центру» та «Батьківщини» і далі успішно маргіналізувалась.

Ця політична сила – не єдина, яка намагалась спрямувати соціальний капітал протестантів у політичне річище. 8 лютого 1997 р. в Києві створили партію «Християнсько-народний союз». Через шість років до партії приєднались ще три структури християнсько-демократичного спрямування, тому назву об'єднання довелось змінити на «Християнсько-демократичний союз» (калька з німецької назви Christlich Demokratische Union, німецької консервативної політичної сили, яку очолює канцлер Ангела Меркель).

За керівництва Володимира Стретовича, який у складі блоків «Наша Україна» й «Наша Україна – Народна самооборона» («НУ–НС») встиг попрацювати депутатом четвертого, п'ятого та шостого скликань, партія наголошувала на «християнському розумінні людини, що дає етичну основу християнсько-демократичній політиці»³. У вересні 2010 р. над партією встановив контроль депутат від «НУ–НС» Давид Жванія. ХДС, як і СХП, брала

---

² Офіційний сайт цього блоку (ChristianBloc.org.ua) вже недоступний.

³ Наразі жодний сайт ХДС – ні cdu.org.ua, ні hds.org.ua – не функціонує, тому цитата наводиться за профілем у Вікіпедії.

участь у місцевих виборах 2015 р. Загалом, з початком Євромайдану обидві політичні сили цілковито зникли з медійного поля⁴.

Виглядає, що будь-який політичний проект який мав на меті мобілізувати протестантів як електорат, був приречений. Здебільшого це спричинено невеликою часткою самих протестантів у релігійному полі України. За дослідженням Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова⁵, у 2000 р. на запитання «До якої релігії ви себе відносите?» 2 % опитаних відповіли: «До протестантських та євангелічних Церков» (а це близько 988 тис. українців)⁶. Вже 2005-го показник змінився: 1,3 % (близько 614 тис. мешканців); у 2010-му – 1,9 % (874 тис.; при цьому відсоткове співвідношення на заході й сході України здається майже ідентичним – 3,8 % на заході й 3,2 % на сході).

---

⁴ Несправедливо залишити поза увагою й інші політичні проекти, котрі, однак, меншою мірою заторкували релігійні уподобання українців. Православне населення (без диференціації) лояльно поставилось до гуманітарної частини передвиборної програми «Партії регіонів», де щонайменше від 2006 р. фіксується «протидія проникненню в Україну деструктивних культур» (докладно і більше про це: Ю. Решетніков. Дивіться, хто прийшов! Релігійно-конфесійні симпатії депутатів Верховної ради 2006 // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua); С. Продивус. Проблема міжконфесійних відносин у передвиборчих програмах політичних партій України // *Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства* 12 (2007) / ред. А. Колодний та ін., с. 82). Окрім того, В. Янукович позиціонував себе «захисником Православ'я». Водночас політичні сили демократичного спектру («Наша Україна», далі «НУ-НС», «Батьківщина» і т. д.) переважно виступали за створення національної помісної православної церкви, чим приваблювали прихожан УПЦ КП. Поза увагою тут лишаються відверто провокаційні проекти на зразок ідей кандидата на посаду Президента України в 2004 році Миколи Рогожинського, який обіцяв «навести порядок у міжконфесійних суперечках: Єдиний Бог, Єдина церква, Єдина монолітна славетна Велика Свята Київська Русь» (О. Гордеев. Топ-5 судових рішень, пов'язаних з релігією // *Тексти.org.ua* (www.texty.org.ua))

⁵ *Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і церкви чи до кризи взаємин?»* 22 квітня 2013 року. Київ 2013.

⁶ При цьому до «Протестантів та євангелічних церков» Центр Разумкова відніс адвентистів сьомого дня, мормонів та Свідків Єгови. Приналежність до християнства двох останніх конфесій серйозно ставиться під сумнів.

А от у 2013 р., майже перед початком Євромайдану, частка прибічників третьої гілки християнства впала до 0,8% (близько 364 тис.; найцікавішим є те, що найбільше дав знову схід – 1,2%)⁷.

Зважаючи на те, що з 2000 р. кількість протестантів ніколи не перевищувала мільйона осіб, викликає подив, що вони мали й досі мають одну з найширших релігійних мереж в Україні. До Євромайдану прибічники Реформації підійшли із 9114-ма громадами⁸.

Насправді кількість протестантських конгрегацій (громад) є більшою за офіційні дані, адже негативна історична пам'ять деяких церковних громад не дозволяє їм пройти державну реєстрацію. Наприклад, так звані «відділені баптисти» (офіційно – Міжнародний союз церков ЄХБ) воліють лишатись в тіні і не реєструвати громади. Крім того, перебуванню в тіні сприяє статус релігійної меншини та конфлікти із УПЦ МП, активіст якої, экс-міністр культури Дмитро Табачник, приміром, назвав колишнього заступника голови партії «Батьківщина», члена Церкви ЄХБ та чинного секретаря Ради національної безпеки та оборони Олександра Турчинова «керівником тоталітарних євангелічних та неохаризматичних сект», який «безперешкодно розвиває в Україні сектантський тоталітаризм й утверджує американську модель релігійної практики»⁹.

Насправді понад 9100 громад – це надзвичайно серйозний показник. Якщо порівняти з іншими українськими конфесіями, то станом на ту саму дату УПЦ МП опікувалася 12673 парафіями, УПЦ КП – 4651, УГКЦ – 3763 та РКЦ – 926.

Отже, висловлювання Віктора Єленського про харизматичні Церкви: «Очевидно, що їхній суспільний вплив значно перевищує питому вагу харизматів у конфесійній структурі суспільства»¹⁰, – можна, безсумнівно, перенести й на усіх українських

---

⁷ Варто згадати, що в 2016 р. 1,2% українців віднесли себе до протестантів; майже половина православних українців хоче єдиної Помісної Православної Церкви – соціопитування // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua).

⁸ Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2014 року) // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua).

⁹ Д. Табачник. Унифікація Духа // Крючков Г. К., Табачник Д. В. *Фашизм в Україні: угроза или реальность?* Харків 2008, с. 265.

¹⁰ В. Єленський. *Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття*. Львів 2013, с. 123.

протестантів. Попри невелику кількість та завдяки розгалуженості мережі церков українські протестанти, прибічники децентралізованої еклезіології, завжди були відомі в Україні через активну соціальну та місіонерську діяльність.

Політично аполітичні

За відсутності єдиної соціальної концепції, яка б інформувала про цивілізаційний напрям розвитку, та, тим більше, єдиного центру впливу, політичні уподобання протестантів формувались стихійно та хаотично. Можна виокремити три сектори. Перша група українських протестантів послідовно (активно або пасивно, лише на виборах) підтримувала курс на «гуманітарну» єдність з Росією. Зрозуміло, що географічно цей кластер думок розташований на сході та півдні країни. Протестанти східних областей зважали на спільні «традиційні цінності» в Митному союзі та протистояли свободі самовираження ЛГБТК-спільнот в західних державах.

Зокрема, у Слов'янську до його захоплення 12 квітня 2014 р. місцеві протестанти на чолі з Петром Дудником, «часом критикуючи, вибудовували із мером Нелею Штепою (мер Слов'янська 2010–2014 рр.) доволі конструктивні взаємини»¹¹. Пастор великої євангельської громади «Нове Життя» в Києві Анатолій Калюжний жорстко критикує цю «співпрацю»: «Коли треба було діяти та говорити Слово, [християни-протестанти] гралися із Нелею Штепою та брали участь у спільних проектах»¹².

Проросійська позиція частини протестантів увиразнилася і у сприйнятті анексії Росією Кримського півострова: достеменно відомо, що кримські та севастопольські баптисти брали активну участь у нелегітимному «референдумі» 16 березня 2014 р.

Друга група протестантів – переважно з центру, півночі та заходу – у тій чи іншій мірі підтримувала проєвропейський курс України. Тим групам, які діяли переважно на заході та в центрі (приміром, Християнська євангельська Церква живого Бога на чолі з єпископом Сергієм Балюком), робити це було легше. Про-

¹¹ А. Гордеев. Чисто «новороссийское» убийство. Как и почему адепты «ДНР» расстреляли 4-х протестантов // *Українська правда* (www.lifepravda.com.ua).

¹² А. Гордеев. *Церковь на Майдане*. Киев 2015, с. 281.

тестантські спільноти здебільшого на сході України (наприклад, Українська християнська євангельська Церква, що на чолі зі старшим єпископом Леонідом Падуном діяла у Донецьку з 1994 р.¹³), стикались із нерозумінням місцевого населення, стурбованого «всесвітньою пропагандою гомосексуалізму». А в строгому сенсі слова, у міжрелігійних структурах на зразок Всеукраїнського союзу церков євангельських християн баптистів (ЄХБ) курс держави у бік Європи завжди викликав тертя й образи. Це мало наслідки, що ми й побачимо далі.

Третя група українських протестантів усувалась від політичних процесів (або брала в них лише пасивну участь шляхом виборів) і вважала себе «аполітичною». Під цим терміном ми маємо на увазі *абсолютну відстороненість, яка дозволяє людині не діяти, залишатись повністю нейтральною*.

Неформальним гаслом цієї групи віруючих вважалась фраза «Церква відділена від політики». Звісно, слово «політика» розуміли у вкрай вузькому коридорі значень, здебільшого як «процес вибору чиновників усіх щаблів». Хоча, на думку давньогрецького філософа Арістотеля, під впливом якого слово *політикῆ* стало популярним, політика – це процес управління «полісом», або всеосяжна форма соціальних зв'язків.

У цьому плані згадана група протестантів цілеспрямовано долучалась до політики, адже напрочуд активно лобіювала і досі лобіює свої погляди на соціальну, податкову, містобудівну та передусім сімейну політику, хоча «політикою» це не називає. Звісно, немає сенсу згадувати невеличкі союзи або громади, які дійсно усувались від усіх процесів, що не були пов'язані з християнським життям та підтримкою фізичної життєздатності.

Цікаво те, що чимало церков та громад, які сповідували такий підхід до «церковного» і «державного», формально входили у дві організації, які представляли інтереси церков перед офіційним Києвом. Це Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій¹⁴

---

¹³ 13 серпня 2014 р. бойовики захопили в Донецьку будівлю головної церкви Союзу Леоніда Падуна. Як і корпуси Донецького християнського університету (належить ВСЦ ЄХБ), її не повернуто й досі (деталі: Бойовики ДНР захопили ще один протестантський храм // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua).

¹⁴ Офіційний сайт: www.vrciro.org.ua

(ВРЦіРО, об'єднує найбільших гравців на релігійному полі) та Українська Міжцерковна Рада¹⁵ (об'єднання переважно протестантських структур та організацій, в яких немає шансів потрапити у ВРЦіРО через штучну герметичність останньої).

У ВРЦіРО, що лобіює інтереси церков у сімейній та податковій політиці, з 18 членів дев'ять – протестанти. Відповідно, коли ця організація публікувала документ, що мав впливати на рішення уряду чи парламенту з того чи іншого питання (як-от стосовно гомосексуалізму¹⁶), вісім підписів належало протестантським союзам: ВСЦ ЄХБ (баптисти), ВСЦ ХВЕП (консервативні п'ятдесятники), НЄЛЦУ (лютерани), СВЦ ХВЕ (п'ятдесятники), УЛЦ (консервативні лютерани), УУКЦ АСД (адвентисти) та УХЄЦ (вже згадана конфесія на чолі із Л. Падуном).

Сакральний ґрунт і перші випробування

Аргументація «аполітичних» протестантів вибудовувалась не історико-теологічним шляхом, а за допомогою часом анти-контекстуального цитування біблійних уривків. Класикою жанру стали фрагменти на зразок «Віддайте ж кесареви кесареви, а Боже Богові» (Мт 22,21), «Кожна людина нехай кориться владі вищій: немає бо влади, що не була б від Бога; і ті, існуючі влади, установлені Богом» (Рм 13,1) та «Коріться ради Господа кожній людській установі: чи то цареві, верховному володареві, чи то правителям, ним посланим на кару лиходіям і похвалу добродійцям. Бо така воля Божа, щоб ви, добро творивши, змусили мовчати неучтво безглуздох» (1 Пт 2,13–15).

Покора «вищій владі», «цареві» та «володарям» розумілась як відмова від впливу на їхні рішення і тим більше від протесту проти їхньої політики.

Коли ж вибухнув Євромайдан, до низки аргументів «по Слову» приєднались старозавітні вірші про заколот: «Мій сину, Господа й царя страхайся; з бунтівниками не приставай...» (Прип 24,21)¹⁷.

¹⁵ Офіційний сайт: www.umrada.org

¹⁶ Декларація ВРЦіРО про негативне ставлення до явища гомосексуалізму і так званих одностатевих шлюбів, 15 травня 2007 року // *Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій* (www.vrciro.org.ua).

¹⁷ «Бойся, сын мой, Господа и царя; с мятежниками не сообщайся» (синодальный вариант Прип 24,21).

Вірш цікавий різноманіттям можливих перекладів – від «не водися з непевними» (переклад І. Огієнка), «and meddle not with them that are given to change» (King James Version) до «mit diesen beiden überwirf dich nicht» (Einheitsübersetzung). Так само Прип 29,8: «Люди развратные возмущают город, а мудрые утешают мятеж» (Синодальний переклад), «...а мудрі утишують гнів» (переклад І. Огієнка), «but wise men turn away wrath» (KJV й інші англomовні видання), «Weise beschwichtigen die Erregung» (Einheitsübersetzung)¹⁸.

Як правило, прихильники аполітичності без вагань екстраполювали біблійні застереження ігнорувати заколотників на учасників акцій протесту в Києві та інших містах України. При цьому згадані протестанти ігнорували теократичний контекст зазначених віршів, адже боротьба із царем у Старому Завіті вважалась де-факто боротьбою із Богом, Який його поставив. В умовах чинного демократичного законодавства опозиція владі сприймається як цілком нормальна поведінка «замовника» державних послуг, тобто громадянського суспільства, частною якою є церкви.

Загалом в історії України було три епізоди, які, так чи інакше, кидали виклик уявленням аполітичних протестантів про ідеальні взаємини з державою: Помаранчева революція 2004 р., низка подальших парламентських та президентських виборів між 2004 та 2013 р. та Євромайдан 2013–2014 рр.

«Події Помаранчевої революції поставили Церкви України перед невідхильною необхідністю чітко висловитися з приводу ключових проблем розвитку суспільства, а також з приводу характеру й міри участі релігійних організацій у політиці», – коментує ті події релігієзнавець, а нині депутат від «Народного фронту» Віктор Єленський¹⁹. Спостерігаючи за проактивною позицією християн з центру та заходу України (не без виключень), протестанти²⁰, ймовірно, вперше задалися питанням: чи можливо лишатись осторонь доленосних подій в Україні?

---

¹⁸ «а мудрі гнів утихомирюють» (переклад о. І. Хоменка).

¹⁹ В. Єленський, *Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття*, с. 459.

²⁰ Під «протестантами» тут і далі ми маємо на увазі їх «аполітичну частину».

Мова йшла про застосування принципу WWJD²¹ – «А що би робив Ісус?»: браслети з цією аббревіатурою носили переважно молоді протестанти, нагадуючи про необхідність синхронізувати свою поведінку із етичним баченням Ісуса Христа. Як діяти в умовах вкраденої президентської перемоги Януковича? Аполітичні протестанти здебільшого або проігнорували зимові події, або поставилися до них негативно, засуджуючи політичну боротьбу соціально активних своїх одновірців.

Загальні та президентські перегони в епоху між двома останніми революціями щоразу ставили те саме запитання: що робити, коли бачиш відверте нехтування нормами законодавства, обман та маніпуляції? Ці запитання особливо гостро почали звучати з листопада 2013 р.

Трифазний Євромайдан – зміна поведінки

Першу стадію зимових протестів 2013–2014 рр., тобто до жорстокого розгону «Беркутом» «студентського Майдану», із величезною натяжкою можна назвати приводом для зміни думки в аполітичних протестантів. Геть навпаки, мітинги з 21 по 29 листопада реанімували в них «обкатані» ще з 2004 р. традиційні аргументи, що обґрунтовують невторчання у публічні справи держави.

Зокрема, ця група віруючих наголошувала, що за всіх умов Церква повинна «проповідувати Євангеліє», а не брати участь у політичних акціях на користь підписання угоди про асоціацію із Європейським Союзом.

«До Майдану у його листопадовій формі в мене було дуже скептичне відношення, – свідчить у книзі „Церква на Майдані” декан протестантської Української Євангельської теологічної семінарії Денис Кондюк. – Я не дуже любив протиставлення, а тут нам пропонували дилему: або за ЄС, або за Митний союз... [...]. В той самий час я сумував, що частина християн на хвилі остраху „гомодиктатури” почала підтримувати східну інтеграцію, тим самим сприяючи політичним маніпуляціям»²².

²¹ What Would Jesus Do?

²² А. Гордеев. *Церковь на Майдане*. Киев 2015, с. 21. З сьогоденної перспективи, книга, окрім іншого, є важливим збірником свідчень безпосередніх учасників протестів на Майдані.

Особливо інтенсивно ідея «Церква не має справ із політикою, вона понад нею» циркулювала поміж *преміленаристів* – прихильників концепції *вознесіння* (англ. *rapture*; термін походить від уривка 1 Сол 4,17 – «Потім же ми, що живемо, що лиши- мось, будемо разом з ними вхоплені на хмарах у повітря назу- стріч Господеві і так будемо з Господом завжди») «народжених згори» (*born-again*) християн до *великої скорботи* (есхатологіч- на концепція, обрії якої сформував Сам Ісус Христос: «Скорбо- та ж: тоді велика буде, якої не було від початку світу аж понині, та й не буде» (Мт 24,21)) і *другого приходу Христа*, описаного пе- реважно в книзі Об'явлення.

Акцент на неминучості остаточного морального падіння люд- ства перед повторним приходом Месії (не плутати з первород- ним гріхом) призводив до логічної думки: навіщо змінювати те, що наприкінці часів буде знищене? Або, у популярному вигляді, «навіщо терти палубу судна, яке тоне?»

Через подібний редукціонізм масштабів Божого Царства українські *преміленаристи* (присутні у всіх конфесіях, окрім, можливо, Церкви АСД) намагались уникнути участі (активної чи пасивної) у Євромайдані.

Крім того, серед аполітичних протестантів була популярною ідея «Бог все вже владнав, тому наша участь – необов'язкова» (логічне міркування для гіперкальвіністів) та «Європейський ЛГБТ-вектор – це шлях у нікуди». «Я дуже переймався, бо доля України лежала на шальках терезів: або йдемо в ЄС, або розвер- таємось. В моїй Церкві постійно лунали суперечки щодо Євросо- юзу: чи добре це, – й також щодо гомофобії. Після цих суперечок я визначився: у ЄС більше плюсів, аніж мінусів», – згадує проте- сти 2013 року активіст молитовного намету Антон Калюжний²³.

До того ж, на той час вимоги новозавітньої соціальної етики (справедливість, чесність, солідарність і т. д.) мало корелювались із політичними вимогами Євромайдану. Лише освічені міські протестанти, переважно власники гуманітарних дипломів, могли довести, що з точки зору християнського етосу розворот Януко- вича у Вільнюсі є щонайменше порушенням своєї обіцянки і що- найбільше – зрадою свого народу. Тим більше по-паціфістськи

---

²³ Там само, с. 17.

налаштовані протестанти були неприємно здивовані насильством, що мало місце 24 листопада поблизу будівлі Кабміну²⁴.

Отже, *християни-протестанти здебільшого проігнорували першу фазу Євромайдану до 30 листопада, вважаючи її політичною акцією.*

Однак ніч з 29 на 30 листопада кинула виклик цій пасивній позиції. Бійці спецпідрозділів «Беркут» з Чернігівської, Луганської областей та Криму за наказом начальника ГУМВС України в Києві Валерія Коряка розігнали мирне зібрання близько 400 неозброєних мітингарів («студентський Майдан»). Людей били кийками, кидали на землю й чавили ногами. Постраждало щонайменше 79 осіб.

Насильство в ту ніч нічим не обґрунтовувалось. Телевізійні репортажі з місця інциденту та схвильовані повідомлення у соціальних мережах поставили перед аполітичними християнами-протестантами прості питання: «Як дивиться на це все Бог?», «Наскільки побиття студентів та мирних пікетувальників корелюється із Його старозавітнім портретом захисника сиріт, помічника знедолених і т. д.?», «What Would Jesus Do?» та «Чим є Божа справедливість, любов, яке Його відношення до прав людини?»

Деполітизація Євромайдану та його етизація (як наслідок відповіді на вищезазначені запитання) вилились у зменшення питомої ваги аполітичних протестантів. Скажемо простіше: політично неактивні протестанти дійшли висновку, що Бог має бути на Майдані. Цей крок засвідчив, що раніше суспільно пасивні послідовники Лютера стали краще розуміти Христа як Царя, чю честь та інтереси можна відстоювати й *поза* межами церковних споруд.

Перед усіма нами відкрилась християнська перспектива дій Майдану – боротьба за правду. Тоді я чудово усвідомлював, що якщо судитимуть студентів, яких спіймали під час розгону Майдану 30 листопада, то, як християнин, я не можу сидіти вдома й мовчати. Відчуття справедливості й справа захистити невинних людей – а це християнські чесноти,

---

²⁴ Детальний репортаж: А. Гордеев. Почему сегодня я на Майдане // *LiveJournal* (www.livejournal.com).

які проповідує Біблія, – змусили мене поїхати на Майдан й після цього грітися біля бочок морозними ночами²⁵.

До 30 листопада в церкві Майдан не обговорювали на рівні церковного порядку денного. Однак у розмовах 90 % людей наполягали на тому, що наш вектор й напрям – це Європа. [...]. І в мене, і в інших людях з нашої церкви з'явилося мислення можливостями, що їх пропонував європейський правовий, інтелектуальний й духовний простір, чого не робить «таїжний союз»²⁶.

Факт відвертого насильства перетворив раніше політичний Євромайдан на звичайний Майдан – рух за відновлення невід'ємних прав людини на безпеку, свободу пересування й слова. Після того протестантам було надзвичайно складно опиратись участі у майданних справах. «Майдан – це питання моралі», – засвідчив пастор крупної євангельської Церкви «Нове Життя» Анатолій Калюжний²⁷.

Складно – але можливо. 28 листопада 2013 р. у Москві голові Всеукраїнського союзу церков ЄХБ В'ячеславу Нестеруку під час інтерв'ю поставили питання: «Якою є ваша думка стосовно політичних подій в Україні?» На той момент 60-річний керівник конфесії відповів: «Я скажу від імені українських братів. Ми завжди намагаємось бути аполітичними. Ми усвідомлюємо, що все, що відбувається навколо нас, – за волею Божою. [...]. *Нашої активності на Майдані немає*²⁸. Ми зберігаємо спокій та нейтралітет»²⁹.

---

²⁵ Див. свідчення члена Церкви «Міжнародна асамблея Христа» Юрія Пономаренка, який, втім, ніколи не мав аполітичних поглядів: А. Гордеев. *Церковь на Майдане*, с. 29.

²⁶ Див. свідчення Бориса Волкова, на той момент – директора Асоціації «Духовне відродження». Волков так само ніколи не відносив себе до аполітичної групи протестантів: А. Гордеев. *Церковь на Майдане*, с. 34.

²⁷ Там само, с. 35.

²⁸ Курсив мій – О.Г.

²⁹ Інтерв'ю з Вячеславом Нестеруком 10.12.2003 // *Российский Союз Евангельских христиан-баптистов* (www.baptist.org.ru). Цікаво, що сам Нестерук частково став жертвою непрофесіоналізму анонімного баптистського журналіста, який брав у нього інтерв'ю. Текст оприлюднили на офіційному сайті РС ЄХБ (російських баптистів) аж... 10 грудня, коли ситуація на Майдані радикалізувалась і геть відрізнялась від status quo станом на листопад 2013 року.

Дещо пізніше позиції баптиста Нестерука почав альтом підспівувати Віктор Алексеєнко, президент Української уніонної конференції Церкви адвентистів сьомого дня, який в інтерв'ю РІСУ зазначив: «Узагалі я проти будь-якого втручання Церкви в політичні події, і одним із найважливіших аргументів для мене є саме той, що Церква – для всіх, як і Господь, який віддав Своє життя за все людство»³⁰.

Подеколи умовно аполітичні досі протестанти перетворювались у «політичних», але із позначкою «мінус». Ідеться про церкву «Посольство Боже» на чолі із громадянином Нігерії Сандеєм Аделаджею.

До Євромайдану в цій конфесії переважали три вектори діяльності – місіонерський, фінансовий та політичний. Другий зводився до підтримки інвестиційного проекту *King's Capital*, філіали якого відкривались при громадах «Посольства Божого». Компанія збанкрутіла в 2008 р.; попри те, що 3,5 тис. громадян втратили майже 150 мільйонів гривень, Аделаджа не пішов відбувати покарання, а, на думку багатьох, лишився на волі виконувати вказівки тодішньої влади. Досвід співпраці в нього вже був: в попередні роки нігерієць загравав із народним депутатом Володимиром Шушкевичем та мером Києва Леонідом Черновецьким. В 2013 р. «гачок» спрацював: мережу «Посольства Божого» (ПБ) почали використовувати для створення руху «Антимайдан». У книзі «Церква на Майдані» наявне свідчення екс-члена ПБ нині 44-річного Кирила Пузанова:

У портфоліо ПБ виявилось не тільки безліч реабілітаційних центрів, а й маса громадських організацій, в тому числі «псевдокиян», які взимку намагались розібрати барикади Майдану. Виявилась корисною й амбітна організація «Молодь! Громада! Влада!», яка наполовину складалась з прихильників ПБ і не гребувала тісними відносинами з молодіжним крилом Партії регіонів «Молоді регіони». Тому участь у Антимайдані членів ПБ, вишикуваних в шеренги просандеєвськими громадськими організаціями, виглядає абсолютно логічним. І якщо говорити, зокрема, про Олександра Зінченка, то, судячи з його єди-

³⁰ А. Бойко. «Я проти будь-якого втручання церкви у політичні події»: Віктор Алексеєнко, глава церкви адвентистів сьомого дня // Релігійно-інформаційна служба України (www.risu.org.ua). Інтерв'ю 8.12.2013.

ного виступу на «Громадському ТБ»³¹, він зрозумів, що Анти-майдан – це його політичний шанс. «В бій» пішли мешканці реабцентрів, які щойно відійшли від наркотиків і у яких немає особливих моральних орієнтирів. Вони легко зазнали іншої залежності. 150 гривень, плюс горілка і оселедець. У всякому разі, мені дзвонили і за гроші пропонували взяти участь в житті Антимайдану. [...] У проурядових акціях також брав участь «рух співзалежних матерів» – ми його так називали. Це група батьків реабілітантів, котрі прийшли до церкви втомленими від витівок своїх дітей-наркоманів або алкоголіків. Кожен з них був членом якої-небудь громадської організації. Партія регіонів прийшла на все готове. Практично все керівництво антипода Майдану складалось з вірних ПБ. А рядовими учасниками мітингу стали молоді реабілітанти, у яких не виявилося міцного соціально-політичного стрижня³².

На жаль, у січні та лютому 2014 р. співпраця між провладним крилом ПБ та Партією регіонів лише зміцнилась. За інформацією Павла Федорова, колишнього прес-секретаря Аделаджі, «разом із „Беркутом” у розгоні й побитті мітингувальників беруть участь „люди Зінченка”, одного з пасторів церковного конгломерату Сандея Аделаджі і коменданта Антимайдану»³³. Після перемоги Революції Гідності Зінченко обрав передбачувану траєкторію поведінки: почав переховуватись в Криму, далі в Росії, а з травня 2014 р. займає посаду голови виконавчого комітету «Народного фронту Новоросії»³⁴.

Однак повернімося до по-справжньому аполітичних християн. Зберігати цей «нейтралітет» було все важче. Розгін «беркутівцями» студентів у ніч на 30 листопада спровокував зливу засуджень з боку українських церков, які у своїх закликах зверталися до сумління чинної на той момент влади.

Спочатку відгукнулась УГКЦ, яка вустами Блаженнішого Святослава (Шевчука) закликала запобігти «ще більшій ескалації насильства»³⁵. Далі стосовно київських подій висловились УПЦ

³¹ Комендант Антимайдану Олександр Зінченко на Hromadske.TV (www.youtube.com).

³² А. Гордеев. *Церковь на Майдане*, с. 109–110.

³³ Йдеться про 18 лютого. Там само, с. 223.

³⁴ Зінченко, Олександр Васильевич // *Wikipedia* (www.wikipedia.org).

³⁵ «Ми засуджуємо ті прояви насильства, які застосували... до мирних громадян», – Блаженніший Святослав // *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви* (www.news.ugcc.ua).

КП та УПЦ МП. Серед протестантів першими заявили протест лідери Собору Незалежних Євангельських Церков України. Вони охарактеризували насильство на площі як «апофеоз беззаконня й панування безвідповідальності»³⁶. У подальшому ледь не кожне протестантське об'єднання висловило своє неприйняття дій силовиків, а через два дні Рада Євангельських Протестантських Церков України (РЕПЦУ) оприлюднила свій офіційний коментар: «Цей шлях є загрозливим для суспільного миру та сталого демократичного розвитку України, а такі ганебні факти насильства та провокацій є не тільки злом і беззаконням, але й гріхом, за який доведеться відповідати перед Богом!»³⁷

Підсумовуючи, можна сказати, що, поки одні протестанти організували молитовний намет³⁸ й інформували Захід про загрозливий перебіг подій, інші, боячись зіпсувати стосунки з північним сусідом, переконували, що на Майдані вірних немає. Однак теми насильства й політики порушувались на церковних зібраннях, особливо за ініціативою пасторів – громадських активістів та небайдужих до України прихожан.

Поступово представники влади почали змішувати з брудом право людей на захист, справедливий суд (Автомайдан), свободу слова (утиски греко-католиків після Нового року, а саме погрози з боку Мінкульту заборонити діяльність УГКЦ через Богослужіння на Майдані) та зібрань (особливо в регіонах). Це ті сфери, якими церква традиційно «опікувалась» у контексті будь-якої авторитарної держави. Протестантський богослов Денис Кондюк коментує:

---

³⁶ Позиція Собору незалежних євангельських Церков України та Церкви «Нове Життя» щодо подій 30 листопада 2013 року // *Facebook* (www.facebook.com). Розробку цього документу здійснив автор цієї доповіді. Подальший розклад релігійних сил детальніше є викладений тут: О. Гордєєв. Чи стане Церква мотором протесту? Яку роль на #Євромайдані відіграє релігія // *Тексти.org.ua* (texty.org.ua).

³⁷ Звернення РЕПЦУ до українського народу з приводу останніх суспільних подій. 02.12.2013 // *Рада Євангельських Протестантських Церков України* (www.repcu.org).

³⁸ С. Климович. Крест над Майданом. Как украинские христиане восприняли протест на главной площади страны // *Facebook* (www.facebook.com). Вперше стаття була оприлюднена на порталі *Ideas4God.com* 11 грудня 2013 року.

Більш досвідчені й солідні українські протестантські конфесії якийсь період просто не помічали Майдан. Хочемо ми цього чи ні, лєвова частка з них сформувалась у Радянському Союзі, що дуже жорстко привчав до збереження status quo. Йому було вигідно підтримувати мур між релігійним та суспільним життям. Чимало віруючих до цього звикли й забули, що такий підхід нав'язаний не Писанням, а державою³⁹.

Die Verwandlung зі знаком плюс

Частка протестантів у єдиному організмі пікетувальників Майдану досі невідома. Однак достеменно можна стверджувати, що після насильства на головній площі країни наприкінці листопада представників третьої гілки християнства на протестах побільшало.

Долучитись до мітингів та участі в усіх «служіннях площі», від «Правого сектора» до медслужби, їх спонукали різні мотиви. Дехто виходив на площу як звичайний волонтер, при цьому релігійна складова індивіда не посідала перше місце. «Зазвичай ми ходили групою: хтось носив та роздавав, хтось розповідав, – каже на той момент 29-річний активіст протестантського молитовного намету Ігор Калюжний. – Як правило, я носив вантажі, дівчата-християнки – спілкувались. Все це відбувалось вночі»⁴⁰.

Перетворення аполітичного протестанта у політично активну особистість не відбувалось швидко. Найчастіше йому передувала проміжна стадія – християнина, який фізично присутній на площі з місіонерською метою. Віктор Танцюра, керівник місіонерського відділу місії «Світло на сході», розповідає:

Я був свідком того, що український народ упокорив себе перед Богом. [...]. Я багато часу проводив у місіонерських подорожах. [...]. Коли ми пропонували християнську літературу або Євангелії, взяти книгу погоджувались щонайбільше 20% нашої аудиторії. На Майдані [...] рідко хто не погоджувався поговорити про Бога або не брав у руки Слово Боже. Я бачив, як Бог відкрив серця людей⁴¹.

³⁹ А. Гордєєв. *Церковь на Майдане*, с. 69.

⁴⁰ Там само, с. 45. Ігор Калюжний ніколи не вважав себе аполітичним християнином, його висловлювання приведені з метою проілюструвати іншу позицію.

⁴¹ Там само, с. 90.

Здебільшого це стосувалось «аполітичних» протестантів, які не обговорювали з іншими людьми власні політичні погляди, але через докори сумління допомагали словом і справою простим людям, присутнім на Майдані.

Змінити думку про Майдан деяким протестантам допомогло не тільки усвідомлення неминучості боротьби за права людини, але й фізичне відвідання акцій протесту – попри пропаганду проурядового українського і, тим більше, російського ТБ. В цьому контексті цікава історія пастора церкви «Добра звістка» Петра Дудника, який, як ми згадували вище, активно співпрацював із міською прорегіонівською владою м. Слов'янська Донецької області. Він розповідає:

Під час Майдану ми не говорили ані антимайданівських проповідей, ані промайданівських. Ми багато молились за мир і за те, щоб якнайскоріше завершилось протистояння. Ми активно не брали участь в протестах: я лише один раз прийшов подивитись на Майдан. Мене дуже вразила атмосфера – я ніби опинився в церкві. Я був приголомшений, коли побачив там жінок у дорогих шубах, інтелігентів, що довбали лід. А інші тим часом тягнули мішки та конструювали барикади. І ніхто нікого не штовхав: ситуація, як на християнських суботниках⁴².

Якою б не була їхня мотивація, присутні на Майдані протестанти побачили те, чого вже давно не спостерігали у своїх церковних громадах: Бога, який діє на Майдані як у духовному просторі. Господь Ягве зі сторінок Старого та Нового Заповітів виявився Богом вільного простору та велелюдних площ. Вони уважно слухали промови на той час емерита Блаженнішого Любомира (Гузара), були свідками прагнення людей читати Євангеліє, співати зі сцени духовні пісні, імпровізованих (і формалізованих) молитов і відчайдушної роботи священників усіх конфесій та волонтерів молитовних наметів.

Справедливості ради слід згадати, що відтік з «аполітичного» басейну відбувався і в східному напрямку. Повертаючись до церков і розповідаючи одновірцям про свої місіонерські успіхи,

⁴² Цитата із ще не оприлюдненої книги автора цього тексту «Релігія на війні». Більше про Петра Дудника в умовах російської агресії на сході України: О. Гордєєв. Феномен Дудника // *Релігія в Україні* (www.religion.in.ua).

політично активні протестанти зустрічались зі своїми колегами по «аполітичному» табору, які після вживання проурядового телевізійного медіаконтенту або розмов із родичами постраждалих «беркутівців» відкидали нейтралітет та приставали до проросійського табору.

Хоча протестантський «контрреволюційний» напіврох не породив жодного інтелектуального продукту, який би цілісно пояснював свою позицію, в Україні відомі кілька священнослужителів, які обстоювали ідеали Антимайдану. Це пастор Біличанської біблійної церкви (на околицях Києва) Микола Дехтяренко⁴³, який в середині січня 2017 р. з подачі афілійованого із Російського об'єднаного союзу християн віри євангельської (РОСХВЕ) сайту вибухнув статтею «10 поразок Євангельського братства на Майдані»⁴⁴, а також пастор з Харкова Володимир Ульченков⁴⁵, який називав экс-керівника російських баптистів Ю. Сіпко «простим русофобом, який ненавидить своїх громадян, 5-тою колоною», а чинному тоді Голові ВРУ О. Турчинову присвятив «білий» вірш: «Баптист, подписавший приказ об АТО // Соблазном стал вечной причиной // Баптизм покидают теперь лишь за то // Что там появился Турчинов».

Зрештою, до активного ігнорування Євромайдану закликав п'ятдесятницький пастор, уродженець Кривого Рогу, Александр Шевченко, який у 1991 р. емігрував до США і в 2005 р. відкрив у Сакраменто (Каліфорнія) церкву «Дом Хлеба». 28 січня, через 12 днів після прийняття так званих «диктаторських законів», він заявив про активне неприйняття Майдану через аполітичну позицію⁴⁶. Не заспокоївшись, вже 31 січня він звернувся до українських християн:

Найбільш негідним для церкви є заангажування у чужу для неї справу, в політику. Це відводить її від справжньої мети, яку для неї визначив Христос. [...]. Церква раніше

---

⁴³ Профіль у Facebook: Nick Dekhtyarenko (<https://www.facebook.com/nickbbc>).

⁴⁴ М. Дехтяренко. 10 поражений Евангельского братства на Майдане // *Af-media.ru* (www.afmedia.ru).

⁴⁵ Профіль у Facebook: ulchenkovs (<https://www.facebook.com/ulchenkovs>).

⁴⁶ Пастор из Сакраменто ополчился против Майдана // *Slavic News in California* (www.slavicsac.com).

за усіх повинна розуміти, що від перестановки місць доданків сума не змінюється. Коли на зміну одній владі приходить інша, це ніщо інше, як жалюгідна спроба вибрати менше з двох зол [...]. Я хочу вмовляти пастирів, священників, лідерів церкви Христової: не примножуйте сорому нашої історії, коли благословляли гармати та війни (особливо коли йдеться про війну братовбивчу)!⁴⁷

Окрім Шевченка, схилити українських протестантів до безвольного упокорення владі взялась уся гвардія проурядових російських п'ятдесятників та баптистів⁴⁸. Системну роботу в цьому плані вів і досі веде РОСХВЕ на чолі із Сергієм Ряховським. Останній бачив на Майдані лише «гасла, які більше нагадують нам про людиноненависницьку ідеологію, аніж християнство»⁴⁹. 25 листопада – у той самий день, коли УПЦ КП вкотре заявила про переслідування нелояльних Кремлю релігійних конфесій в Криму та на Донбасі⁵⁰, – пан Ряховський взяв участь у прес-конференції в приміщенні державної МІА «Россия сегодня» (Москва)⁵¹. Там він сказав таке:

Ми, люди віруючі, поза політикою [...]. Сьогодні на Україні знищуються храми різних конфесій, і це жахливо [...]. Знаємо, що на Україні утискають й вбивають священнослужителів різних конфесій – і протестантів, і православних, і інших. Причому це роблять однаковою мірою обидві сторони

⁴⁷ А. Шевченко. Моє обращение в связи с ситуацией в Украине // *Служение Александра Шевченко* (www.ashevchenko.org), 31 січня 2014.

⁴⁸ Детальніше про це див.: А. Гордеев. Из князи в грязи. Пока одни протестанты в РФ отбиваются от ярлыка «сектант», другие поют оды Кремлю // *Livejournal* (www.livejournal.com), 10 листопада 2014.

⁴⁹ Російські п'ятдесятники «открестились» от Майдана // *Мир вам. Християнський інформаційно-аналитический портал* (www.mirvam.org). Цікаво те, що позиція С. Ряховського була очевидна ще у 2006 р., коли він оприлюднив заяву про «неприпустимість реабілітації на державному рівні діяльності УПА та ідей фашизму» (Сергей Ряховский предсказал события в Украине еще в 2006 году // *Информационно-аналитический портал AfMedia.ru*)

⁵⁰ Прес-конференція: «Новий екстремізм: віросповідання під тиском в Криму та на Донбасі // *Укрінформ* (www.ukrinform.ua), 25 листопада 2014. Стаття, що базується на даних зі згаданої прес-конференції: О. Гордеев. Незручні церкви. Про що свідчать утиски релігійних конфесій в Криму // *LB.ua* (www.lb.ua), 28 листопада 2014.

⁵¹ Религиозные деятели обвиняют власти Украины в гонениях на верующих // *РИА новости* (www.ria.ru).

конфлікту. [...] В мене складається враження, що на Україні сформувався якийсь вакуум духовної влади і авторитетів [...]. Я не пригадаю, щоби за останній рік в Україні хтось із церковних лідерів відлучив когось із політиків, у яких руки по лікоть у крові, очільників військових угруповань, які називають себе представниками різних конфесій. Причин для їхнього відлучення більш ніж достатньо, але церква не користується своїм правом і владою⁵².

Менш системною пропагандою у вільний час займалися Сергій Кіреєв⁵³, пастор п'ятдесятницької церкви «Живая вера» у м. Пенза, представник РОСХВЕ у Пензенській області й редактор порталу AfMedia.Ru; пензенський єпископ Олег Серов⁵⁴ (відомий тим, що разом із Кіреєвим у березні 2015 р. зустрівся в Пензі з ватажком луганських бойовиків Ігорем Плотницьким, який до подій 2014 р. теж відвідував одну із луганських церков ХВЕ. Під час рандеву останньому подарували Біблію, сувеніри й книгу «Протестанти на службі Росії!»⁵⁵); Ігор Колгарьов (рос. Колгарёв)⁵⁶, адміністратор популярної у вузьких колах сторінки у Facebook та Вконтакте «Христиане против Майдана»⁵⁷; Ігор Анікін, Наталья Анікіна та інші менш здібні пропагандисти.

Лютий і війна

У лютому 2014 р. ті християни, які, попри потужну пропаганду, не боялися вийти і на власні очі оцінити події на Майдані, побачили Бога, який діє в умовах війни і жорстокості – усього того, що філософи звать екзистенційним обрієм. Навряд чи комусь із них доводилось раніше згадувати ім'я Бога у такому, в буквальному сенсі кривавому контексті. Винятки – випадки поховань «своїх», але в ті миті подеколи самі професійні пастори брали на себе емоційний тягар на цвинтарі діяти й говорити.

⁵² Точні цитати надані прес-секретарем РОСХВЕ Антоном Кругліковим.

⁵³ Профіль у Facebook: sergey.kireyev (<https://www.facebook.com/sergey.kireyev>).

⁵⁴ Профіль у Facebook: oleg.serov.16 (<https://www.facebook.com/oleg.serov.16>).

⁵⁵ А. Рябинин. Игорь Плотницкий насаждает в Луганске сектантские учения // *Комсомольская правда* (www.kp.ru), 21 грудня 2016.

⁵⁶ Профіль у Facebook: ikolgarev (<https://www.facebook.com/ikolgarev>).

⁵⁷ <https://www.facebook.com/ChristiansProPeace/?fref=ts>

Отець Іван Гальо з УГКЦ розповідав про своє служіння в середині лютого: «Потрібно було читати молитви на розршення, на відхід душі тим, які вже вмирали. Читав молитви тим, які були поранені і важкопоранені, з глибокими рваними ранами. Вони просили мене: „Отче, моліться”. Я читав „Отче наш”, давав цілувати хрест, помазував єлеєм, запитував їхні імена, благословив... Робив те, що міг робити як священник. Намагався підкріпити їх морально. Переконаував їх, що молитимуся за них, щоб вони не занепадали духом, бо духовна підтримка дає сили в тілесному виживанні»⁵⁸.

На тлі по-справжньому жорстоких законів 16 січня усі звичайні елементи християнської свідомості змінилися. Молитви за мир стали гарячими, бо від відповіді Бога на них залежало фізичне виживання багатьох; церкви стали переповненими, деякі – навіть частково змінили профіль (шпиталі в Михайлівському соборі та в кірсі на вул. Лютеранській).

Бог здавався Творцем, який втішає навіть у контексті найкращавішої за всю історію незалежної України революції. Колись аполітичні християни мали шанс дивуватися спразі Божого Слова серед мітингарів. 44-річний активіст молитовного намету Ігор Прус свідчив, що на ранок 19 лютого «кияни брали в нас літературу й прямо на площі читали Євангелію або Біблію»⁵⁹. Той, хто, попри усі докази, розповіді й свідчення, вважав, що Майдан – це «простір гріха», так і не побачив «очей, що палають, та рук, які тремтять, що свідчить про розгубленість і підсвідоме прагнення знайти точку опори в Бозі»⁶⁰. А найцінніше те, що в лютому християни пересвідчилися: Бог – це Бог дива й відповіді на молитви. Анатолій Калюжний каже:

Сьогодні вже відомо, що в ніч на 19 лютого, коли ми стояли на площі з синами, «Альфа» мала підірвати Дім профспілок.

⁵⁸ О. Климончук. Отець Іван Гальо: «Ходжу по барикадах і прошу хлопців, щоб вони жили, – жили для своєї землі» // *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви* (www.news.ugcc.ua). О. Іван Гальо після Майдану став на шлях військового капелана, зокрема, у 80-й окремій аеромобільній бригаді ВДВ: *Духовне життя львівських десантників в зоні АТО* (<https://www.vdvua.net/archives/2090>).

⁵⁹ А. Гордеев. *Церковь на Майдане*, с. 270.

⁶⁰ Там само.

Перед цим хтось вночі виніс увесь напалм та динаміт, і вони змогли лише тільки підпалити. Інакше вибух знищив би п'ять–шість тисяч людей, а після того остаточно зачистили б Майдан. Те, що цього не сталося, – це дія руки Божої. Лише сьогодні ми знаємо про лютневі плани влади і про ті величезні сили, що стояли навколо Майдану! Як не побачити в цьому Божу силу й захист? Чи не побачити руку Божу в тому, що Янукович втік у найвідповідальніший момент? Для мене це – Господь, і ніяк не «Правий сектор» чи хтось інший»⁶¹.

Усі 94 дні Євромайдану аполітичні християни вчилися мисленню у новій парадигмі: відкритій, інклюзивній та націленій на панування євангельських ідеалів в усіх можливих рівнях буття.

На жаль, їхні колишні друзі по релігійному табору теж не відставали: на момент анексії Росією Криму й Севастополя та захоплення окремих районів Донецької та Луганської областей у них був цілий арсенал своєрідних аргументів для легітимізації дій Москви та її маріонеток у військовій формі. І навпаки, цілісне та повноцінне бачення Бога як Царя державного простору, а не тільки церковних приміщень, допомогло постмайданним християнам-протестантам адекватно відреагувати на анексію Криму та окупацію ОРДІЛО.

«Я усвідомила, що протестантські церкви прокинулись, – згадує на той момент 38-річна Леся Котвіцька, активістка медичної служби Майдану. – Але вони стали такими лише після кривавого ранку. Таке враження, що до них „дійшло” лише через місяць після перших смертей»⁶².

Бог, який на головній площі країни закликає до небайдужості, так само закликав через біблійні сторінки відреагувати на подальшу несправедливість та гріх – окупацію Криму та захоплення Слов'янська, Донецька та Луганська. На думку пастора київської церкви «Нове Життя» А. Калюжного, «події на сході України – це, по суті, бойкот Майдану. Окрім впливу російського фактору, суспільство не готове жити за умовами, що їх пропонує Київ (Майдан)»⁶³.

---

⁶¹ Там само, с. 236.

⁶² Там само, с. 271.

⁶³ Там само, с. 281.

Підтримка українських військових в окупованому Криму, а також допомога армії та цивільним на сході України здійснювались при значно більшому ентузіазмі, ніж той, що панував у часи Майдану.

І навіть попри це досі більшість протестантів так і лишилась відсторонено аполітичною. Найяскравіші, але поодинокі, випадки фіксують на Донбасі, де через нездатність (або невміння чи небажання) втілювати досягнення Майдану місцеві протестанти не змогли вберегти землю від російських та місцевих окупантів. Всі, хто постраждав від дій Кремля на українському сході (приміром, екс-мешканець Донецька Сергій Косяк), – наразі це найвідданіші волонтери.

Підсумовуючи, можна сказати, що аполітичні християни тримаються поодаль активної підтримки української армії та традиційного волонтерства. Політично і соціально активні їхні одновірці – усвідомлено навпаки.

Список використаної літератури:

- Бойко А. «Я проти будь-якого втручання церкви у політичні події», – Віктор Алексеєнко, глава церкви адвентистів сьомого дня // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua).
- Бош Д. *Преобразования миссионерства: Сдвиги парадигмы в богословии миссионерской деятельности*. Санкт-Петербург 1997.
- Гордеев А. Из князи в грязи. Пока одни протестанты в РФ отбиваются от ярлыка «сектант», другие поют оды Кремлю // *Livejournal* (www.livejournal.com).
- Гордеев О. Незручні церкви. Про що свідчать утиски релігійних конфесій в Криму // *LB.ua* (www.lb.ua).
- Гордеев А. Почему сегодня я на Майдане // *Livejournal* (www.livejournal.com).
- Гордеев А. *Церковь на Майдане*. Киев 2015.
- Гордеев А. Чисто «новороссийское» убийство. Как и почему адепты «ДНР» расстреляли 4-х протестантов // *Українська правда* (www.lifepravda.com.ua).
- Гордеев О. Чи стане Церква мотором протесту? Яку роль на #Євромайдані відіграє релігія // *Тексти.org.ua* (texty.org.ua).
- Гордеев О. Феномен Дудника // *Релігія в Україні* (www.religion.in.ua).
- Декларація ВРЦіРО про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та так званих одностатевих шлюбів. 15 травня 2007 р. // *Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій* (www.vrciro.org.ua).
- Дехтяренко М. 10 поражений Евангельского братства на Майдане // *Afmedia.ru* (www.afmedia.ru).
- Єленський В. *Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття*. Львів 2013.
- Интервью с Вячеславом Нестеруком 10.12.2003 // *Российский Союз Евангельских христиан-баптистов* (www.baptist.org.ru).
- Звернення РЕПЦУ до українського народу з приводу останніх суспільних подій. 02.12.2013 // *Рада Євангельських Протестантських Церков України* (www.repcu.org).
- Климович С. Крест над Майданом. Как украинские христиане восприняли протест на главной площади страны // *Facebook* (www.facebook.com).
- Климончук О. Отець Іван Гальо: «Ходжу по барикадах і прошу хлопців, щоб вони жили, – жили для своєї землі» // *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви* (www.news.ugcc.ua).

- «Ми засуджуємо ті прояви насильства, які застосували... до мирних громадян», – Блаженніший Святослав // *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви* (www.news.ugcc.ua).
- Пастор из Сакраменто ополчился против Майдана // *Slavic News in California* (www.slavicsac.com).
- Позиція Собору незалежних євангельських церков України та церкви «Нове Життя» щодо подій 30 листопада 2013 р. // *Facebook* (www.facebook.com).
- Прес-конференція: «Новий екстремізм: віросповідання під тиском в Криму та на Донбасі // *Укрінформ* (www.ukrinform.ua).
- Продивус С. Проблема міжконфесійних відносин у передвиборчих програмах політичних партій України // *Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства* 12 (2007) / ред. А. Колодний та ін., с. 81–83.
- Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2014 р.) // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua).
- Религиозные деятели обвиняют власти Украины в гонениях на верующих // *РИА новости* (www.ria.ru).
- Российские пятидесятники «открестились» от Майдана // *Мир вам. Христианский информационно-аналитический портал* (www.mirvam.org).
- Рябинин А. Игорь Плотницкий насаждает в Луганске сектантские учения // *Комсомольская правда* (www.kp.ru).
- Решетніков Ю. Дивіться, хто прийшов! Релігійно-конфесійні симпатії депутатів Верховної ради 2006 // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua).
- Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і церкви чи до кризи взаємин?»* 22 квітня 2013 р. Київ 2013.
- Табачник Д. Унифікація Духа // Г. К. Крючков, Д. В. Табачник. *Фашизм в Україні: угроза или реальность?* Харків 2008.
- Шевченко А. Моє обращеніє в зв'язі з ситуацією в Україні // *Служеніє Александра Шевченко* (www.ashevchenko.org).

*Наталія Демчук,
магістр богослов'я
студентка ліценціатської
догматично-пасторальної
програми УКУ*

МАЙДАН ЯК МІСЦЕ ВІДНАЙДЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ¹

*Авторка розглядає Майдан 2013–2014 рр. як феномен, що став плат-
формою та фізичним місцем оновлення та преображення людини.
Роль Революції гідності розглядається крізь призму праці Чарльза
Тейлора «Етика автентичності», де було ідентифіковано сучас-
ні хвороби суспільства. Майдан став початком боротьби не лише
із зовнішніми чинниками, але також із індивідуалізмом, інструмен-
тальним мисленням та обмеженням людської свободи, про які гово-
рив канадський філософ Чарльз Тейлор.*

Ключові слова: *теологія Майдану, етика автентичності, проблеми сучасного суспільства, наслідки Революції гідності.*

Чарльз Тейлор у своїй книзі «Етика автентичності» порушує питання втрати людиною контакту із узвичаєними інтерсуб'єктивними чинниками особи, такими як спільнота, традиція, життєво значущі людські стосунки з іншим, а зокрема із собою, водночас наголошуючи на важливості відновлення та пошуку власної автентичності.

Що означає бути автентичним? Бути автентичним – це означає віднайти себе серед галасу інших «Я». Бути автентичним – це, першочергово, усвідомити у собі унікальний код, закладений Богом. Бути автентичним – бути людиною вповні.

Через призму історій учасників Майдану можна прослідкувати ці унікальні шляхи пошуку справжності. У кожного Бог заклав

---

¹ Доповідь на конференції «Богослов'я Майдану» (Київ, 09.12.2016).

зерно Правди, і Майдан є історією про те, як люди шукали в собі цю Правду, як ішли за Божим покликом. Саме поклик Бога змінив мислення не лише на Хрещатику чи на Інститутській, а став преобразуючою силою в серцях багатьох, навіть тих, хто не був фізично присутнім у Києві 2013–2014 рр. в часі Революції гідності.

Три основні хвороби суспільства пов'язані із матеріалізацією світу у XXI столітті

Зміна часу, зміна епох та устроїв не може проходити безслідно для людської свідомості. Характерною рисою XXI ст. є технологічний прогрес, доступ до інформації, розвинені медіа та здатність ставити під сумнів колись незмінні істини. Прорив технологій, на перший погляд, має позитивний характер, та якщо подивитись глибше, то високий рівень розвитку людства в матеріальному світі базується на дуже низькому рівні духовного життя. Сучасні реалії сприяють появі багатьох суспільних проблем. Чарльз Тейлор у своїй праці «Етика автентичності» намагається ідентифікувати сучасні хвороби суспільства, пояснити їхні причини та наслідки. Наголошуючи на автентичності, автор прагне наголосити на важливості духовного життя та відновлення стосунків із іншими.

Чарльз Тейлор стверджує, що є три основні *хвороби суспільства*². Під хворобами він розуміє ті особливості сучасної культури та суспільства, котрі сприймаються людьми як втрата або занепад³.

Першою хворобою є індивідуалізм. Її симптомом є зосередження на власній особі, на власному приватному житті. Люди не зважають на існування інших та забувають про вищі цілі, що, в свою чергу, призводить до втрати причетності до інших та до суспільства в цілому⁴. Інший сприймається як об'єкт – сировина для досягнення власних цілей.

Внаслідок цього розвивається інша хвороба, яку Тейлор назвав інструментальним мисленням. Інструментальне мислення пов'язане з економічним підходом до навколишнього середовища, коли

---

² Ч. Тейлор. *Етика автентичності* / перекл. з англ. А. Васильченко. Київ 2002, с. 4.

³ Там само, с. 5.

⁴ Там само, с. 6.

основною ціллю є вигідне співвідношення між витратами та ефективністю⁵. Проте найбільша проблема з'являється, коли люди застосовують такий підхід до інших людей. Це вбиває сакральність у стосунках та відкриває поле для привласнення іншого.

Симбіоз індивідуалізму та інструментального мислення призводить до обмеження людської свободи. У суспільстві, в якому кожен зосереджений на власних проблемах та не сприймає іншого як суб'єкт, відбувається знецінення спільних вартостей та зменшується можливість їх утвердження в межах демократичного політичного процесу. У такому суспільстві, де люди перетворюються на осіб, «замкнених у своїх серцях», мало хто захоче брати активну участь у самоуправлінні⁶. Люди вважатимуть за краще залишатися вдома і насолоджуватися перевагами приватного життя, доки їхній уряд продукуватиме засоби для цих задовольень й повсюди поширюватиме їх⁷. Ставиться під загрозу гідність громадян, за яких все вирішує влада. Це створює особливі умови для творення «м'якого деспотизму»⁸, який не має явного прояву насильства, але створює ілюзію демократії. Єдиним захистом проти цього, за словами Тейлора, є сильна політична культура, у якій цінуватиметься участь як на рівні уряду, так і в добровільних об'єднаннях⁹.

Тейлор вважає руйнівною силою також і поширення релятивізму. Релятивізм – це здатність кожного самовизначатись та ставити під сумнів будь-які істини, ґрунтуючись на власній ерархії цінностей: «Кожен має свої цінності, які неможливо ставити під сумнів»¹⁰. Люди мислять лише відносно власної самості «self» і часто не можуть сприйняти те, що є за межами їхнього «я». Мета самореалізації знаходиться на вищому щаблі ерархії, ніж дотримання моральних законів та плекання їх у міжособистісних стосунках.

З цими хворобами пов'язаний ризик нівелювання моральних горизонтів, затьмарення цілей інструментальним мисленням та втрати свободи – як зовнішньої (політичної), так і внутрішньої.

---

⁵ Там само, с. 8.

⁶ Там само, с. 11.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само, с. 12.

¹⁰ Там само, с. 15.

Що таке автентичність та що таке «бути автентичним»?

Чарльз Тейлор представляє вихід із такої ситуації. Ним є повернення до автентичності. Що таке автентичність? Автентичність – це характеристика взаємних стосунків людини з її власним онтологічним потенціалом. Людина має інтуїтивне почуття, котре дозволяє їй відділити добро від зла, правильне від хибного¹¹. Автентичність – це зерно правди, закладене Богом у кожному з нас.

Автентичність нероздільна із поняттям свободи самовизначення. Людина має право сама вирішувати, що саме стосується її, замість того, щоб бути керованою різними впливами. Свобода самовизначення вимагає розірвати зовнішні нав'язування і зробити крок у прийнятті власних рішень. Для цього треба слухати внутрішній голос, який є критерієм коректності наших дій та підтверджує здатність людини прожити унікальне життя завдяки контакту із собою. Бути чесним із собою – означає бути чесним із своєю самобутністю, яку можна відкрити й артикулювати лише самостійно¹². Реалізація потенціалу особи є ідеалом автентичності.

Чарльз Тейлор говорить також про ідентичність як про особливий дар. Автор наголошує на важливості слів Йоганна Готфріда Гердера, німецького філософа часів Просвітництва, що «кожен із нас має власний спосіб бути людиною»¹³. Ідентичність – це підґрунтя, де наші думки, смаки, уподобання набувають змісту. Але формуються вони тільки у діалозі з іншими особами, оскільки за своєю природою людина діалогічна. Відповідно, ідентичність особи суттєво залежить від стосунків з іншими.

Етика автентичності опирається на ранні форми індивідуалізму, як-от індивідуалізм звільненої раціональності Рене Декарта чи політичний індивідуалізм Джона Локка. Перший означає усвідомлення людиною відповідальності за себе, другий – ставить особу та її волю над соціальним обов'язком¹⁴.

---

¹¹ Ч. Тейлор. *Етика автентичності*, с. 17.

¹² Там само, с. 26.

¹³ Там само, с. 28.

¹⁴ Там само, с. 25.

Особливий Божий дар (на основі притчі про сіяча)

Притча про сіяча (Лк 8,4–15) – це історія про прийняття чи неприйняття Божого дару, дару автентичності, який ґрунтується на особливій місії кожного та здатності пророкувати в собі зерно Правди. Ця притча має революційний характер, оскільки заохочує до переосмислення символів, нового способу життя та нових поглядів¹⁵. Історія Майдану представляє історію пошуку Правди, відкриття цього дару у різних категоріях суспільства.

Важливо зауважити, що зерно, яке сів сіяч, було однаковим для всіх, натомість ґрунт, який його приймав, був різним. Якщо провести паралель із чотирма ґрунтами, про які мова йде у притчі, із різними категоріями суспільства, що мали дотик до Майдану, то можна побачити колосальну подібність.

Перший ґрунт:

1. *І як він сів, одне впало край дороги й було потоптане, і птиці небесні його видзьобали* (Лк 8,5). Боже Слово, Божі дари, Божий образ в іншій людині можуть нищитися та зневажатися в різний спосіб. В контексті Майдану мова йде про тих, які ігнорували події Майдану, були байдужими, продовжували жити, закриваючись у власному приватному житті, у власній самості, у власному індивідуалізмі. Про тих, які вважали себе вищими від цього, не усвідомлювали і навіть не намагалися усвідомити цінність цього дару.

Другий ґрунт:

2. *Друге упало на камінь і, зійшовши, висухло, бо вогкості не мало* (Лк 8,6). Ці слова стосуються тієї категорії людей, які відчували поклик до автентичності, але через закамянілість своєї душі відкинули його, бо боялися, що дійсно щось зміниться. Це ті люди, які, хоч і були на Майдані, але зневірилися і продовжують зневірюватись сьогодні, вважаючи, що якби не було Майдану, то не було б війни, і що краще президентом залишався б Янукович, адже за час його правління війни не було.

Третій ґрунт:

3. *Інше впало між тернину, і тернина, вигнавшись з ним вкупі, його заглушила* (Лк 8,7). Це ті люди, які не можуть прислухатись до свого серця через вплив середовища. Вони чують всі голоси,

¹⁵ Ю. Щурко. Притча про сіяча. Біблійний коментар // *Католицький оглядач* (www.catholicnews.org.ua), 01 жовтня 2016.

окрім голосу Бога, що промовляє. Це стосується передовсім людей, які стояли на Антимайдані, які були категорично проти Майдану. Вони не вірили і в ідеї Антимайдану, але стояли, розгублені, боячись втратити роботу, вирізнятися серед інших, а значить – боячись бути собою.

Четвертий ґрунт:

4. *Врешті, інше впало на добру землю і, зійшовши, сторицею вродило* (Лк 8,8). Добру землю представляють ті, які: 1) *чують слово*; 2) *зберігають його*; 3) *серцем щирим, добрим*; 4) *дають плід*; 5) *у терпінні* (Лк 8,15). «Чути» включає в себе також «слухати», розуміти та мати добру волю, щоб підкоритися почутому. Це стосується учасників Майдану, які почули і не побоялися відкрити в собі Правду та поширювати її серед інших, незважаючи на наслідки. Людей, які чують та виконують слово, Ісус називає щасливими (див. Лк 11,28).

Притча про сіяча засвідчує те, що Боже Слово, Божі дари, Його образ в іншій людині можуть нищитися та зневажатися в різний спосіб. Однак той, хто прийме це Слово, відкриє Його в собі, зможе преобразити себе та світ навколо себе.

Боротьба з індивідуалізмом, інструменталізмом та обмеженням людської свободи (на прикладі людських історій)

Майдан став місцем лікування від суспільних пороків, про які говорить Чарльз Тейлор, притому місцем, яке не лише має фізичні координати, але також є у серцях учасників Майдану та тих, хто брав участь у ньому дистанційно.

Майдан змінив свідомість, став каталізатором пошуку Правди, пошуку Божого зерна у кожному, місцем звільнення від пут, що сковують внутрішню та зовнішню свободу.

Зокрема, вимога майданівців не впускати політиків на сцену та бажання своїми силами тримати ситуацію під контролем є добрим прикладом звільнення від обмеження людської свободи та усвідомлення власної гідності щодо керування нею. Зі слів журналіста та громадського діяча Наталії Соколенко, політики не завжди отримували слово, оскільки, попри вагу кожного слова, могли дозволити собі говорити взаємозаперечні речі. Саме

з цих причин майданівці вирішили не допускати цього хаосу на трибуні¹⁶.

Також здатність самоорганізовуватись є прикладом звільнення від пут індивідуалізму. Зокрема, цю якість підкреслює підприємець Євген Уткін, зауважуючи, що Майдан став феноменом ХХІ століття, своєрідним політичним краудсорсингом, де без лідера, без програми збирається критична маса високоорганізованих людей:

Є маса прикладів того, як у Майдані брали участь люди, котрі фізично перебували хто в Німеччині, хто в Силіконо-вій долині, і вони зробили дуже великий внесок у нашу спільну перемогу. Тому це абсолютно сучасна історія. Напевно, у вчених буде багато матеріалу для аналізу, і вони років через п'ятдесят сформулюють теорію... Зараз, із близької відстані, дуже важко побачити в цьому якісь закономірності, але однозначно це явище абсолютно сучасне. Це була, мабуть, наймасштабніша на нашій планеті самоорганізація людей, для яких основними цінностями є свобода і гідність¹⁷.

Майдан став полем пошуку автентичності кожного, що базується найперше на гідності. Питання боротьби першочергово за гідність яскраво підкреслює актор та активіст Майдану Євген Нищук, який після Революції гідності став міністром культури. На його думку, люди на Майдані стояли не за євроінтеграцію. Основною причиною, чому люди вийшли першого грудня на площу, була боротьба за власну гідність та свободу. За ці цінності люди віддали життя. Такі події закладають фундаментальні підвалини свідомості наступних поколінь, саме з цих причин не варто розчаровуватися¹⁸.

Влучне визначення гідності дала журналіст та громадський діяч Наталія Соколенко:

Гідність – це та штука, до якої кожен день звертаєшся. І я думаю, що питання саме в цьому: Янукович просто показав, що він вважає ніким і нічим, а ми то себе вважаємо людьми. І я думаю, мільйони українців, які зібралися

¹⁶ Майдан від першої особи: 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ 2015, с. 10.

¹⁷ Там само, с. 112.

¹⁸ Там само, с. 90.

і в Києві, й на своїх майданах по містах – в Одесі, Дніпропетровську, Львові, – вийшли на вулиці саме за наказом своєї гідності¹⁹.

Майдан, як еволюція свідомості цілих поколінь та, як наслідок, відродження автентичності, став відправною точкою у формуванні принципово нової моделі суспільства в Україні, а отже і самої України. Безумовно, що досягнення і наслідки Майдану та подій 2013–2014 рр. ще будуть неодноразово переглянуті та стануть полем для спекуляції, де здобута автентичність людини буде нівелюватись до квазісвідомості, тобто помилки. Проте важливо завжди відчувати Правду та йти за нею, сприймати інші погляди як підтвердження існування Правди, а не як її заперечення.

Переосмислення подій та наслідків Майдану варто сприймати як явище настільки потужне, що його можна співставити з Іранською революцією 1978 р., але виключно в ключі тотальної зміни свідомості в суспільстві. Так, в Ірані ці переміни в суспільстві не призвели до формування автентичності – навпаки, до консервації суспільства не на демократичних засадах, а скоріше повернення до середньовіччя. Натомість в Україні Майдан 2013–2014 рр. призвів до потужного поштовху суспільства в бік демократичних цінностей та цінностей свободи кожного, усвідомлення власної індивідуальності та значимості.

У своїй праці Чарльз Тейлор наголошує на критичності проблеми сучасного суспільства, яку він називає «віртуальним сном». У свою чергу, це означає, що сучасна людина не сприймає в достатній мірі власну сутність як дар. Автор закликає прокинутись від «віртуального сну» та почати діяти усвідомлено, сприймаючи реальність як єдиний шанс.

В контексті цього погляду, Майдан 2013–2014 рр. став тією подією, яка дала можливість для переосмислення Божого плану щодо українського народу, зокрема усвідомлення того, що Боже зерно засіяне в кожному. Майдан, як добрий ґрунт, став місцем проростання цього зерна. Важливо, щоб ґрунт Майдану не втратив вогкості, тобто тої сили, яка надихала і вела мільйони.

Важливим є також аналіз теперішніх подій, що почались у 2014 р., бо це дає можливість кращого усвідомлення Божого

---

¹⁹ *Майдан від першої особи: 45 історій Революції гідності*, с. 20.

здуму. Проте, аналізуючи події Майдану, часто викривлюють їх правдиву сутність, що, у свою чергу, породжує слабкість і сумніви в ідеалах, що були сформовані під час Революції гідності.

Слід зауважити, що Майдан став імпульсом для натхнення і подальшої боротьби за усвідомлення себе не тільки для українців – він став прикладом для багатьох інших народів та країн, які в силу історичних обставин опинились чи тривалий час перебували у ярмі диктаторської неволі.

Майдан триває і сьогодні: це не щось, що закінчилось. Боротьба змінила локацію та форму, проте ідеї залишаються тими ж. Тому про результати Майдану 2013–2014 рр. в повній мірі говорити складно, проте можна засвідчити те, що вже є очевидним: Майдан став для українців широкомасштабним початком відновлення та пошуку автентичності.

Список використаної літератури:

Майдан від першої особи: 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ 2015.

Тейлор Ч. *Етика автентичності* / перекл. з англ. А. Васильченко. Київ 2002.

Щурко Ю. Притча про сіяча. Біблійний коментар // *Католицький Оглядач* (www.catholicnews.org.ua), 01 жовтня 2016.

*Михайло Димид,
митрофорний протопресвітер,
доктор східного канонічного права,
професор кафедри
пасторального богослов'я УКУ*

ВІРУС ЛЮБОВІ НА МАЙДАНІ, АБО «ЛЮБИ БЛИЖНЬОГО ТВОГО, ЯК СЕБЕ САМОГО» (МТ 22,3–40)¹

Автор розглядає поведінку християн у складні моменти революційних подій з точки зору християнської моралі. Під час Революції гідності діяльна любов була в основі протесту. Це призвело до того, що Майдан став більше, ніж просто політичною подією, а українське суспільство збагатилося унікальним досвідом любові. Саме це, на думку автора, повинно сприяти моральному росту всередині українського суспільства, а також продемонструвати приклад того, як любов здатна об'єднувати. Цей досвід важливий, тому що він відкриває людині любов Божу.

Ключові слова: богослов'я Майдану, Церква в дії, Революція гідності, християнське милосердя.

Коли чуємо слово «революція», яке походить від латинського *revolutio*, що означає «перетворення», то ми розуміємо це як прагнення швидких та радикальних змін. Очевидно, що суспільство, яке вдається до протестів, ба більше, до революції – це суспільство людей, незадоволених існуючим станом речей, які бажають швидких змін у кращу сторону. Історія знає багато революцій, і більшість із них відбувалися з великими людськими жертвами.

Революція створює шанси для змін. Революційна ситуація свідчить про те, що країна потребує радикальної переміни в суспільному, економічному та політичному житті. Важливо зрозумі-

---

¹ Доповідь на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

ти, що це лише шанс, яким можна скористатися або ні. Більшість революцій були неуспішними,² багато – залишили кривавий слід в історії, який виливався в глибоку історичну травму, що іноді паралізувало суспільний розвиток на десятки років.

Якщо ми візьмемо революцію, що прямо зачепила український народ, – Жовтневу революцію 1917 р., – то маємо повне право стверджувати, що цієї революцією скористалися негідники, які пропагували антихристиянські цінності, боролися проти віри та вбивали інакомислячих. Такого роду революція не могла привести до чогось доброго. Радянська система, яка стала наслідком цієї революції, була збудована на брехні, доносах та девальвації всього людського, що було на подобу Божу. Така система не могла довго проіснувати, і результат не змусив себе чекати – в 1991 р. держава СРСР перестала існувати.

На прикладі Жовтневої революції 1917 р. ми бачимо довгостроковий вплив революції на хід історії. Антилюдська сутність більшовизму стала очевидною у 30-ті рр. ХХ ст. навіть для тих, хто вірив у комуністичні ідеали. Самогубство Миколи Хвильового 13 травня 1933 р. було символічним, адже воно ознаменувало винищення цілого покоління талановитих українців. 1933 рік став одним із найтрагічніших років в історії України. У своїй передсмертній записці Хвильовий написав:

Арешт Ялового – це розстріл цілої Генерації... За що? За те, що ми були найщирішими комуністами? Нічого не розумію. За Генерацію Ялового відповідаю перш за все я, Микола Хвильовий. «Отже», як говорить Семенко... ясно³.

У цих словах весь біль талановитої молоді генерації 20–30 років, яка бажала творити українську культуру. Однак сподівання на «український ренесанс» під більшовицьким ковпаком було марним. «Червоний терор» безжалісно винищував все, що завважало «світлому соціалістичному» майбутньому. Ціле покоління українців так і не сказало свого слова. Однією з причин такої ситуації була поразка Української Народної Республіки. Рівень політичного та національного самоусвідомлення українського

² Я. Грицак. Як Україна втрачає свій шанс // *Новое время* (www.nv.ua).

³ Передсмертна записка // *Микола Хвильовий* (www.mikola-xvilovij.blogspot.com).

загалу в 1917–1921 рр. був ще недостатнім для повноцінного проголошення незалежності⁴.

Важливо враховувати подібність боротьби за незалежність 1917–1921 рр. та Революції гідності. Ці дві події мають дуже багато подібних моментів, попри те, що їх розділяє історична віддаль у 100 років. Саме тому, на думку голови Інституту національної пам'яті Володимира В'ятровича, історію 1917–1921 рр. сьогодні потрібно зробити найбільш затребуваною. Крім того, ми повинні показувати Україну як державу, що має свою державотворчу спадщину, пов'язану з історією Української Народної Республіки⁵.

Між подіями 1917–1921 рр. та Революцією гідності є одна вага-ма відмінність. Після Революції гідності все залежить передовсім від самих українців. Україна вже набула суб'єктності, а рівень національної самосвідомості вищий, ніж у першій половині ХХ ст. Оскільки українці творять власну історію самостійно, важливо винести уроки з подій, які відбувалися за часів незалежності, важливо оцінити як позитивні, так і негативні моменти Революції гідності. Критичний підхід до самих себе дозволить не повторити помилок минулого і використати ті шанси, які дала Україні остання революція.

Наше завдання – спробувати відповісти на складне запитання: як християнин повинен поводитися під час революційних змін? Поглянемо на моральну сторону революції – на те, що часто залишається поза увагою журналістів та істориків. Ми звернемо увагу на те, як люди здатні змінюватися та духовно зростати у найважливіші часи. Українці, що вже пережили три революції – Революцію на граніті, Помаранчеву революцію та Революцію гідності – мають унікальний власний досвід, з якого можна зробити певні висновки. Спроба мирного протесту – ось те, що є спільним для всіх українських революцій.

Можливо, 21 листопада 2013 р. початок революції виглядав наївним. Дехто навіть не сприймає це за новий Майдан. Однак у перші місяці Революції гідності, в грудні 2013 р., аж до початку ще більш кривавого протистояння в січні 2014 р., ми мали нагоду

---

⁴ І. Сюдюков. 1917: революція як застереження. Уроки подій 100-річної давнини в сучасному українському контексті // *День* (www.day.kyiv.ua).

⁵ Там само.

спостерігати велику кількість мирних, але дуже глибоких за своїм сенсом акцій. Саме моральна, гуманістична, людська складова української революції 2013 р. вражала увесь світ. У час пітьми, коли світ переповнений конфліктами, а мова ненависті звучала все гучніше, Майдан виглядав як острів світла.

Навіть знаки і алегорії на Майдані були повні світла. Як згадує вірний протестантської Церкви євангельських християн-баптистів Євген Шаталов, коли почали з'являтися питання: «А що далі? Як нам бути?» – тоді хтось із присутніх сказав, що як Христос народився у печері, так і в нас нація народжується в палатках. Люди позитивно сприймали таку алегорію, тому інколи продовжували її розвивати: Янукович – це Ірод, народження Христа – це народження нації. Ірод цього не бажає⁶.

Отець Войчех Гертих у книзі «Віра і дія» стверджує, що вчинки можна здійснювати по-різному:

*Добре, професійно, точно, творчо, з фантазією, з любові до Бога та інших або ж братися до справи абияк, з нехиттю, машинально, ба навіть із примусу, як до прикрої немичності, з якою доводиться боротися*⁷.

Як вчинить людина, залежить від її внутрішнього рушія⁸. Бог призначив людину співтворцем, адже доручив їй доглядати і порати сад Едемський (див. Бут 2,15). Окрім цього, людина в особі Адама отримала право давати «імена всій худобі, і птаству небесному, і всій польовій звірині» (Бут 2,20). Називання – це символічне вираження творення. У єврейській культурі (як і в сучасній) право називати належало відкривачам, батькам, винахідникам. Це право Бог передає людині. При цьому людина отримує у володіння не луг чи ліс, які ростуть самі по собі, а сад, за яким потрібно пильнувати⁹.

Бог заклав у людину творчий потенціал. Як людина використовує цей потенціал, залежить від її вольового рішення. Адже можна розвивати свій внутрішній рушій, а можна його занедбати

---

⁶ Є. Шаталов. «Писание не говорит, что христиане не могут протестовать» // *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016, с. 667.

⁷ В. Гертих. *Віра і дія* / перекл. з польськ. І. Єрмак. Київ 2014, с. 60–61.

⁸ Там само, с. 61.

⁹ Т. Седлачек. *Економіка добра і зла* / перекл. з чес. Т. Окопна. Львів 2017, с. 95.

чи приспати. З історії авторитарних країн, до яких належав і СРСР, ми знаємо, що творче начало в людини нівелювалося. Чутно було лише голос «згори», який «низи» повинні були беззаперечно виконувати. Такі політичні режими забирали в людини змогу виражати власне «Я».

За тим, наскільки людина може виражати себе та займатися ґрунтовним внутрішнім формуванням, можна визначити рівень свободи в країні. Вільне суспільство – лише там, де є повага до кожної людини та є простір для особистісного розвитку. Україну не можна зарахувати до країн, де людина має багато можливостей для самореалізації. Український політичний Олімп перейняв радянську традицію, відгородившись від суспільства. В Україні стало важко потрапити на ключові державні посади завдяки своїм талантам та вмінням.

Відсутність соціальних ліфтів, відтік висококласних фахівців за кордон, зниження рівня освіти вказують на недостатню увагу влади до людської особистості. Ці фактори загострили протистояння між суспільством, яке стає в Україні все активнішим, з одного боку, та владою, з іншого боку. Це пояснює, чому перші протести під час революційних подій кінця 2013 р. були досить креативними. Фактично це був голос ще одного покоління, яке боялося бути непочутим. І використовувало для цього всі можливі засоби.

Творчий компонент в акціях протесту став промінням, яке било на увесь світ та сповіщало, як українці домагаються від влади виконання своїх вимог. Серед таких вражаючих акцій початку Революції гідності були: гра на піаніно, коли перед Адміністрацією Президента, оточеною міліціонерами зі щитами, зазвучав Шопен; акція, коли жінки тримали дзеркала навпроти правоохоронців, що стояли при повному обмундируванні, а ті, дивлячись у своє відображення, знічувалися; візит дівчат з подарунками «від Святого Миколая» до Антимайдану в Маріїнський парк;¹⁰ написи типу «Пусть Бог хранит Беркут» зі сторони майданівців. Саме бажання діяти гуманними засобами відрізняє Революцію гідності від загальносвітового тренду наростання агресивності та ненави-

---

¹⁰ О. Забужко. *І знов я влізаю в танк. Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади*. Київ 2016, с. 107.

сті. Російським ЗМІ «людське обличчя Майдану» не подобалося, адже воно ламало їхню пропагандистську матрицю. Вони намагалися показати «нелюдське обличчя Майдану», тому не дивно, що з'являлися повідомлення про звірів-майданівців, про фашистів чи про безпритульних-нероб, які заповнили простори головної площі української столиці. Кремлівська пропаганда усе намагалася подати навиворіт: не маючи тієї сили, яку мав Майдан, ці ЗМІ тільки те й могли, що вигадувати різні брехні. Вони добре вміють мавпувати, адже відомо є, що «диявол – мавпа Бога»¹¹.

Механізм роботи пропаганди ми бачимо вже в Новому завіті, коли читаємо в Євангелії від Матея (28,11–15) про сторожу, яка прийшла доповісти первосвященникам, що тіло Христове зникло. Тут маємо класичний інформаційний привід – зникнення тіла Ісуса Христа, маємо зацікавлену сторону у пропаганді – первосвященників (адже їм було не вигідно, щоб Христос воскрес). Також є «ЗМІ» – сторожа, адже вони були свідками події і могли рознести інформацію між людьми. А щоб вояки були зацікавлені у викиді неправдивої інформації, їм дали досить грошей. Як не дивно, на частину суспільства це подіяло, про що нам нагадує Матеї: «І рознеслася про це чутка поміж юдеями – аж по цей день» (28,15). Однак у кінцевому підсумку правда восторжествувала: стражники так і залишилися безіменними героями з Євангелія від Матея, яких підкупили, а Христові Апостоли вписали своє ім'я як ті, що безкорисливо віддали своє життя на служіння ближньому та на розповсюдження Благої Вісті.

Будь-яка проплачена пропаганда, оскільки є лише викривленням реальності, не здатна перемогти творчий рушій всередині людини. Кожен міф, який створює така пропаганда, розвінчується настільки швидко, наскільки зникають засоби на підтримку цього міфу. Натомість людина, яка *співдіє* з Божим планом, залишає слід у цьому світі завдяки своїм вчинкам. «Саме людина повинна зробити останній крок, дію (зверніть увагу на подібність слів „дія”, „дійсність”), щоб далі почала формуватися дійсність»¹².

Оскільки людина є господарем сотвореного світу, вона є відповідальною за нього. Цікаво, що перші заповіді, виконання яких

---

¹¹ Там само, с. 108.

¹² Т. Седлачек. *Економіка добра і зла*, с. 95.

вимагає Ісус Христос, є заповідями любові: любити Бога та любити ближнього, як самого себе (Мт 5,21–22). З любові у трикутнику «я–ближній–Бог» народжується відповідальність. Той, хто любить, – несе відповідальність, а от безвідповідальність є ознакою відсутності любові. Будь-яка пропаганда, що викривляє реальність, по суті є пустою. Вигадані чи викривлені пропагандою картинки є беззмістовними, їх не можна по-справжньому полюбити, так як в них немає правди.

У Старому Завіті часто заторкуються питання добра і зла, а багато сюжетів звертаються до морального аспекту. Більше того, у старозавітній думці історія базується та оцінюється з перспективи моралі. Історичні події відбуваються відповідно до того, наскільки морально поводяться діячі. Людський гріх у давніх євреїв безпосередньо впливав на життя людини. Автори Старого Завіту розробили надзвичайно складний моральний кодекс, який був покликаний зробити реальний світ кращим¹³.

Закон був надзвичайно важливий для давніх суспільств, про які йде мова у Старому Завіті. Дотримуватися Закону означало бути доброю людиною. Натомість Ісус Христос робить кардинальну зміну акценту зі сліпого слідування букві Закону до повноти любові. Ісус не відкидає мудрості Старого Завіту, однак Він уже не зосереджує увагу на зовнішніх виявах побожності, а звертається до внутрішнього світу людини. Давній принцип: «Око за око, зуб за зуб», – не може лежати в основі побудови суспільства. Ісус Христос закликає не відповідати злом на зло (Мт 5, 38–39). Бути добрим означає не примножувати зло в цьому світі.

Усяка любов – то велика праця над собою. Вона і справді вимагає внутрішнього очищення та постійного самовдосконалення. Чим більша спільнота, тим складніші механізми любові всередині неї. Тим паче нелегко любити, коли все довкола схиляється до протилежного. Та й мирна стратегія ніколи не виглядала успішною. Адже й сам Майдан завершився протистоянням. У січні 2014 р. настала так звана «гаряча фаза» революції. Хтось може використовувати це як контраргумент проти мирних засобів, адже вони нібито не приводять до успішного кінця, а от збройним шляхом, навпаки, можна швидко і успішно повалити тоталітар-

---

¹³ Т. Седлачек. *Економіка добра і зла*, с. 98–99.

ний режим, коли він слабкий і не здатен втримати владу. Багатьом здається дивною логіка християн, які зобов'язані використати всі мирні засоби, перед тим як взятися за зброю¹⁴. Однак у християнстві не все логічно. Як стверджує у своєму есеї «Великдень під час війни: кілька уроків» Оксана Забужко,

унікальність християнства в тому, що воно наважилося зробити свого бога не просто земним чоловіком, а абсолютним лузером з вибору: тим, хто, тріумфально проїхавшись крізь юрбу, яка кричала йому «осанну» й сподівалась його на царство, пішов натомість на найганебнішу, найпринизливішу смерть, призначену для покидьків і розбишак, – щоб перетворити ідеально кероване тодішніми політтехнологами-первосвященниками стадо «дітей імперії» на громаду «братів і сестер», скріплену діяльною любов'ю «по горизонталі»: аналог сьогоднішнього громадянського суспільства¹⁵.

Те, що в Києві відбувалася гуманістична революція, має багато більше значення, ніж воно видається на перший погляд. Якщо пропаганда діє на рівні інформаційному, впливає на наші голови, виливає на людей думки та ідеї, то сила любові діє зовсім інакше: вона діє не ззовні, а впливає зсередини. Любов іде з глибини серця й робить людину терпеливішою й лагіднішою. Кожен християнин може стати воїном Христовим, і для цього потрібно просто любити. Адже любов – це не просто стан душі, це ще й дія. Ще й сьогодні, в період після Майдану, ми бачимо, що не всюди панує любов. Але такого ніколи не буде, адже ми живемо в світі, де завжди буде присутнє зло. Важливо, що Майдан став величезним генератором любові. Кожен пам'ятає світлі обличчя та усмішки людей на Майдані. Підзарядившись від цього джерела, ми можемо нести цю любов і добро у своє оточення. Хоч як це прикро, але нам ще й досі не вистачає побутової ввічливості. А це так важливо і зовсім легко – втішити людину в черзі у лікарні, усміхнутися продавчині в магазині, подякувати офіціанту у кав'ярні.

Папа Франциск у буллі «Обличчя милосердя» говорить:

«Для Бога характерне застосування милосердя, і в цьому найчіткіше виражається Його всемогутність». Слова

¹⁴ П. Балог. Чи благословив би Бог силовий характер Майдану? // Релігійно-інформаційна служба України (www.risu.org.ua), 6 грудня 2016 року.

¹⁵ О. Забужко. *І знов я влізаю в танк*, с.143.

св. Томи Аквінського показують, що милосердя Бога не становить ознаки слабкості, а є проявом Божої всемогутності. Тому-то літургія в одній зі своїх найстаріших Колект [молитва, що є частиною літургії в РКЦ, – МД] наводить такі слова молитви: «Боже, Ти через прощення й милість найповніше виявляєш свою всемогутність». Бог завжди буде в людській історії як Той, хто присутній, близький, провіденційний, святий і милосердний¹⁶.

Через милосердя, через любов до ближнього, через взаємопідтримку на Майдані виявлялася Божа любов. Кожен звичайний жест турботи про ближнього говорить про те, що життя сповнене вищого сенсу. Діяльна любов стала в основі Революції гідності. Завдяки цьому Майдан вже не був лише політичною подією. Майдан дав приклад того, як любов здатна об'єднувати: Божий план перемагає попри намагання зла нівелювати його.

Проти «зброї» любові та милосердя безсила будь-яка армія. Будь-який вчений гуманитарій ствердить, що побудова громадянського суспільства прямо залежить від побудови горизонтальних зв'язків. В даний час ми бачимо владну вертикаль, яка ніяк не може переродитися, і вона більше схожа до вмираючого монстра радянської епохи, ніж до чогось нового та ефективного, як того хочеться нам. Наше завдання незмінне – любити ближнього свого. Всім уже сьогодні стало зрозуміло, як це нелегко: не відчувати змін тут і тепер. Однак нам треба бути готовими до бігу на довгу дистанцію. Поширюючи любов у своїй сім'ї, місті, країні, у цілому світі, щоб у підсумку свого життя ми почули те, що почули галати від Павла: «Ви бігли добре» (Гл 5,7).

«Біг» любові даремним бути не може, якщо навіть хтось переконаний, що безглуздо було ставитися до опонентів на Майдані по-людськи. Хоч Майдан і закінчився кривавим побоїщем в лютому 2014 р., все ж посіяне добро та любов до ближнього проросли появою в Україні волонтерського руху. Це є безпрецедентним для молоді держави, адже ламає всі стереотипи старої системи, яка трималася на принципі: «ти мені, а я тобі». Справжня взаємопідтримка виростає саме з безкорисливої діяльності. Волонтерство стало опорою нації й держави в критичний момент, адже

¹⁶ Франциск, єпископ Рима, слуга слуг Божих. Булла *Misericordiae vultus* [«Обличчя милосердя»] // *Credo* (www.credo.pro).

самі люди на початку забезпечували армію усім необхідним й самі воювали. Добровольство і волонтерство привело до тісніших зв'язків усередині українського суспільства, люди почали вчитися спілкуватися одне з одним та чути одне одного. Революція гідності стала поштовхом до народження волонтерського руху. Думаємо, що це й надалі зможе рухати країну живих людей вперед.

В енцикліці «Світло віри» папа Франциск порушує проблему неправильного сприйняття світла сучасним світом¹⁷. Наші сучасники, перебуваючи в пошуках нових істин, віру почали називати темнотою. З цієї точки зору, «сліпими» є ті, хто опікується проблемами бідних, хто не відповідає злом на зло, чинить добро ворогові. Майдан став випробуванням для сучасного світу, своєрідною перевіркою на вірність декларованим цінностям та принципам. З людської точки зору, добрі вчинки багатьох людей на Майдані були алогічними. Однак ці вчинки і є провісниками світла істини.

Усе добро, яке було на Майдані, виявляло справжнє світло віри. Саме ця особливість Революції гідності витворила високі вимоги до тих, хто скористався її результатами. З цієї позиції державний діяч у післяреволюційній Україні повинен діяти, як той, хто теж отримав «вірус» любові, а не як той, хто не бачить світла. Унікальність світла віри, яке проявило себе на Майдані, в тому, що воно здатне просвітити кожен аспект людської діяльності¹⁸. Дорогу світлу віри може прокласти кожен українець своїми добрими вчинками.

Ми повинні вповні оцінити значення та дію любові як у часи Революції гідності, так і в нашому житті. Російський філософ та богослов Володимир Соловйов стверджує, що сенс людської любові – «це оправдання і спасіння індивідуальності через жертву егоїзму»¹⁹. Основна проблема егоїстичного мислення полягає не в тому, що людина є впевнена у своїй винятковості й високо себе цінує. Це природне почуття і воно виправдане, бо кожна людина має гідність. Саме це право стверджувалося і виборювалося на київському Майдані. Зло егоїзму полягає в іншому – «індивід, справедливо приписуючи собі безумовну вартість, несправедливо

¹⁷ Франциск. Енцикліка *Lumen Fidei* [«Світло віри»] // *Credo* (www.credo.pro).

¹⁸ Там само.

¹⁹ В. Соловьев. *Избранное*. Москва 1990, с. 152.

відмовляє в цьому іншим»²⁰. Варто засвоїти цю просту істину. Адже ми бачимо, до яких сумних наслідків приходять суспільство, де людина вивищується над людиною. Такий егоїзм притаманний кожній людині, і його можна перебороти лише справжньою любов'ю, а для цього потрібні зусилля.

Вірус любові на Майдані допоміг багатьом християнам подолати хворобу егоїзму. Один із учасників Революції гідності, Ігор Калюжний, був вражений тим, як тиск на Українську Греко-Католицьку Церкву за молитовний намет на Майдані об'єднав усі конфесії²¹. Тоді православні, протестанти та римо-католики – всі разом підтримували греко-католиків. Адже за часів української незалежності не було випадку, щоб котрійсь із Церков держава погрожувала ліквідацією.

На відверту і цинічну погрозу християни відреагували солідарністю та взаємопідтримкою. Щось подібне важко пригадати в новітній українській історії. Феноменом Майдану стало те, що він зумів об'єднати християн різних конфесій. Любов до ближнього перевищувала конфлікти між Церквами. Ще один учасник революційних подій у Києві, Гліб Котвицький, свідчить, що Бог використовував час на Майдані на благо людям, що зайвий раз підтверджує тезу, що Церква повинна бути присутня там, де люди²².

Уся жива матерія, все довкола має в собі добро, точніше те, що ми називаємо добром²³. Такий Божий задум. Творіння в принципі є гармонійним, а зло не є якимось самостійним началом – це карикатура або похибка²⁴. Тому для людини не є природним перебувати в стані зла, що на мові богослов'я зветься гріховним станом, оскільки вона створена, як і все творіння, доброю (див. Бт 1,4–31). Однак через свободу волі людина схильна до спокуси, і зло так увійшло в людську природу, що сьогодні часто можна почути про «злу людську природу». Егоїзм, у найгіршій своїй формі – егоцентризм, запанував над людською спільнотою.

Ми бачимо, як суто людська духовність, внутрішній стан певної спільноти переноситься на суспільне життя. В тоталітарних

²⁰ В. Соловьев. *Избранное*. Москва 1990, с. 153.

²¹ А. Гордеев. *Церковь на Майдане*. Киев 2015, с. 139.

²² Там само.

²³ А. Мень. *Радостная весть. Лекции. Выпуск 1*. Москва 1991, с. 232.

²⁴ Там само.

суспільствах багато що тримається на культурі особистості, на вожді. Всі хочуть бути схожими на нього – так з'являється лжекумир. Тоді проявляється крайній егоїзм, мешканці такої системи впевнені в «непомильності» свого вождя та у власній правоті. Тому нам не повинно бути дивно, що більшість російського суспільства, а також велика кількість людей на сході України та в Криму не прийняли Революції гідності.

Важливо, щоб українське суспільство не перестало любити попри всі труднощі, які спіткали Україну в післяреволюційний час. В енцикліці «Бог є Любов» папа Бенедикт XVI вказує на особливості якості любові:

Любов є зрілою, коли залучає весь потенціал людини, враховує її цілісність. Зустріч з видимими проявами Божої любові може викликати в нас почуття радості, яке народжується з усвідомлення того, що нас люблять. Така зустріч також включає нашу волю і наш розум²⁵.

Уважно читаючи слова папи Бенедикта про любов, ми усвідомлюємо, що Бог наділив нас всіма засобами для того, щоб ми вповні використали увесь дарований Ним потенціал. Досвід любові на Майдані – це більше, ніж звичайний чуттєвий досвід. Він свідчить про моральний ріст всередині українського суспільства, який виявляється у готовності його членів рухатися назустріч ближньому і виявляти свою любов. Саме цей досвід відкриває людині і любов Божу. Тільки служіння ближньому відкриває очі на те, що Бог робить людині і як Він її любить.

Побажаймо собі не ставати егоїстами. Нам потрібно перемагати, а правда – то найкращий шлях до перемоги. Адже людина, яка звикла жити у суспільстві, де «всі горизонтальні зв'язки між особинами вкладаються в класичну гулагівську формулу: „падаючого подтолкни”»²⁶, буде дивитися на безкорисливі та повні любові вчинки, як на щось дуже нелогічне. Однак ми крок за кроком будуватимемо спільноту «братів і сестер», і це стане надійним фундаментом для побудови більш чесного та справедливого суспільства. Наскільки це буде швидко та які будуть межі поширення «вірусу любові», залежить від кожного з нас.

²⁵ Бенедикт XVI. Енцикліка *Deus Caritas est* [«Бог є Любов»] // *Ordo Fratrum Minorum-Ukraine* (www.ofm.org.ua).

²⁶ О. Забужко. *І знов я влізаю в танк*, с. 139.

Список використаної літератури:

- Балог П. Чи благословив би Бог силовий характер Майдану? // *Релігійно-інформаційна служба України* (www.risu.org.ua), 6 грудня 2016 року.
- Венедикт XVI. Енцикліка *Deus Caritas est* [«Бог є Любов»] // *Ordo Fratrum Minorum-Ukraine* (www.ofm.org.ua).
- Гертих В. *Віра і дія* / перекл. з польськ. І. Єрмак. Київ 2014.
- Гордеев А. *Церковь на Майдане* // Київ 2015.
- Грицак Я. Як Україна втрачає свій шанс // *Новое время* (www.nv.ua).
- Забужко О. *І знов я влізаю в танк. Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади*. Київ 2016.
- Святе Письмо Старого та Нового Завіту* // пер. о. І. Огієнко. Львів 2007.
- Седлачек Т. *Економіка добра і зла* / перекл. з чеської Т. Окопна. Львів 2017.
- Соловьев В. *Избранное*, Москва 1990.
- Сюндюков І. 1917: революція як застереження. Уроки подій 100-річної давнини в сучасному українському контексті // *День* (www.day.kyiv.ua).
- Франциск. Булла *Misericordiae vultus* [«Обличчя милосердя»] // *Credo* (www.credo.pro).
- Франциск. Енцикліка *Lumen Fidei* [«Світло віри»] // *Credo* (www.credo.pro).
- Хвильовий М. Передсмертна записка // *Микола Хвильовий* (www.mikola-xvilovij.blogspot.com).
- Шаталов Є. «Писание не говорит, что христиане не могут протестовать» // *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016.

Андрій Хомишин,
єрей, магістр богослов'я,
студент ліценціатської
догматично-пасторальної
програми УКУ

«СТРАТЕГІЯ ТЕПЛОГО ОКЕАНУ», ВТІЛЕНА В МАЙДАНІВСЬКОМУ РУСІ, ЯК ПРОДОВЖЕННЯ ТРАДИЦІЇ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО ОПОРУ В ХХ СТОЛІТТІ¹

У статті зроблено порівняльний аналіз подій Революції гідності з найвідомішими прикладами ненасильницького опору державній владі у ХХ столітті. Проблематика українських протестів розглядається через призму «стратегії теплового океану», запропонованої Олексієм Арестовичем у грудні 2013 року.

Ключові слова: ненасильницький спротив, Революція гідності, «стратегія теплового океану», Церква і громадянське суспільство.

Причини виникнення протестного руху в Україні взимку 2013–2014 року

28 червня 2016 року минула двадцята річниця прийняття основного закону держави – Конституції України². Цей основоположний документ, який був прийнятий лише на п'ятій річниці незалежності України після довгих дебатів, суперечок, непорозумінь та компромісів, став правовим каркасом молодого української держави на основі принципів демократії, верховенства права та дотримання прав та свобод її громадян, про що свідчить преамбула

¹ Доповідь на конференції «Богослов'я Майдану» (Київ, 09.12.2016).

² Закон України від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР «Про прийняття Конституції України і введення її в дію».

до Конституції³. Стаття 5 цього документу, визнаючи головну роль народу, зазначає:

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу⁴.

Значна частина інших статей Конституції забезпечують головний принцип демократичного розвитку України – право кожного її громадянина на достойне та гідне життя у зрозумілому та чіткому правовому полі, що захищає його права та свободи.

Дивлячись на двадцятилітню історію нашої Конституції, із майже стовідсотковою впевненістю можемо твердити, що основний закон держави практично став лише декларацією добрих намірів, її основні принципи перетворились на предмет маніпуляції, а деякі були брутально сплюндровані. Державна влада перестала бути органом, що забезпечує виконання конституційних положень, а почала діяти за принципом римських імператорів: «Для друзів – усе, а для решти – закон». Конституція, котра мала б захищати громадян як джерело влади, стала в руках корумпованої влади інструментом захисту від народу, тоді як політична влада зобов'язана гарантувати впорядковане і чесне громадянське життя.⁵ Особливо відчутним відхід від цих положень став

---

³ «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України». *Преамбула до Конституції України.*

⁴ *Конституція України*, ст. 5.

⁵ Папська Рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Католицької Церкви*. Київ 2008, с. 244.

після президентських виборів 2010 року і наступним правлінням Януковича. Непідписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом⁶ на Вільнюському саміті⁷, в якій багато представників українського суспільства вбачало нагоду для суттєвих змін, стало каталізатором подій, що привели до ситуації, коли подальше співіснування державної корумпованої системи та народу виявилось неможливим. Влада ж, відмовившись від підписання цього документу, вибрала шлях авторитаризму та, як показали подальші події, обмеження самих конституційних прав громадян.

Як народ мав би відстоювати свої права в ситуації, коли закон втратив верховенство, було на той момент не цілком зрозуміло. Особливо, враховуючи тотальну та необмежену владу тогочасної політичної еліти, котра цілковито знищила систему важелів і противаг, що мали б забезпечувати демократичний баланс між владою та людьми. Із загостренням протистояння, що ознаменувалося застосуванням сили проти мирних демонстрантів у ніч з 1 листопада на 1 грудня 2013 року, в суспільстві почали виринати різні пропозиції та плани щодо продовження вже не тільки маніфестації, а й безпосередньої боротьби. Заклики були найрізноманітнішого ґатунку: від примирення з владою – через банальний брак віри у свої можливості – до збройного виступу. У тому спектрі українське суспільство мало зробити вибір, як діяти далі.

Приклади моделей ненасильницьких рухів опору у ХХ столітті

Досвід революційного руху українців був ще дуже живий з огляду на Помаранчеву революцію 2004 року, яка також знайшла своє важливе місце у сучасній історії державотворення. Події десятирічної давності, хоч і були динамічним протистоянням народу із владою, все ж рухалися у мирному руслі. Чи могла б подібно розвиватися ситуація взимку 2013–2014 року? Про перспективу ненасильницького опору можемо говорити, виходячи із досвіду подібних мирних протестів у світі, що мали місце у ХХ ст.

⁶ «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони» // *Урядовий портал* (www.kmu.gov.ua), 25 листопада 2016.

⁷ Вільнюський саміт східного партнерства // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 25 листопада 2016.

Однак для початку слід визначити суть поняття «ненасильницького опору». Ненасильницьким опором є активна боротьба проти гноблення, несправедливості, експлуатації та тиранії. Ненасильницький опір проявляється в економічній, соціальній та політичній формах боротьби без застосування сили. У цьому виді спротиву є два напрямки ведення боротьби: протести та відмова від співпраці, що, в свою чергу, передбачає бойкоти, страйки та громадську непокору⁸.

Ідеологом мирного ненасильницького опору державному апарату прийнято вважати видатного індійського політичного діяча Магатму Ганді, котрий у боротьбі з британською колоніальною владою у тогочасній Індії сформулював філософію ненасилля⁹, одним із головних принципів якої було не намагання знищити свого суперника, а подолати розбіжності з ним. На думку Ганді, оскільки життя існує і серед великих руйнувань, то, відповідно, має існувати закон, значно сильніший за закон руйнування. Здорове суспільство можна збудувати лише дотримуючись цього закону життя. Яка б не виникала суперечка і яким би не був опонент, слід керуватися законом любові¹⁰. Ненасилля є зброєю сильних, і хто користується нею, сам стає сильним.

Філософія ненасильницької боротьби опирається на принципи, котрі, в свою чергу, глибоко закорінені у світоглядній концепції самого Ганді. Принцип ахімса, що є ненасильством, відсутністю гніву та ненависті. На його думку, лише дотримуючись його, можна досягти перемоги в політичній боротьбі.

Ганді став ідейним натхненником руху з бойкотування іноземних товарів, у першу чергу британських, що зумовило значні економічні втрати для Британської імперії та стимулювало вітчизняну промисловість. Цей підхід у подальшому став називатися «свадеші», що в дослівному перекладі означає «вітчизняний».

Серцевиною релігійних, філософських та політичних переконань Ганді була сатьяграха, термін, що походить від слів «сатья» – істина та «аграх» – твердість, щось на кшталт «міцно триматися істини».

⁸ *Nonviolent Conflict and Civil Resistance* / ред. S. E. Nepstad, L. R. Kurtz. [= *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, т. 34], с. 12.

⁹ М. Ганді // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 27 листопада 2016.

¹⁰ М. Ганді. *Революція без насилія*. Москва 2012, с. 7.

Стиль політичної боротьби Ганді за незалежність Індії був продиктований не зовнішніми обставинами, а й його особистими переконаннями та філософією життя. Він не був виключно політичною фігурою, а став моральним лідером багатомільйонного народу. За словами видатного фізика сучасності Альберта Ейнштейна, моральний вплив, який мав на людей Ганді, набагато більший, ніж може видатися можливим у наш час з його надміром грубої сили¹¹.

Іншим, не менш разучим прикладом боротьби за свої права є постать уродженця штату Джорджія, США, баптистського пастора Мартіна Лютера Кінга, який став лідером руху за права афроамериканців у Сполучених Штатах. Конфедерація християнського керівництва Півдня, очолювана Мартіном Лютером Кінгом, почала широко застосовувати масові акції в боротьбі проти расової нерівності: бойкоти, марші, вуличні походи. Досить швидко рух за права чорношкірих здобув популярність серед решти населення США, до його акцій почали долучатись представники профспілок та студентських організацій¹².

Одним із символів боротьби Мартіна Лютера Кінга стала його промова «Я маю мрію», яку він виголосив біля Меморіалу Лінкольна 28 серпня 1963 року у Вашингтоні. Саме її вважають переломним моментом у боротьбі за права афроамериканців. У своїй промові Кінг звертається до Конституції і Декларації незалежності США, відповідно до якої всім людям гарантувалися невід’ємні права на життя, свободу і прагнення до щастя. «Настав час вийти з темної долини сегрегації і ступити на залитий сонцем шлях расової справедливості. Настав час відкрити двері можливостей усім Божим дітям. Настав час вивести нашу націю з хитких пісків расової несправедливості на тверду скелю братства»¹³.

У своїй промові Мартін Лютер Кінг ще раз підкреслив ненависьницьку якість очолюваного ним руху, закликаючи своїх послідовників вести боротьбу, виходячи з благородних позицій гідності й дисципліни. Він виступав проти перетворення, як він

¹¹ М. Ганді // *Викицитатник* (www.ru.wikiquote.org), 28 листопада 2016.

¹² Рух за громадянські права афроамериканців у США // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 28 листопада 2016.

¹³ М. L. King, Jr. I Have a Dream // *American Rhetoric. Top 100 speeches* (www.americanrhetoric.com), 29 листопада 2016.

це назвав, «творчого протесту» у фізичне насильство. Присутніх на площі у Вашингтоні Кінг закликав відповідати на фізичну силу силою духу¹⁴.

Нобелівський комітет присудив премію миру 1984 року ще одному борцеві за права корінного населення Південно-Африканської Республіки – Десмонду Туту. Архієпископ Кейптаунський Англіканської Церкви упродовж багатьох років боровся проти апартеїду¹⁵, став натхненником економічного бойкоту ПАР з боку США та Великобританії, які доти були досить лояльними до офіційного Кейптауну. Він був організатором багатотисячного маршу за звільнення Нельсона Манделі. Невдовзі такі способи боротьби почали давати результати.

Десмонд Туту був послідовним критиком політики апартеїду як на внутрішній, так і на міжнародній арені, однак він виступав за примирення усіх сторін, був категоричним противником насильницьких практик. Після перемоги над апартеїдом Десмонд Туту продовжував активну діяльність задля подолання інших соціальних проблем південно-африканського суспільства, особливо акцентуючи увагу на боротьбі з корупцією та бідністю населення¹⁶.

«Стратегія теплового океану» як форма боротьби української Революції гідності

XX століття ознаменувалося багатьма революційними змінами і видатними досягненнями, хоча конфлікти і надалі залишаються щоденною частиною нашого життя. Дві світові війни, геноциди, голокості, численні внутрішні та локальні конфлікти забрали мільйони невинних життів. Однак минуле століття стало й прикладом ненасильницьких форм боротьби та опору. Дослідники з Колумбійського університету у книзі «Чому ненасильницький спротив ефективний? Стратегічна логіка громадянського кон-

---

¹⁴ Б. Шевчук. Промова Мартіна Лютера Кінга // *Блог Богдана Шевчука* (www.shewchuk-bogdan.blogspot.com), 29 листопада 2016.

¹⁵ Апартеїд – офіційна політика расової дискримінації, сегрегації та гноблення, яку впродовж 1948–1991 рр. проводили правлячі кола Південно-Африканської Республіки проти місцевого чорношкірого населення, а також переселенців з Азії (Апартеїд // *Вікіпедія*, 29 листопада 2016).

¹⁶ Десмонд Туту // *Вікіпедія*, 29 листопада 2016.

флікту» проаналізували 25 найбільших кампаній опору у ХХ ст., у числі яких знайшлося місце і подіям в Україні. В середньому до ненасильницьких акцій долучалось близько 200 тисяч осіб, що на 150 тисяч перевищує середні показники чисельності залучених у збройні конфлікти. Понад 70 % ненасильницьких кампаній були успішними¹⁷.

Українські протестні акції зими 2013–2014 рр., хоч і не обійшлися без людських жертв, викрадень та катувань учасників демонстрацій, героїчної жертви Небесної сотні, все ж від самого початку взяли на озброєння саме мирні зібрання та маніфестації. Неодноразово під час Революції гідності з табору її противників можна було чути, що «на майдане пляшут да хороводи водят». Однак динаміка розвитку протистояння між владою та народом вже виходила на інший рівень і вимагала плану подальших дій. У грудні 2013 р. інтернет-видання «Українська правда» на своїй сторінці розмістила два матеріали блогера Олексія Арестовича під назвою «Стратегія теплому океану»¹⁸ та «Стратегія теплому океану–2»¹⁹, в яких автор запропонував своє бачення ситуації, що склалася на той момент, і спосіб виходу з неї.

Чому саме образ теплому океану був обраний як символ стратегії, Арестович роз'яснює у своїй статті²⁰. Океан значною мірою відображає масштаби акцій та кількість залучених до них учасників. Акції повинні бути м'якими, але потужними. Корумпована система влади у такому контексті, за словами автора стратегії, постає в образі Голема, соляної ляльки, яка має бути розчинена у теплих водах океану. Ця теплота якраз і полягає у мирному, ненасильницькому опорі владі.

У нас виключно стриманий і толерантний протест: без п'яних, без бійок, без істерик. Протест, який тримається на «будь ласка» і «прошу Вас». Протест, який розвивається

¹⁷ E. Chenoweth, M. J. Stephan. *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. Columbia 2011, с. 33.

¹⁸ О. Арестович. Стратегія теплому океану // *Українська правда* (www.pravda.com.ua), 20 листопада 2016.

¹⁹ О. Арестович. Стратегія теплому океану-2 // *Українська правда* (www.pravda.com.ua), 11 грудня 2016.

²⁰ О. Арестович. Стратегія теплому океану // *Українська правда* (www.pravda.com.ua), 20 листопада 2016.

через «Оду радості» і гімн, виконуваний тисячею голосів на центральній площі країни. Наш протест – веселий, з вогником. І здивований світ починає повільно стягати капелюх з голови. Світ приголомшений (навіть до росіян вже починає доходити). Наша сила в тому, що ми можемо домагатися свого без насильства, з радістю²¹.

Наведена цитата якнайкраще демонструє ненасильницький напрямок протистояння у боротьбі за свої права, запропонований Арестовичем. Було б перебільшенням говорити, що саме цей автор є ідеологом загального мирного розвитку подій Революції гідності. Однак певну роль він відіграв. Олексій Арестович є досить відомим інтернет-блогером, про що свідчать понад 100 тисяч підписників на його сторінці у Facebook. На каналі Youtube його інтерв'ю про Стратегію теплового океану переглянуло понад 60 тисяч користувачів.

Стратегія мирного спротиву мала кілька особливостей, які виходили з її головних принципів і забезпечили їй популярність, а саме: вона (стратегія) повинна бути простою, зрозумілою, можливою до виконання, легкою і не вимагати надзусиль²². Відповідно, кожен, хто бажав у якийсь спосіб долучитися до активного вияву своєї громадянської позиції, міг це робити, керуючись переліченими пунктами. Арестович, очевидно, не був провідником руху, якими були наведені вище відомі постаті з історії ненасильницьких рухів опору у ХХ ст. Взагалі, стратегія теплового океану не передбачала якогось конкретного лідера, що, як показали наступні події, було її плюсом. Незалежно від місця перебування, способу та місця праці, суспільного становища, людина могла бути «краплею в теплому океані». Без вказівок та планування «згори», особа могла вирішувати, у якій сфері їй діяти і де вона може бути найкориснішою. Прикладів успішної реалізації принципів стратегії теплового океану є безліч. Найхарактернішим є, мабуть, волонтерський рух, який набув загальнонаціонального масштабу, а його учасниками стали тисячі людей в багатьох містах та селах України. Самоорганізація, творчість та усвідомлення відповідальності за дії та вчинки, здатність жертвувати осо-

---

²¹ О. Арестович. Стратегія теплового океану.

²² Там само.

бистою вигодою заради спільного блага були головними рисами активних учасників Революції гідності.

Автор книги «Янголи Майдану. Революційна революція» Мауро Воєрціо, італієць, так описує свої пережиття Майдану: «Майдан показав цілому світові, що все може змінитися і що люди можуть бути творцями і головними героями свого майбутнього. Ніщо і ніколи не зможе стерти вибух гідності»²³. Мауро Воєрціо говорить про Майдан як про місце, де було відчуття захищеності, радіє, що він був поруч з людьми, які поклали своє життя, щоби захистити інших²⁴. Головною рушійною силою стратегії теплового океану, за словами її автора, є віра в те, що в людині добра більше, ніж зла²⁵.

Це значною мірою збігається з поглядом згаданого вище натхненника руху ненасильницького опору Ганді. Ба більше, подібну логіку ми знаходимо й у Святому Письмі, а зокрема у Христових притчах про Царство Небесне. Там Спаситель використовує аналогії закваски, яку жінка, взявши, поклала на три міри борошна (Лк 13,20–21), аж поки не вкисне все. Мала причина здатна ставати початком великих процесів та явищ. Так це сталося і у випадку з Майданом та його активістами. Небажання погоджуватись із диктатурою олігархату зумовило зміни не лише у нашій державі, а далеко за її межами. Але значно важливіше те, що люди почали по-іншому оцінювати самих себе, свою роль у житті суспільства. Недарма ці події стали називати Революцією гідності.

Ще одним, не менш відповідним символом майданівського руху є притча Христа про гірчичне зерно (Мк 4,30–32). Воно найменше з усіх зерен, що падають в землю, та коли проростає, пускає великі гілля, що й птаство кублиться в ньому. «Маленькі люди», які досі жили переважно своїми щоденними проблемами, над якими державна система мала необмежену владу, водночас стали титанами духу, що повели за собою тисячі інших. Час Майдану став часом бенефісу феніксів, що знову і знову виринали із попелища. Про таких незнаних героїв сьогодення говорить

---

²³ М. Воєрціо. *Янголи Майдану. Революційна революція* (www.ukrainaviaggi.com.ua), с. 11.

²⁴ Там само, с. 16.

²⁵ О. Арестович. Стратегія теплового океану.

Мауро Воерціо у розділі «Жінки революції»²⁶, присвяченому жінкам, які у щоденному житті були студентками-медиками, офісними працівницями, управительками ресторанів, домогосподарками. Але разом вони долучились до епохальних змін у нашій новітній історії.

Як зазначив Олексій Арестович, сила українців у тому, що вони не вдавалися до погромів. Треба володіти дуже здоровим духом, щоб при такому списку претензій до влади «не розвішати її на стовпах і не залити країну кров'ю і пожежами»²⁷. Саме загальна мирна спрямованість акції стала однією із вирішальних причин перемоги майданівського руху на тому історичному етапі. Ненасильницький спосіб відстоювання своїх прав та дотримання правил *fair play* («чесної гри») стосовно своїх політичних опонентів легітимізував той спротив владі в очах не тільки українського суспільства, а й міжнародного співтовариства. Саме цьому завдячуємо особисту підтримку, а інколи й участь багатьох іноземних політиків, що змушувало режим шукати способи виходу із ситуації.

Не менш суттєвою перевагою обраного способу боротьби було те, що саме державна система була налаштована на силове вирішення питання із демонстраціями, що неодноразово було доведено. Груба сила і, відповідно, страх, нею викликаний, мали б, на думку влади, зупинити протестні акції на початку Майдану. Згодом будь-який силовий опір влада розцінювала як прояв екстремізму, що мав переслідуватися законом і водночас мав дискредитувати мітингарів.

Висновки

На фоні політичних переваг мирного спротиву майданівського руху головним досягненням залишається збереження та порятунк людського життя, адже істерія протиставлення «майданутого заходу» та «сходу, що всіх кормить», могла спровокувати внутрішній військовий конфлікт. Вшановуючи пам'ять Героїв Майдану, дякуємо їм за те, що своєю жертвою вони зупинили, можливо, значно жажливіші наслідки.

---

²⁶ М. Воерціо. *Янголи Майдану. Революційна революція*, с. 173.

²⁷ О. Арестович. *Стратегія теплого океану*.

У третю річницю Майдану ми без перебільшення можемо говорити про його унікальність навіть на фоні інших ненасильницьких рухів опору минулого століття. Те, що було розпочато у листопаді 2013 р., продовжується, набираючи інших форм. Адже Революція гідності, що народилася з дрібних студентських зборів на майдані, – це процес, що не тільки має впливати на політичне життя держави, – він стосується кожної людської особи, яка покликана усвідомити власну гідність, шануючи і поважаючи гідність своїх співгромадян.

Список використаної літератури

- Апартеїд // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 29 листопада 2016.
- Арестович О. Стратегія теплому океану-2 // *Українська правда* (www.pravda.com.ua), 20 листопада 2016.
- Вільнюський саміт східного партнерства // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 25 листопада 2016.
- Воєрціо М. *Янголи Майдану. Революційна революція* (www.ukrainaviaggi.com.ua), с. 11.
- Ганди М. *Революція без насилія*. Москва 2012.
- Десмонд Туту // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 29 листопада 2016.
- Магатма Ганді // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 27 листопада 2016.
- Махатма Ганді // *Вікіцитатник* (www.ru.wikiquote.org), 28 листопада 2016.
- Папська Рада «Справедливість і мир». *Компендіум соціальної доктрини Католицької Церкви*. Київ 2008.
- Рух за громадянські права афроамериканців у США // *Вікіпедія* (www.uk.wikipedia.org), 28 листопада 2016.
- «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони» // *Урядовий портал* (www.kmu.gov.ua), 25 листопада 2016.
- Шевчук Б. Промова Мартіна Лютера Кінґа // *Блог Богдана Шевчука* (www.shewchuk-bogdan.blogspot.com), 29 листопада 2016.
- Chenoweth E., Stephan, M. J. *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. Columbia 2011.
- King M. L., I Have a Dream // *American Rhetoric. Top 100 speeches* (www.americanrhetoric.com), 29 листопада 2016.
- Nonviolent Conflict and Civil Resistance* / ред. Nepstad S. E., Kurtz L. R. [=Research in Social movements, Conflicts and Change, т. 34].

Томаш Мільо,
єрей, магістр богослов'я,
студент ліценціатської
догматично-пасторальної
програми УКУ

МАЙДАН, МЕСІАНІЗМ ТА РУХ «СОЛІДАРНІСТЬ»¹

Щоб зрозуміти богословське значення революції Майдану, автор розглядає фрагмент пророцтва Захарії, рух «Солідарність» у Польщі та ідею християнського месіанізму. Як і в історії Старого Завіту, Бог діяв в українському та польському народах через революцію Майдану та рух «Солідарність». Плодами цієї Божої дії стали: відновлення присутності Бога, відкинення сатани, які здійснилися через хрещення, прийняття Святого Духа, а також через пережиті страждання та жертви – вони, в майбутньому, принесуть плід і для інших народів.

Ключові слова: рух «Солідарність», Революція гідності, пророцтво Захарії, ідея християнського месіанізму.

Революція Майдану 2013–2014 рр. стала дуже важливою і таємничою подією в історії України. Сьогодні багато людей не знає, що думати про Майдан, тому що не справдилися їхні очікування. Оскільки природні плоди цієї епохальної події не задовольняють багатьох, то вважаємо, що потрібно нам шукати плодів духовних, пропонуючи богословсько-біблійну точку зору. В цьому тексті поглянемо на Майдан із точки зору Старого Завіту та месіанізму.

В першому розділі будемо аналізувати події Майдану через призму біблійної історії народу Ізраїля, на основі фрагменту книги пророка Захарії. В другому розділі представимо рух «Солідарність» у Польщі та відкриємо елементи «месіанізму», які в ньому є. У третьому розділі подивимося на деякі елементи Майдану із духовної точки зору. В кожному розділі два персонажі уособлюють народ: первосвященик і ангел. Такими персонажами були

¹ Доповідь на конференції «Богослов'я Майдану» (Київ, 09.12.2016).

Іван Павло II і кардинал Степан Вишинський, патріархи Любомир і Філарет. Ми також намагатимемося показати, як через їхнє посередництво звершується морально-духовне відновлення народу.

Дія біблійна – Зах 3,1–4,14

Він мені показав первосвященика Ісуса, що стояв перед ангелом Господнім, і Сатану, що стояв праворуч від нього, щоб його винуватити (3,1).

Первосвященик Ісус є представником народу Ізраїля, який був дуже близьким Богу. Сатана звинувачує Ісуса і весь народ. Присутність ангела Божого, як і Сатани, дуже близька та відчутна. Первосвященик є символом Ісуса Христа, який стоїть поміж Богом, Сатаною і народом. Ісус Христос є символом хрещення.

Події Майдану – це події поміж Богом, Сатаною і українським народом. Парадокс цих подій полягає у тому, що праворуч від первосвященика Ісуса (який є символом хрещення) стоїть Сатана. Але вони не самі: навпроти них стоїть ангел Господній (народ охрещений має праворуч від себе Сатану). Це біблійна причина Майдану: зустріч, яка має розв'язати проблему. Цей уривок ще не показує справжню причину «цієї проблеми»², адже вона непомітна навіть на початку Майдану. Медіа стверджують, що причина Майдану у тому, що люди хочуть бути в Євросоюзі. Насправді ж це лише вершина проблеми.

Ангел Господній сказав до Сатани: «Нехай Господь загрозить тобі, Сатано! Нехай Господь загрозить тобі, що вибрав Єрусалима. Хіба він не головешка, вихоплена з вогню?» (3,2).

Ангел Божий виголошує прохання, молитву, що Бог і передбачив від початку. Бог обирає Єрусалим місцем свого об'явлення як любові та сповнення народу Ізраїля. Ця гарна метафора, «вціліла від огню», символізує народ, відтягнений від Сатани.

Тут починаємо бачити причину: Бог хоче знищення Сатани. Це починається із молитви ангела. Усі люди, які були на Майдані, від початку знали, що тут треба буде воювати. Деякі думали, що крик та фізична сила будуть потрібні для перемоги.

---

² Коли говоримо про «проблему», маємо на увазі зустріч в одному місці персоналій із трьох різних світів: земля (Первосвященик та народ), небеса (Бог, Ангел) та пекло (Сатана).

Але швидко досвідчили та побачили, що молитва ангела, яка з'єднала всіх, змогла протистояти злу. Тому можемо сказати, що причина Майдану – це присутність Сатани, присутність Зла.

Ісус же був одягнений у брудну одягу, і стояв перед ангелом (3,3).

Брудна одяга показує внутрішній стан народу, гріхи, те, що, певною мірою, Сатана підштовхнув народ до цих гріхів. Перебування перед ангелом виявляє, що Бог посилає ангела для порятунку народу.

Одяга (біла, гарна) у сакраментальному розумінні – це хрещення. Народ, хоч охрещений і святий перед Богом, однак брудний через свої гріхи. З одного боку, Сатана це засуджує (таким є його завдання: спокушати та засуджувати того, хто згрішив). Майдан – це момент, коли всі витягають наверх весь бруд та осудження, які мають проти влади Януковича та інших справ. Гріх знищує гідність людини. Ті брудні справи, про які спочатку кричав народ на Майдані, не дозволяли дивитися на себе із пошаною. Значить, народ не шанував своєї влади.

Заговорив цей і сказав до тих, що перед ним стояли: «Здійміть брудну одягу з нього!» До нього ж мовив: «Дивись, я зняв твої провини з тебе й вдягну тебе у святкову одягу» (3,4).

Бог не тільки відпускає гріхи, очищає, але дарує любов, красу, святість, гідність.

Тут бачимо парадокс Майдану: він довів народ до очищення, краси та гідності, про що свідчить назва – «Майдан гідності». Люди розповідають, що на Майдані можна було досвідчити справжньої любові, молитви, святості та присутності Бога.

Далі сказав: «Нехай покладуть йому на голову чисту тіару». І поклали йому на голову чисту тіару й одягли його в одягу. Ангел же Господній стояв (3,5).

Не тільки гарний одяг, але й чиста тіара – символ мудрості та царювання.

«Майдан гідності» – це ще мало сказано. Варто казати: «Майдан гідності дитини Божої», яка є рівною Богу, – а не як раніше: рівною Сатані. Майдан є досвідом царювання з Богом у тому значенні, що зло перемагаємо тільки добром (як Бог). Тільки дитина Божа перемагає добром, ніхто інший.

Тут бачимо ще один парадокс. Ті, які хотіли панувати над українським народом, бажали через Майдан показати, що це народ слабкий: «Постріляємо з рушниць, вб'ємо декілька людей, а решта злякається і втече. Народ морально зламається і більше не матиме сили для боротьби». Сталося навпаки: народ не тільки не зламався морально, але й його сила зросла.

І об'явив ангел Господній Ісусові, кажучи: «Так каже Господь сил: Якщо ходитимеш дорогами моїми, якщо мою службу будеш пильнувати, і якщо судитимеш також і дім мій та й над моїми дворами будеш наглядати – я вільний доступ дам тобі між цими, що стоять тут» (3,6–7).

Ангел дає обітницю свободи внутрішнього доступу одних до других у народі Ізраїля. Це важливо для створення єдності народу, для солідарності. Що дало молитві вільний доступ до усіх людських сердець на Майдані, то це Божа праведність. Вона створила солідарність.

«Слухай же, первосвященнику Ісусе, ти і твої товариші, що сидять перед тобою, бо вони – мужі доброї ознаки. Ось я приведу мого слугу – Пагона. Оце бо камінь, що я поклав перед Ісусом: на камені ж одному є сім очей. Я вирізьблю на ньому його напис, – слово Господа сил, – усуну в один день провини цього краю. Того часу, – слово Господа сил, – ви викликатимете кожен свого сусіда – під виноград і під смоковницю» (3,8–10).

Напис на камені, зроблений слугою Господнім, є символом миропомазання. Крім того, напис на камені – це щось, що звершується тільки силою дозрілого чоловіка. Миропомазання, як глибокий напис у душі, завершений великою силою.

На Майдані, особливо коли гинули люди, емоційна напруга досягала максимуму. Кожен, хто там був, розумів, що наступним може бути він. Усі сили природи, які має у собі людина, кажуть їй, що потрібно себе захищати, рятуватися. Тільки психічна хвороба (яка блокує природні сили) або сила Божа може зробити так, що людина лишається там, де стріляють і є велика загроза для життя.

Хто був там, зробив це силою Божого Духа.

Повернувся той ангел, що розмовляв зо мною, і розбудив мене, як ото будять когось сонного, і сказав до мене: «Що ти бачиш?» Я відповів: «Бачу я: ось ліхтар, увесь

із золота, зверху ж на ньому келех і сім світичів на ньому, таки сім, і сім цівок до світичів, що на ньому зверху. А коло нього дві маслини, одна праворуч від келеха, а друга ліворуч від нього». Заговорив я і сказав до ангела, що говорив зо мною: «Що воно таке, мій владико?» І відповів ангел Господній, що говорив зо мною, і сказав до мене: «Хіба ти не знаєш, що то таке?» Я сказав: «Ні, мій владико». Тоді озвався він і сказав до мене: «Це Господнє слово до Зоровавела, що каже: Ні військом, ані силою, а тільки моїм духом, – говорить Господь сил. Хто ти, горо велика, перед Зоровавелом? Ти станеш низиною, і він винесе верхній камінь під оклики веселі: Ласка, ласка йому!» (4,1–7).

Тут настає розбудження біблійної свідомості; це означає те саме, що новозавітне народження «нової людини» з води і Святого Духа, духовної людини, яка живе з Бога і для Бога. Ліхтар – джерело духовного світла для людини, яка виходить із темряви, де нема морально-духового світла. Це народження необхідне для подальшого воювання, однак силою Божого Слова. Той, хто проголошує це Слово – Ісуса Христа, – благодать йому.

Ліхтар – це сім важливих релігійних конфесій, а дві оливки – це Церкви: Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ) та Українська Православна Церква Київського патріархату (УПЦ КП), які мають найбільшу прихильність серед людей. Вони мають владу від Христа на те, щоби вивести народ із темряви гріха, на те, щоб люди «жили „починаючи від” Бога і для Бога»³. Благодать їм, коли проголошують Слово Боже.

І надійшло до мене таке слово Господнє: «Руки Зоровавела заклали основи дому цього й його ж руки закінчать його, і ти зрозумієш, що Господь сил послав мене до вас. Хто бо маловажив день малих початків? Власне ті радуватись будуть, коли побачать оливу в руці Зоровавела, власне ці сім – це Господні очі, що обходять усю землю». Озвався я і сказав до нього: «Що воно – ці дві маслини праворуч від ліхтаря і ліворуч від нього?» Озвався я вдруге й сказав до нього: «А що воно ці дві маслинні гілки, що коло двох золотих цівочок, які виливають золоту олію з себе?» І він

³ «І живу вже не я, а Христос проживає в мені. А що я живу в тілі тепер, живу вірою в Божого Сина, що мене полюбив, і видав за мене Самого Себе» (Гл 2, 20).

відповів мені: «Хіба ти не знаєш, що це?» Я сказав: «Ні, мій владико». Тоді він сказав: «Це два Помазаники, що стоять перед Господом усієї землі» (4,8–14).

Руки Заровавела – це пророцтво та Боже бажання для народу Ізраїля, якого завершування має бути знаком, що це є Господнє діло.

Сім Господніх очей – це сім релігійних конфесій, які охоплюють всю землю України. Два помазаники, два митрополити – це Церкви східного обряду: УГКЦ та УПЦ КП.

Згодом побачимо, що двома помазаниками у русі «Солідарність» були Іван Павло II та кардинал Вишинський, а сила, якою перемогли, була від Святого Духа. На Майдані – це патріархи двох Церков: УГКЦ та УПЦ КП.

Розкривши тему Майдану через призму біблійної події, ми побачили, що дві історичні події можуть мати глибокий зв'язок передовсім через зовнішній вигляд. Існує старе правило давньогрецького історика Полібія, котре говорить, що історія (події історичні) іде по колу, тобто повторюється у різні часи, в різних народах та країнах.

Рух «Солідарність» у Польщі та месіанізм

Польський дослідник «Солідарності» Збігнев Ставровський⁴ стверджує, що особливий характер солідарності громади був у тому, що він був побудований з найвищих (абсолютних) цінностей, які об'явилися між членами польського суспільства. Ставровський доводить, що рух «Солідарності» має в основі релігійний зв'язок людини з Богом⁵. Найглибший сенс досвіду першої «Солідарності» відкривається нам тільки тоді, коли ми розуміємо його як досвід зв'язку і такого глибокого і сильного пережиття спільноти, що варто це назвати просто релігійним зв'язком⁶.

На думку Сваровського, рух «Солідарність» був чудом, етичною подією, часом благодаті, універсальним наверненням до Бога, пробудженням совісті, диханням духа, спільністю людей доброї

⁴ Збігнев Ставровський (нар. 14.03.1958) – польський філософ політики, професор Інституту політології Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві та в Інституті політичних наук Польської Академії Наук.

⁵ Z. Stwarowski. *Solidarność znaczy więź. W kręgu myśli Józefa Tischnera i Jana Pawła II*. Kraków 2010.

⁶ Там само, с. 110.

волі⁷. У цьому дусі треба розуміти формулювання, яке запропонував Тішнер⁸: «Солідарність означає зв'язок», – і таким чином солідарність означає «релігія» (від латинського *religio* «зв'язок»)⁹.

Описуючи роль релігії, Ставровський в першу чергу звертає увагу на Папу Івана Павла II¹⁰, справедливо вказуючи на те, що без нього і без його першого паломництва до Польщі рух «Солідарність» або не виник би, або було б щось зовсім інше¹¹.

Месіанізм буває трьох видів. Це: 1) «релігійно-соціальна думка, що проголошує віру в пришествя Месії, який відновить свободу націй і врятує людство»; 2) «історіософська думка, яка приписує окремим особам або націям особливу місію для людства та історії»; 3) «у Польщі в першій половині XIX ст.: погляд, що приписує роль Месії для інших народів польському народові, котрий через свої страждання в час залежності від трьох загарбників, спасе усе людство»¹².

Хоча сам Ставровський не використовує концепцію месіанізму, вона, однак, допомагає краще розуміти рух «Солідарність», бо через цю концепцію бачимо важливу роль християнського підґрунтя для феномена суспільної солідарності¹³.

На думку єврейського дослідника Гершома Шолема, можна виділити два типи месіанізму. По-перше, месіанізм внутрішній, духовний. Він полягає у тому, щоб наслідувати Месію, бути, як Він, і таким чином спасти себе (наприклад: любити Бога цілим серцем, щоб урятувати свою душу). По-друге, соціальний месіанізм, месіанізм спільноти: це очікування Месії, який врятує націю – спільноту – групу людей¹⁴.

⁷ Z. Stawrowski. *Solidarność znaczy więź*, с. 10–13.

⁸ J. Tischner. *Etyka solidarności*. Kraków 1981, с. 323–354.

⁹ Z. Stawrowski. *Solidarność znaczy więź*, с. 12.

¹⁰ Там само, с. 10.

¹¹ Z. Stawrowski. Jan Paweł II a solidarność // *Teologia Polityczna* 3 (2005/2006), с. 148–149.

¹² Mesjanizm // *Słownik Języka Polskiego* (www.sjp.pwn.pl), 12 грудня 2017.

¹³ M. Łuczewski. Pan i Ożywiciel Solidarności. Anatomia odgórnej rewolucji // *Pressje* 21 (2010), с. 118–129; Поп.: E. Ciżewska. *Filozofia Publiczna Solidarności: Solidarność 1980–1981 Z Perspektywy Republikańskiej Tradycji Politycznej*. Warszawa 2010, с. 223, 302; Поп.: M. Osa. Stwarzanie Solidarności. Religijne podstawy polskiego ruchu społecznego // *Pressje* 21 (2010), с. 96–117; J. Staniszkis. Millenarystyczna solidarność // *Teologia Polityczna* 4 (2006/2007), с. 299–306.

¹⁴ G. Scholem. *Judaizm: parę głównych pojęć* / перекл. J. Zychowicz. Kraków 1991, с. 151–159.

В Івана Павла II можна знайти два типи месіанізму, хоч папа, звичайно, ніколи не виходить за рамки католицизму. З одного боку, його метою було зробити, щоб поляки виявили, що кожен із них покликаний бути сином Божим і брати участь у царській гідності Христа¹⁵. Досвід солідарності означає у цьому контексті «зміну свідомості», «життя в істині». З іншого боку, не йшлося тільки про внутрішню трансформацію у відповідності до Христа, а про трансформацію всього суспільства, всієї нації, про солідарність усіх. Для поляків Іван Павло II став свого роду пророком¹⁶, королем¹⁷, лідером, який виступає *in persona Christi* – представником Месії¹⁸.

Папське паломництво пробудило свідомість поляків щодо гідності, яка властива кожній людині. Папа не тільки промовляв слова, але й наповнив духовною силою, яка відкрила польський народ до прийняття Святого Духа і відваги жити під Його захистом та натхненням, у гідності дитини Божої. Найточніше це відображає термін «миропомазання події», згаданий щодо Папи під час його перебування у Кракові. Збігнев Ставровський пише, що в якомусь важливому сенсі

*мало місце [потім] повторення подій, відомих з Діянь Апостолів, де П'ятидесятниця також означала момент народження Церкви – спільноти учнів і співбратів Христа, які з цього моменту перестають лякатися, виходять з укриття і стають сміливими свідками Доброї Новини. У П'ятидесятницю 1979 року в Польщі також народилося співтовариство синів і дочок Бога, громада тих, хто не боїться відкривати двері душі для Спасителя.*¹⁹

Месіанство Івана Павла II мало три джерела²⁰. Першим джерелом був революційний дух II Ватиканського собору. Собор назвав

¹⁵ Z. Stawrowski. Jan Paweł II a solidarność // *Teologia Polityczna* 3 (2005/2006), с. 151.

¹⁶ D. Gawin. Naród zwycięski. Jan Paweł II jako prorok Polaków // *Teologia Polityczna* 3 (2005), с. 131–135.

¹⁷ D. Karłowicz. *Koniec snu Konstantyna: szkice z życia codziennego idei*. Kraków 2004, с. 218–227.

¹⁸ Див.: Е. Ciżewska. *Filozofia Publiczna Solidarności: Solidarność 1980–1981 Z Perspektywy Republikańskiej Tradycji Politycznej*, с. 302.

¹⁹ Z. Stawrowski. Jan Paweł II a solidarność // *Teologia Polityczna* 3 (2005/2006), с. 151.

²⁰ M. Łuczewski. *Solidarność: socjalizm z boską twarzą* // *OŚRODEK MYŚLI POLITYCZNEJ* (www.omp.org.pl), 02 листопада 2016.

Католицьку Церкву «месіанським народом», який приносить спасіння і надію світу (Lumen Gentium 2). Собор пригадав, що Церква бере участь у трьох гідностях Месії – як Священника, Царя і Пророка (Lumen Gentium 8, 10, 12), визначається як священницький народ: царський та пророчий, як народ Божий (Redemptor Hominis 18–21)²¹. «До нового Народу Божого покликані всі люди» (Lumen Gentium 13), які у Христі «створять одну сім'ю» (Ad Gentes 1). Люди самі по собі не можуть стати синами Бога і не можуть сформувати народ Божий, тому що потребують Божої благодаті, сили Святого Духа. Без цього народ не отримає гідності царів, священників і пророків. Катехизм Католицької Церкви²² описує це так: «Повнота Духа не повинна залишитися лише участю Месії, а має бути уділена всьому месіанському народові» (ККК 1287). У цьому світлі стає зрозуміло, що суть миропомазання у тому, що це обряд царський, якому повинні бути піддані всі віруючі (ККК 1287). Обряд помазання миром безпосередньо відноситься до обряду помазання царя. Хто перейшов цей обряд, той рівний цареві.

Іншим важливим джерелом натхнення для Івана Павла II було богослов'я народу кардинала Стефана Вишинського²³, який відзначив головну особливість польського католицизму після Другої світової війни. Народ отримав свою божественну санкцію і став Народом. Для Вишинського початком польської нації, як і всіх інших народів, є Воплочення, Хрест, Воскресіння і П'ятидесятниця²⁴. Хрещення в 966 р. приєднало польський народ до Містичного Тіла Христового. «З цього моменту почалося одночасно з'єднання християнства, Церкви і нації. І з цього моменту шлях Церкви в Польщі і шлях польської нації – це один шлях»²⁵. «Йшлося не тільки про те, що люди були хрещені, але щоб охрещені народи прийняли духа Христа»²⁶.

²¹ Jan Paweł II. *Redemptor Hominis*. Rzym 1979.

²² Katechizm Kościoła Katolickiego. Pallotinum 2002.

²³ Кардинал Стефан Вишинський (3 серпня 1901 – 28 травня 1981) – польський римо-католицький єпископ, примас Польщі. Його називають Примасом століття, Слугою Божим. Мав близькі зв'язки із Іваном Павлом II.

²⁴ J. Lewandowski. *Naród w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Warszawa 1989, с. 114–115.

²⁵ Там само, с. 116.

²⁶ Там само, с. 117. У контексті тисячоліття хрещення Польщі з'явилася концепція «таїнства події», що означає глибокий зв'язок таїнств із історичними подіями.

«Будьте вірні, – писав Вишинський, – своїй гідності Божої дитини, яку ви взяли із рук творця людської природи – Бога Отця, а другий раз – із рук того, хто дає благодать, – Ісуса Христа. Народжені від Бога Отця і відроджені з води і Святого Духа – зростаєте в обіймах Матері Церкви у всій силі Божественної благодаті, як ви виростаєте в руках родини і нації – в мудрості та роках»²⁷.

Третє джерело месіанізму Івана Павла II випливало з польського романтизму. Цей напрямок характеризувала апокаліптична свідомість: усвідомлення національної катастрофи, яка принесе благословенні плоди, як смерть Христа призвела до Його воскресіння. Польські романтики²⁸, відповідно до бачення італійського богослова XII ст. Йоахима Флорського, чекаючи приходу третьої епохи історії (після епохи Отця і Сина), епохи Духа, яка принесе полякам, у ширшому сенсі – слов'янам, свободу і моральне відновлення. Ця ера, проте, не може прийти сама по собі – має відбутися чудо, має прийти спаситель, месія: політичний лідер (як, наприклад, Наполеон), син Слова чи папа, та навіть «слов'янський папа». Папа Іван Павло II був не тільки спадкоємцем польського романтизму, який очікував визволення, але також його сповненням, коли візьмемо до уваги той факт, що йому зараховано заслугу започаткування падіння комуністичної влади у Польщі.

Іван Павло II²⁹ мав дуже сильну апокаліптичну свідомість, що зло наростає до великого формату у суспільстві. Але в той же час він відчував ще сильнішу присутність добра в подіях. Іван Павло II говорив:

Зло двадцятого століття не було злом в якомусь маленькому сенсі. Це зло з розмахом: те зло, яке вдягнуло себе у форму держави, щоб зробити фатальне події, зло, яке прийняло форму системи. І в той час Божа благодать розливається ще щедрішим багатством. Немає зла, від якого

²⁷ Там само, с. 115.

²⁸ Головні представники: Aleksander Fredro (1793–1876), Zygmunt Krasiński (1812–1859), Adam Mickiewicz (1798–1855), Cyprian Kamil Norwid (1821–1883), Juliusz Słowacki (1809–1849) – у своїх творах порушували теми, пов'язані з визволенням народу.

²⁹ Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość: Rozmowy na przełomie tysiącleci*. Kraków 2005, с. 22–24.

*Бог не міг би вивести великої користі. Немає страждань, із яких Він не зміг би зробити дорогу, що веде до Нього*³⁰.

Іван Павло II не тільки чекав Духа, але й кликав його пам'ятними словами: «Нехай зійде Твій Дух! Нехай зійде Твій Дух! І відновить обличчя цієї землі. Цієї землі»³¹. Це не випадково, що обряд «миропомазання події» посів місце у провідних польських думках. Петро Семененко³² казав, що таїнства вписують поляків в історію спасіння: хрещення робить їх Божими дітьми, миропомазання дає їм дар сили, а священство виражає сповнення їхньої місії на землі³³.

Іван Павло II³⁴ дивився на Польщу як на країну, що не тільки має національну місію, але й знає, як її здійснити. Перед лицем зла у формі ідеології поляки повернулися до джерела, тобто до Христа, щоб згодом, зустрівши зло, з цієї зустрічі зі злом вийти сильнішими, з більшою силою духа. Боротьба не мала спиратися на богословські спекуляції, а тільки на те, щоб бути дитиною Божою.

Отже, рух «Солідарність» має у собі глибокий морально-духовний вимір, який вписується і в богословську течію месіанізму. Бог допускає драму людства для оновлення його духа та для створення глибокої єдності з Ним. Це потрібно для того, щоб як народ, так і кожна людина в цьому народі могли пережити автентичність і щоб відбулося зцілення народу та з'єднання людини і народу з Богом.

Елементи Майдану

Євромайдан в Україні – це подія, яку народ цієї країни називав Єврореволюцією. Вона стала демонстрацією європейських прагнень українського народу, його прихильності до європейських цінностей, таких як свобода, демократія, рівність, верховенство

³⁰ Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość: Rozmowy na przełomie tysiącleci*, с. 171.

³¹ Гомілія Івана Павла II у Варшаві на площі Перемоги (2 червня 1979 р.) (www.sanctus.pl), 12 грудня 2017.

³² Петро Семененко (1814–1886) – польський філософ та богослов, співзасновник чернечого Згромадження змєртвихвстанців (1836) та їх головний настоятель у Римі (1873–1886), зарахований до польських романтиків.

³³ K. Macheta. *Misterium paschalne Polski według założycieli zmartwychwstańców // Polska teologia narodu* / ред. С. Bartnik. Lublin 1988.

³⁴ Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość: Rozmowy na przełomie tysiącleci*, с. 56–57.

закону, повага людської гідності і прав людини. Ціна, яку довелося заплатити за ці цінності, висока: жорстоке придушення активістів, велика кількість жертв. Небезпідставно паризький єпископ Борис Гудзяк сказав, що Україна – ймовірно, перша країна, де люди пішли вмирати за європейський прапор³⁵. Сама Єврореволюція була імпульсом, який мав ініціювати більш глибокі перетворення та привести до зміни корумпованого уряду, який не поважав права своїх громадян. Увесь цей процес *катарсису* українців називають Революцією гідності.

Не можна сказати, щоб релігійний аспект Євромайдану було чітко видно з самого початку протестів. Тим більше, що велика частина активістів тоді скептично ставилася до появи священнослужителів та монахів у натовпі протестуючих, попри те, що інститут Церкви користується дуже високою довірою в Україні³⁶.

Якщо аналізувати реакцію Церков України, то треба відзначити, що найшвидше зреагували і найпотужнішим голосом виступили проти зла УГКЦ та УПЦ КП. Згодом на цю тему висловилися практично всі великі Церкви і конфесії. Це було після побиття студентів в ніч проти 30 листопада³⁷. Наприклад, глава УГКЦ Святослав Шевчук писав, що молитва дає надію, котра «походить від Бога. У Нього є сила любові, яка може подолати будь-які спокуси насильства»³⁸. Патріарх УПЦ КП Філарет, який підтримував євроінтеграційний курс України, писав: «За свідченням Господа Ісуса Христа, молитва має велику здатність руйнувати силу і підступи диявола. Тому саме зараз, окрім іншого, особливо потрібно є молитва про Україну, про збереження нашого спільного дому від руйнівної міжусобної ворожнечі. До цієї посиленої молитви я закликаю всіх віруючих»³⁹. А митрополит УПЦ МП Володимир говорить:

---

³⁵ М. Marynowycz. Europejski duch Majdanu // *Więź* 2 (2014), с. 54.

³⁶ *Пор.*: А. Kozyriska. *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*. Toruń 2014, с. 287–318.

³⁷ А. Kozyriska. «Głosem narodu przemawia Bóg». Retoryka religijna eurorewolucji na Ukrainie 2013/2014 // *Studia Religioznologiczne* 3 (2014), с. 213.

³⁸ Резолюція круглого столу «Церква і Майдан: місія та громадська відповідальність християнина». Звернення до євангельських церков України // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка* / ред. Л. Филипович, О. Горкуша. Київ 2014, с. 228.

³⁹ Там само, с. 231.

Нагадаємо всім політичним лідерам і активістам державним, які визнають себе за віруючих і християн, біблійну мудрість, що «кожне царство, поділене супроти себе, запустіє. І кожне місто чи дім, поділені супроти себе, не втримаються» (Мт 12, 25). Нагадуємо Вам, що ми всі – діти одного Бога і громадяни однієї держави. Саме тому ми робимо все, щоб політичний процес не виходив за рамки заповідей Бога і християнської моралі, Конституції і закону України⁴⁰.

Учасники круглого столу «Церква і Майдан: місія і громадянська відповідальність християнина» (Київ, 17 січня 2014 року) дійшли висновку, що інцидент 30 листопада 2013 року не дозволяв їм вести себе пасивно. Вони писали у спеціальному зверненні до своїх одновірців:

Церква додає своє авторитетне слово до голосу народу, нагадуючи про гідність людини як створеної Богом; про Закон і Суд Божий для всіх людей; про Боже заступництво за беззахисних⁴¹.

Значна частина людей, які були на Майдані, закликали уряд і активістів досягнути мирного розв'язання конфлікту, вказуючи на необхідність слідувати заповіді Божої любові і прощення, «без яких вимога справедливості може призвести до хаосу і насильства»⁴².

У свою чергу, представники Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій засудили застосування насильства для вирішення конфлікту, тому що це призвело лише до ескалації суспільних настроїв і втягнуло країну у вир громадянської війни. В окремій заяві Рада нагадала про особисту відповідальність перед Богом, у тому числі за невиконання заповіді «Не вбивай!»⁴³. Демонстрантів підтримали греко-католицькі єпископи зі США та Західної Європи. Вони писали 24 січня:

Мільйони воїнів за гідність по всій території України! Ми звертаємося до вас зі словами Христа: «Не бійтеся!» [...]

⁴⁰ Резолюція круглого столу «Церква і Майдан: місія та громадянська відповідальність християнина». Звернення до євангельських церков України, с. 232.

⁴¹ Там само, с. 395.

⁴² Там само.

⁴³ Комюніке екстреного засідання Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій // Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка, с. 423.

Бог часто виводив нас з дому рабства. Наша подорож до «землі обітованої» триває. Ми можемо бути впевнені, що Бог ніколи не залишить нас»⁴⁴.

Священик УПЦ ПМ Григорій Коваленко висловився так:

«Не вбивай» у політичному сенсі може звучати як «Насильству – ні!». «Не свідчи фальшиво» – «Ні – брехні і маніпуляціям!». «Не творити собі богів» можна трактувати таким чином, щоб не ставити всі свої надії на політичних лідерів або політичних чи геополітичних альянсів»⁴⁵.

На думку іншого представника мирянства УПЦ МП, Юрія Чорноморця (філософа та богослова), націоналізмові було потрібно сягати релігійних джерел на те, щоб скорегувати свою доктрину християнським баченням на права людини та права народів. Він писав, що «християнізація націоналізму сприяє зникненню радикалізму і екстремізму»⁴⁶.

Цю думку усвідомили лідери крайніх правих груп. Наприклад, представник правого сектора Артем Скоропадський, намагаючись заперечити широко розповсюджені чутки про радикалізм його організації, сказав:

По-перше, ми християни. По-друге, ми антикомуністи, антисоціалісти, але ми виступаємо проти расизму, антисемітизму, націонал-соціалістичної ідеології, фашизму. Ми традиційні українські націоналісти»⁴⁷.

Відомий православний правозахисник Євген Сверстюк говорив, що Майдан має християнського духа такими словами:

Таємницею Майдану стала релігія. Без християнського духу було б неможливо тримати у єдності та дисципліні ненасильницького опору тисячі людей [...]. Дух Майдану проглядається у мирі. Абсолютно несподівано він зайнявся

---

⁴⁴ Резолюція круглого столу «Церква і Майдан: місія та громадська відповідальність християнина». Звернення до євангельських церков України, с. 454–455.

⁴⁵ Г. Коваленко. Голос Церкви в умовах політичного кризису і силового протистояння в Україні // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 494.

⁴⁶ Ю. Чорноморець. Церкви, суспільство, майдан, влада (інтерв'ю Є. Білоножко) // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 59.

⁴⁷ *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 510.

*релігійним блиском. Хто б повірив раніше, що тут, на Хрещатику, десятки тисяч абсолютно різних людей будуть вголос молитися, як перші християни*⁴⁸.

Морально-духовні плоди подій на київському Майдані не були революцією, яка має силу змінювати тілесний вигляд народу. Тут відбулися події, що розпочали повільну зміну духа народу, який, внаслідок цих подій, почав відновлювати свою первісну ідентичність, що твориться в колективному досвіді єдності суспільства в боротьбі проти зла.

Короткий синтез

Як Старий Завіт гарно пояснює Новий Завіт і навпаки, так біблійний фрагмент пророцтва Захарії може бути поясненням руху «Солідарність», ідеї християнського месіанізму. Так само він може послужити джерелом пояснення значення Революції Майдану. Без біблійної точки зору неможливо говорити про богослов'я Революції Майдану чи богослов'я «Солідарності».

Біблійна точка зору із пророцтва Захарії доводить, у першу чергу, що зустріч Бога із Сатаною є першим моментом події. У цій зустрічі зло хоче воювати з добром. Першим моментом цієї ворожнечі, як показує біблійний фрагмент, є звинувачення. У подіях «Солідарності» та Майдану перше, що чуємо і бачимо, це осудження та звинувачення: влада звинувачує народ, що не сприймає політичних рішень, а народ засуджує владу за її керування. Вони одне одному показують зло (взаємно себе засуджують, тому що ані влада, ані народ не є ідеальними), хоч одночасно влада і народ прагнуть добра.

Захарія показує первосвященика Ісуса як представника народу, який у біблійній історії відображає Ісуса Христа – того, який заснував таїнство хрещення для боротьби зі злом. У цьому значенні польський та український народи прийняли хрещення 966 р. і 988 р., щоб могли боротися зі злом. Біблійна думка порівнює хрещення із царськими шатами.

Другою причиною повстання «Солідарності» та Революції Майдану була «брудна одежа», тобто зло, яке прийшло після хре-

---

⁴⁸ Є. Сверстюк. Змінні вітри часу // *Майдан. (Р)еволюція духу* / ред. А. Мурацький. Київ 2014, с. 125, 127.

щення. Бунт народу був плодом гріхів, бруду, зла, браку етичного порядку, браку відчуття благодаті, браку совісті. Не відчувалося подиху духа та доброї волі.

Третьою важливою причиною початку революції є спосіб, у який Бог передбачив перемогу над злом, – через Месію. У цьому ключі месіанізм означає віру в те, що Бог посилає у своє Ім'я Месію для врятування народу. У біблійному фрагменті Захарії – це Ісус первосвященик, релігійний представник, який, відповідно, символізує Ісуса Христа у Новому Завіті. Месія є джерелом здійснення перемоги. У «Солідарності» це був Іван Павло II, який через свій папський месіанізм, свої слова та присутність надав релігійного характеру солідарності⁴⁹ (інакше це був би тільки світський економічно-господарський рух). Дуже подібне преображення відбулося на Майдані через слова глав УГКЦ і УПЦ КП. Обидві ці події поєднує те, що народ не відразу сприйняв релігійне значення того, що відбувалося. Отже, народ мусив почати вірити, що сам Бог переможе зло. Бог це зробив через Месію – свого служителя. Спільна молитва Папи із польським народом та спільна молитва українців була конкретним фактом віри в те, що від Бога прийде перемога.

З біблійної точки зору, перемога має моральне та духовне джерело. Це видно із фрагмента Захарії (4,2–3):

Ось ліхтар, увесь із золота, зверху ж на ньому келех і сім світичів на ньому, такі сім, і сім цівок до світичів, що на ньому зверху. А коло нього дві маслини, одна праворуч від келеха, а друга ліворуч від нього.

Сім релігійних конфесій об'єдналися проти зла. Дві маслини – як патріархи УГКЦ та УПЦ КП. Що у Польщі сталося через Папу, те сталося в Україні через сім конфесій.

Найголовнішою була дія миропомазання народу: сприйняття Святого Духа, щоб у дозрілий спосіб свідчити про Бога. Це як нове ім'я людини, її нова ідентичність. У біблійному розумінні, це нове ім'я написано Духом Господнім на камені – у глибині серця людини. Хто був на Майдані у час, коли гинули люди, той став знаком перемоги над страхом смерті, знаком Святого Духа. У періоді

---

⁴⁹ D. Karłowicz. *Koniec snu Konstantyna: szkice z życia codziennego idei*. Kraków 2004, с. 189–211.

«Солідарності» також гинули люди та були переслідування. Блаженний Єжи Попелушко був знаком не тільки того, що треба «зло добром перемагати», але й знаком присутності Святого Духа у подіях народу.

Плоди «Солідарності» та плоди Майдану мають багато спільних рис.

Перша – те, що каже II Ватиканський Собор:

Бо ті, що вірять у Христа, відроджені наново не з тлінного насіння, а з нетлінного – словом живого Бога (пор. 1 Пт 1,23); відроджені не з тіла, а з води і Святого Духа (пор. Йо 3,5–6); складають, зрешистю, «рід вибраний, царське священство, народ святий, люд придбаний... колись – не народ, а тепер Народ Божий» (1 Пт 2,9–10)⁵⁰.

Друга:

Цей народ месіанський має за главу Христа, «що був виданий за гріхи наші й воскрес для нашого оправдання» (Рим 4,25), а тепер, прийнявши ім'я, яке понад усяке ймення, зі славою править на небесах. Основою цього народу є гідність і свобода дітей Божих, у чийх серцях, як у храмі, мешкає Святий Дух. Законом його є нова заповідь любові: любити, як сам Христос полюбив нас (пор. Йо 13,34). Нарешиті, його мета – ширити Царство Боже, започатковане самим Богом на землі, аж поки Він же й довершить його в кінці віків, коли з'явиться Христос, життя наше (пор. Кол 3,4), і «саме створіння визволиться від рабства тління, на свободу слави дітей Божих» (Рим 8, 21)⁵¹.

Третя:

Отож цей месіанський народ – хоч у дійсності не охоплює ще всього людства, а нераз виявляється маленьким стадом, – усе ж є щонайміцнішим паростком єдності, надії та спасіння для всього людського роду. Христос зібрав його у спільноту життя, любові й істини; Йому цей народ служить як знаряддя спасіння для всіх, і Христос посилає його всьому світові як світло світу і сіль землі (пор. Мт 5,13–16)⁵².

⁵⁰ II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen Gentium* [«Світло Народів»] (21 листопада 1964), 9.

⁵¹ LG 9.

⁵² Там само.

Список використаної літератури:

- II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen Gentium* [«Світло Народів»] (21 листопада 1964) // *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації*. Львів 1996, с. 75–165.
- Гомілія Івана Павла II у Варшаві на площі Перемоги 2 червня 1979 р. // (www.sanctus.pl), 12 грудня 2017.
- Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка* // ред. Л. Филипович, О. Горкуша. Київ 2014.
- Сверстюк Є. Змінні вітри часу // *Майдан. (Р)еволюція духу* / ред. А. Мухарський. Київ 2014, с. 118–129.
- Ciżewska E. *Filozofia Publiczna Solidarności: Solidarność 1980–1981 Z Perspektywy Republikańskiej Tradycji Politycznej*. Warszawa 2010.
- Gawin D. Naród zwycięski. Jan Paweł II jako prorok Polaków // *Teologia Polityczna* 3 (2005), с. 131–135.
- Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość: Rozmowy na przełomie tysiącleci*. Kraków 2005.
- Karłowicz D. *Koniec snu Konstancyjna: szkice z życia codziennego idei*. Kraków 2004.
- Kozyrska A. *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*. Toruń 2014.
- Kozyrska A. «Глосом народу przemawia Bóg». Retoryka religijna eurorewolucji na Ukrainie 2013/2014 // *Studia Religiologica* 3 (2014), с. 211–223.
- Lewandowski J. *Naród w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*. Warszawa 1989.
- Łuczewski M. Pan i Ożywiciel Solidarności. Anatomia odgórnjej rewolucji // *Pressje* 21 (2010), с. 118–129.
- Łuczewski M. Solidarność: socjalizm z boską twarzą // *OŚRODEK MYŚLI POLITYCZNEJ* (www.omp.org.pl), 02 листопада 2016.
- Macheta K. Misterium paschalne Polski według założycieli zmartwychwstańców // *Polska teologia narodu* / ред. С. Bartnik. Lublin 1988.
- Марыновycz М. Europejski duch Majdanu // *Więź* 2 (2014), с. 52–57.
- Месјанизм // *Словник Языка Польского* (www.sjp.pwn.pl), 12 грудня 2017.
- Osa Maryjane. Stwarzanie Solidarności. Religijne podstawy polskiego ruchu społecznego // *Pressje* 21 (2010), с. 96–117.
- Scholem G. *Judaizm: parę głównych pojęć* / перекл. J. Zychowicz. Kraków 1991.
- Stawrowski Z. *Solidarność znaczy więź. W kręgu myśli Józefa Tischnera i Jana Pawła II*. Kraków 2010.

- Stawrowski Z. Jan Paweł II a solidarność // *Teologia Polityczna* 3 (2005/2006), с. 148–163.
- Staniszkis J. Millenarystyczna solidarność // *Teologia Polityczna* 4 (2006/2007), с. 299–306.
- Tischner J. *Etyka solidarności*, вид. 1-е. Kraków 1981.

Мирослав Горгота,
магістр богослов'я,
студент ліценціатської
догматично-пасторальної
програми УКУ

ПОРІВНЯННЯ Й АНАЛІЗ БОГОСЛОВ'Я ВИЗВОЛЕННЯ ТА БОГОСЛОВ'Я МАЙДАНУ¹

Стаття розглядає причини, передумови виникнення та ідеї богослов'я визволення та богослов'я Майдану. Автор показує, як богословські ідеї стали відповіддю на певні соціальні виклики. У статті наведено спільні й відмінні риси богослов'я визволення і богослов'я Майдану, дано відповідь на питання, як не впасти у радикалізм, а в критичних ситуаціях слідувати християнським засадам.

Ключові слова: богослов'я Майдану, богослов'я визволення, Церква і громадянське суспільство, соціальні виклики.

У статті ми представимо богословські, політичні, соціальні та історичні аспекти виникнення богослов'я визволення та богослов'я Майдану і зробимо їх порівняльний аналіз.

У першій частині, крім причин виникнення богослов'я визволення, покажемо богословські аргументи щодо легітимності богослов'я визволення та позицію Католицької Церкви щодо цієї течії. У другій частині представимо позицію Церков в Україні щодо Революції гідності і те, як відбувався діалог Церкви та її вірних. У третій частині представимо спільні риси та відмінності між богослов'ям визволення і богослов'ям Майдану; їхніх напрямків і підходів; де був допущений радикалізм і якими були наслідки. Спробуємо знайти відповідь, як має поводитися християнин, коли зустрічає страждання, несправедливість, агресію стосовно себе й інших, якими повинні бути його дії і як вбачати

---

¹ Доповідь на конференції «Богослов'я Майдану» (Київ, 09.12.2016).

Божий образ і подобу у ближніх.

Виникнення богослов'я визволення: причини, передумови і наслідки

Перше ніж говорити про ідеї богослов'я визволення, варто коротко зазначити причини виникнення цієї течії у Церкві. Період 1960-х рр. характеризується розвитком радикальних ідей у богослов'ї. Потроху зменшувався інтерес до інтелектуальних дискусій між богословами й атеїстами. Основними темами стають питання соціально-економічного й етичного характеру. Постало питання, як у новому часі і проблемах по-новому відкрити для себе Бога², як після двох світових війн наново сприйняти Христа як людину. Воєнні конфлікти й соціальні процеси показали глибоку кризу людськості. Це влучно висловив згодом папа Бенедикт XVI: «Стало зрозуміло, наскільки збляк образ Його людськості, що так велично і близько промовляє до нас»³. Багато хто запитував: якщо існує Бог, як Він може бути байдужим до страждання бідних, пригноблених, переслідуваних, не дарувати їм свободу і визволення? Прихильники богослов'я визволення були тими, хто намагався описати і представити досвід Бога, але виключно з позиції особи, що перебуває у бідності. Йшлося й про те, щоб у такий спосіб висловити протест проти диктатури і свавілля влади, що існувала в деяких країнах Латинської Америки⁴.

Початком богословської течії, яка пропагувала ідею визволення, слід вважати критику інтелектуалізму, що був характерним для прихильників традиціоналізму тогочасного північноатлантичного богослов'я. Тодішні мислителі почали цитувати таких богословів, як Вольфхрат Панненберг, Юрген Мольтман, Дітріх Бонгеффер. Головні акценти уже не ставили на пошуку Трансцендентного. Основні зацікавлення полягали у пошуках Іма-

² С. Гренц, Р. Ослон. *Богослов'я і богослови ХХ століття* / перекл. з англ. О. Розенберг. Черкаси 2011, с. 302.

³ Венедикт XVI. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургія у наш час* / перекл. з нім. Н. Романів. Львів 2011, с. 20.

⁴ R. Chopp, E. Regan. «Latin American Liberation Theology» // *The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918* / ed. D. Ford. Blackwell 2005, с. 469.

нентного як сили визволення⁵. Період 1950–1960 рр. був цікавий тим, що відбувалися дискусії, чи, краще сказати, протиставлення католицького і протестантського розуміння миру і свободи. У цей час багато богословських творів було присвячено соціальним та етичним питанням⁶.

Однією з вагомих підстав для виникнення богослов'я визволення стали ідеї, поширені серед протестантського середовища, причиною яких став рух темношкірих за свої громадянські права. Це рух 1960-х рр., що його очолив Мартін Лютер Кінг. Постали питання про справедливість, толерантність, чесність, про визволення від пригноблення. У 1969 р. темношкірі богослови започаткували течію в богослов'ї, яка стала основою для богослов'я визволення⁷.

Представниками цієї течії були Альберт Клінг та Джеймс Коун. Клінг, пастор спільноти Чорної Мадонни, висловив думку, що необхідне відродження негритянської Церкви з її особистим темношкірим Месією. Він закликав припинити будь-який зв'язок із білими, тому що це є пригадуванням рабства. Подібні ідеї висловлював Коун у книзі «Негритянське богослов'я визволення»: він закликав до толерантності і відкинення расизму, бо вважав його найбільшими гріхом. Коун зазначав, що Христос учить любити всіх людей. Проте обидва богослови доходять до крайнощів. Згодом Клінг заявив, що Святе Письмо написали темношкірі євреї і що сам Христос був темношкірим. Коун сформулював висновок, що бути чорним – не означає мати темний колір шкіри. Це стан серця, душі і духу. Для нього Бог є темношкірим, бо Він витерпів приниження і гоніння. Бог воює на стороні темношкірих за їхнє визволення. Тому правдивий Божий образ і подобу можемо знайти лише в тих людях, що страждають⁸.

Приводом для виникнення богослов'я визволення в Латинській Америці стала зустріч католицьких єпископів у 1968 р. у місті Медельїн. Її учасники шокували світ, осудивши традиційний союз Церкви із латиноамериканською владою, що чинила насильство

⁵ С. Гренц, Р. Ослон. *Богословие и богословы XX века*, с. 303.

⁶ R. Chopp, E. Regan. «Latin American Liberation Theology» // *The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918*, с. 470.

⁷ С. Гренц, Р. Ослон. *Богословие и богословы XX века*, с. 304–307.

⁸ Там само, с. 309–314.

над народом⁹. Католицьке духовенство зіткнулося з проблемою страшної бідності серед населення. Наприклад, у Перу половина народжених помирала, не доживши до п'ятирічного віку. Землевласники володіли 60% полів – при тому, що 70% населення не мало землі взагалі. Як наслідок, було багато бездомних, жебраків, батьки покидали дітей на вулиці, не маючи змоги їх прогодувати. Архієпископа Оскара Ромеро розстріляли під час Служби Божої за те, що закликав сальвадорських солдатів не виконувати злочинні накази влади і не стріляти по своїх співвітчизниках. В часі каральних операцій було вбито 70 тисяч людей¹⁰.

Важливою є думка католицького богослова Раймонда Вінлінга. У своїй праці «Сучасна теологія 1945–1980 pp.» Вінлінг стверджує, що прихильники богослов'я визволення серед католицького духовенства ще в 1955 р, на зустрічі єпископату Латинської Америки, намагалися поширити ідеї християнської революції, щоб протистояти злочинним діям влади. Потім, в енцикліці *Mater et Magistra*, папа Йоган ХХІІІ писав, що однією із проблем людства є велика економічна нерівність між державами, коли одні мають високий економічний рівень забезпечення, а інші – дуже мізерний. Цю думку Йогана ХХІІІ прихильники богослов'я визволення вважали «закликом» до дій, до зміни політичних і соціальних режимів, що існували в країнах Латинської Америки. Вони мали надію, що ІІ Ватиканський собор підтримає їхні ідеї¹¹. Але собор не підтримував ідей, які інтерпретували християнство у дусі марксизму і соціалізму, ділили суспільство на два класи – бідних і багатих (багаті – ті, що пригнічують і наживаються завдяки праці бідних). Відповідно, бідні мусили силою відстоювати свої права та гідність. З іншого боку, потрібно розуміти, що прихильники богослов'я визволення намагалися пристосувати цю теорію до тих умов, у яких вони перебували. Одним із прикладів може послужити Енріке Дюссель, який стверджував, що європейці, які є прихильниками Карла Ранера, Іва Конгара чи Ганса Кюнга, не зрозуміють їх, поки не побачать умов, у яких проживає більшість населення Латинської Америки¹².

⁹ С. Гренц, Р. Ослон. *Богословие и богословы XX века*, с. 318.

¹⁰ Там само, с. 327–328.

¹¹ R. Winling. *Teologia współczesna 1945–1980*. Kraków 1990, с. 281–283.

¹² Там само, с. 286–289.

Як наслідок, у 1971 р. вийшла книжка католицького священика Густаво Гутьєрреса «Богослов'я визволення», яка неодноразово піддавалася критиці у богословських колах. Гутьєррес ставив питання, чи Христос є на рівні з такими революціонерами, як Ернесто Че Гевара і Каміло Торрес, і чи дійсно Бог віддає перевагу лише біднякам¹³. Гутьєррес мав послідовників: Леонардо Боффа, Хосе Боніно, Роберта Брауна й інших¹⁴. Прихильники богослов'я визволення дійшли до радикалізму. Хосе Мігель Боніно, автор книг «Християни і марксист: взаємний поклик до революції», «Як займатися богослов'ям у революційній ситуації», закликав Церкву не приймати існуючий лад і приєднуватися до революційних дій за права бідняків. Прихильники богослов'я визволення почали використовувати філософію Карла Маркса, виправдовувати революційні дії і навіть убивства¹⁵. Хосе Мігель Боніно стверджував, що багаті – аби виправдати не лише власне багатство, але й нечесне зловживання владою – будуть спекулювати: мовляв, це Божа воля. Але, на його думку, бідні мають перевагу над багатими в тому, що Ісус Христос був бідняком. Тому бідних людей завжди підтримує Бог, особливо, коли вони відстоюють свої права¹⁶.

Густаво Гутьєррес намагався показати людську гідність бідних, наголошуючи, що всі люди є братами і сестрами. У своїй праці «Богослов'я визволення» він твердив, що Бог завжди є на стороні бідних. Він бореться разом з ними за їхні права проти тих, хто їх експлуатує. Бідняки є духовно вищими від інших людей. Тому Бог вислуховує їхню молитву швидше, ніж жалі багатих. Проте, говорячи про бідність і справедливість, Гутьєррес не розробив жодного систематичного розуміння Святого Письма чи Традиції. Його цікавили лише етичні питання. Для Гутьєрреса богослов'я завжди формується під впливом соціальних чинників¹⁷. Він нічого не говорить про сотеріологічні чи есхатологічні аспекти спасіння людини. Для нього спасінням є лише історична співпраця Бога і людини, у якій людина має відстоювати гуманні цінності. Для нього правдивим духовним життям є зустріч із бідними, тому що лише

¹³ С. Гренц, Р. Ослон. *Богословие и богословы XX века*, с. 318–319.

¹⁴ Там само, с. 322.

¹⁵ Там само, с. 324–325.

¹⁶ R. Chopp, E. Regan. «Latin American Liberation Theology», с. 479.

¹⁷ С. Гренц, Р. Ослон. *Богословие и богословы XX века*, с. 330–333.

тут можна зустріти Бога. Кожен, хто не хоче допомогти бідняку, не може бути християнином¹⁸.

Католицька Церква дала відповідь на ці богословські ідеї. У 1984 р. вийшла «Інструкція деяких аспектів „богослов'я визволення”», яку підписав – тоді кардинал – Йосиф Рацінгер. Римський престол у цьому документі зайняв досить терпиму позицію стосовно цієї течії богослов'я. У ній піддавалися різкій критиці марксистські ідеї, що їх використовували представники богослов'я визволення¹⁹. Ідеї, запропоновані представниками богослов'я визволення, були не так богословською теорією, як певним планом чи проектом деяких осіб щодо політичних і соціальних обставин у Латинській Америці у 60–70 роках ХХ ст. Це було радше прикриття марксистських ідей християнською доктриною, щоб здійснити певний політичний план змін у суспільстві²⁰.

Йосиф Рацінгер вважав, що головна проблема богослов'я визволення, як і тогочасного суспільства, полягала в тому, що спасіння людини замінили людським визволенням. Христа перестали розуміти як Бога, який спасає людство. Його звели до зразка того, як здійснюється спасіння, тобто визволення. Це несе загрозу, тому що Христа розуміють не як Бога, а як чергового просвітителя чи вчителя. Тому вже не потрібно посередника для спасіння, яким є Церква. Повноваження і права, що їх має Церква, виглядатимуть, як узурпація влади. Щодо христологічного бачення, «історичний» Ісус є не більше, як «просвітитель». Його можна назвати ким завгодно, але не Сином Божим, таким чином позбавляючи Його трансцендентності. Церква тоді виглядає, як людська інституція, створена, аби використовувати доброго Ісуса для своєї користі²¹. Небезпека богослов'я визволення полягає в тому, що інтерпретує Бога як того, хто позбавлений будь-якого практичного значення у справах світу. Бог стає чимось суб'єктивним, чимось особистим, що не належить до публічного життя, – «осо-

¹⁸ С. Гренц, Р. Ослон. *Богословие и богословы XX века*, с. 335–336.

¹⁹ Там само, с. 321–322.

²⁰ Н. W. Gensichen. «„Projekt” ekumenicznej teologii wyzwolenia Jose Miguez Bonino, Argentyna» // *Teologowie Trzeciego Świata* / ред. Н. Waldenfels. Warszawa 1987, с. 21.

²¹ Венедикт XVI. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургія у наш час*, с. 55–56.

бистим» Богом, вигідним для кожної окремої особи. Натомість опускається розуміння Бога як Творця, що встановлює всім людям певні межі і критерії, продовжуючи діяти у світі та керувати своїм творінням. Прихильники богослов'я визволення розуміли Бога як Того, хто схвалює їхні вчинки, а натомість відкидає тих, що були з ними не згідні²².

Богослов'я Майдану: причини, передумови і наслідки

Майдан 2013–2014 рр. по-особливому запам'ятався кожній людині в Україні, тому що кожна з них була наочним чи посереднім свідком тих подій. Проте корисно їх ще раз переосмислити – не лише пригадати їх історичний перебіг, але й виділити богословські аспекти, зрозуміти, якою була відповідь Церков чи релігійних громад України на події Майдану.

Причиною першої мирної демонстрації стала відмова тодішнього президента Віктора Януковича підписати 21 лютого 2013 р. асоціацію про євроінтеграцію. Учасниками мирного пікету були студенти віком 18–20 років. Українська молодь у підписанні про угоди про європейську інтеграцію бачила можливість покращень у житті. Проте президент наказав бити тих, хто мав іншу думку, і цим показав, яким гарантом безпеки він є. Але реакція людей виявилася несподіваною. Наступного дня почався Майдан – пошук справедливості. Люди почали розуміти, що їхнє майбутнє – в небезпеці²³. Отже, причиною Революції гідності став силовий розгін і жорстоке побиття мітингувальників 30 листопада 2013 р. у Києві.

Революційний розвиток подій дав змогу українцям переосмислити, ким вони є і чого хочуть. Знову вони виявилися розділеними на «захід» і «схід». З'явилися й прихильники президента Віктора Януковича, готові підтримувати його репресивну політику, – «антимайдан» і «тітушки». Це показало, наскільки населення зомбоване російським телебаченням, наскільки воно надалі живе образами, які їм накинули. Однак, знову ж, це дало українському суспільству можливість шукати діалогу і порозуміння між двома сторонами²⁴.

²² Й. Рацінгер. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський Символ Віри* / пер. з нім. О. Конкевич. Львів 2008, с. 13–14.

²³ Л. Филипович. «Україна очнулась» // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка* / ред. Л. Филипович. Київ 2014, с. 24–25.

²⁴ Там само, с. 26.

Зокрема, Майдан дав шанс переосмислити стосунки Церкви, держави і суспільства. Як стверджує богослов Кирило Говорун, церковні громади і конфесії по-новому оцінили себе й інших²⁵ та визнали, що вони часто брали на себе роль посередників для шахраїв, які завдяки «пожертвам» намагалися відкупитися від відповідальності перед Богом за свої кримінальні вчинки²⁶.

Проте згодом Майдан вже займався не так протистоянням між сходом і заходом України чи поборошенням проросійських позицій Януковича, як почав ставити зовсім інші питання і вимоги, відстоювати гідність людини. І тут церковні організації зуміли продемонструвати, що вони служать не царству цього світу, а Царству Божому, яке реалізується через людську душу і служіння ближньому. Церква виконувала свою правдиву місію, протистояла злу, брехні, насильству, спрямованому проти народу, як про це говорить соціальна доктрина Католицької Церкви. Представлені на Майдані Церкви не лише фізично, але й духовно підтримували мітингувальників, і це було те, чого народ дійсно потребував у той момент. Жодна Церква чи релігійна громада України не осудила Майдан,²⁷ і на ньому були присутні представники усіх релігійних конфесій: буддисти, мусульмани, юдеї, християни.

Під час Майдану Церкви зуміли якнайкраще реалізувати харитативну діяльність. Під час зимових холодів багато храмів надавали свої приміщення, щоб учасники протесту могли зігрітися чи переночувати²⁸, а згодом заховатися чи лікуватися. На Майдані з'явилося почуття солідарності поміж представниками різних релігійних конфесій. Завдяки цьому народилося екуменічне поняття «наша українська церква», яке не сфокусувалося на певній конфесії чи релігійній інституції. Усіх єднали спільні молитви «Отче наш» і «Богородице Діво».

---

²⁵ К. Говорун. Український Майдан, який зібрався «заради Європи», переніс саму Європу та її політиків // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 28.

²⁶ Там само, с. 30.

²⁷ О. Горкуша. Євромайдан як індикатор трансформації або Революція Гідності як ситуація сповіді перед Богом, Україною та Людиною // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 64–65.

²⁸ Д. Брильов. Церкви постали перед вибором: йти за Майданом чи намагатися вести його за собою // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 77–78.

Натомість малий відламок Української Греко-Католицької Церкви під назвою Українська Правовірна Греко-Католицька Церква (догналіти) проявив себе агресивніше, ніж російські ЗМІ, виказуючи ненависть до всього, що є українським і християнським²⁹.

Майдан був місцем відстоювання і боротьби за особисту гідність і свободу. Важливою була присутність духовенства. Одним із важливих моментів під час Майдану було звернення блаженнішого патріарха Любомира Гузара 1 грудня 2013 р. Він закликав усіх: «Не бійтеся!», – і додав, що, творячи добро і відстоюючи правду, майданівці не мають боятися бути добрими, гідними³⁰.

Глава-емерит УГКЦ Любомир Гузар в одному із своїх інтерв'ю висловлювався так: «Влада є від Бога, але носієм влади є народ, який обирає певних осіб і доручає їм дбати про спільне благо. Ця влада є найперше відповідальністю перед людьми, які їх обрали, щоб вони здійснювали служіння, а не використовували владу для власного збагачення»³¹.

Стосовно фізичного опору, який чинили євромайданівці «Беркуту», Любомир Гузар нагадав, що кожна особа чи народ має природне право на самозахист. Особливо коли в певній ситуації виникає загроза не лише особистому життю, але й життю ближніх. Збройний захист дозволений, коли немає іншого способу врегулювати конфлікт чи захистити себе і ближнього³².

Глава УГКЦ Святослав Шевчук зазначав:

*Церкви є невід'ємною частиною громадянського суспільства. Отож не влада, не політики, а народ – це є місце, де Церква вбачає свою важливу роль як мати і учителька*³³

Мусимо відчуті особисту відповідальність за долю нашого народу і його держави, по-новому побачити власну гідність та силу, бо оновлення нашого народу може відбутися лише через оновлення кожного українця нашим зусиллям та благодаттю Святого

²⁹ Л. Филипович. Майдан і Церква // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 47.

³⁰ Л. Филипович. Майдан і Церква, с. 48.

³¹ Л. Гузар. Право на повстання – то є закон природи // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 323.

³² Там само, с. 325.

³³ С. Шевчук. УГКЦ є невід'ємною частиною громадянського суспільства // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 322.

Духа. Оновлена повага до гідності людської особи, повага до кожного як вільної людини, сотвореної на образ і подобу Богу, є фундаментом, на якому будується держава, що є гідна цієї Людини³⁴.

Те, що Майдан став цим символом гідності, можемо побачити у свідченні римо-католицького єпископа Луцька Станіслава Ширококорядюка. У своєму зверненні, виголошеному на Майдані 12 січня 2014 р., він говорив про хабарництво – пекучу проблему України. Хабарництво особливо поширене серед чиновників. Коли особи, яким довірили правління, зловживають владою заради власного збагачення, дні такої влади пораховані. Що ж стосується опору, що його народ чинив корумпованій владі, то це є завдання християнства – протистояти злу. Християнин – це вільна людина, що вибирає добро і до нього стремить, намагаючись донести його іншим³⁵.

Можна багато говорити про позитивні аспекти Майдану і приклади людяності, виявлені в той час. За словами Кирила Говоруна,

лише в останні дні Майдану українські Церкви почали підтягуватися до того рівня моральної свідомості та відповідальності, які продемонстрував Майдан. Від загальних закликів до ненасильства вони перейшли до того, аби справами та словами солідаризуватися з цінностями Майдану, усвідомивши спорідненість його принципів з християнськими. Майдану, який явив безліч прикладів альтруїзму, готовності до самопожертви, взаємодопомоги тощо; який обрав бути слабким, не зважаючи на свою численність; який має майже есхатологічні сподівання на відновлення гідності, що її Бог заклав у людську природу³⁶.

Подібне й відмінне між богослов'ям Майдану і богослов'ям визволення

Перше ніж перейти до спільних аспектів богослов'я визволення і богослов'я Майдану, потрібно вказати на відмінності. Бого-

³⁴ С. Шевчук. Щоб змінити Україну – мусимо змінитися самі // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 306.

³⁵ С. Ширококорядюк. Дні цієї влади пораховані // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 328–329.

³⁶ О. Горкуша. Євромайдан як індикатор трансформації або Революція Гідності як ситуація сповіді перед Богом, Україною та Людиною // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, с. 69.

слов'я визволення виникло майже за 42 роки перед Майданом. Воно поширилося і мало вплив на американському континенті у протестантському і римо-католицькому середовищі.

Богослов'я Майдану виникло в Україні, де багато різних церковних конфесій і релігійних громад. Воно не народилося в лоні якоїсь однієї релігійної конфесії. Богословські ідеї були відповіддю і реакцією на Революцію гідності, яка почалася так, як починаються всі революції: влада дала привід, а з боку народу виникла реакція, яку важко спинити.

Спільними елементами богослов'я визволення і богослов'я Майдану є те, що головним був іманентний принцип: знайти і бачити Бога у ближньому. В обох випадках духовенство намагалося підтримати і відстояти права й гідність людини перед диктаторським правлінням. Коли одна частина суспільства живе у скруті, не маючи змоги відстояти свою думку і право на покращення життя, а інша використовує своє служіння не за призначенням, то люди починають відстоювати свої права за допомогою сили.

Ми не можемо судити творця богослов'я визволення Густаво Гутьєрреса за те, що його погляди пішли радикальним шляхом і стали суперечити церковній доктрині. Проблеми, які постали у Латинській Америці, вирішувалися не на основі вчення Церкви, а на основі марксистських ідей, що виправдовували не лише збройний опір, але й убивство представників деяких верств суспільства. Таким чином, богослов'я визволення витворило собі свого Бога, Бога бідняків, який виправдовує будь-які їхні дії. На думку повстанців, їхні вчинки стосовно інших були цілком виправданими. Такий розвиток подій показує нам небезпеку втратити бачення Бога, коли з Нього витворюють того, кого хочеться бачити: революціонера, темношкірого, просвітителя, – а при тому відкидають Бога, який належить всім і дає кожному шанс виправитися і змінити своє життя. Ці проблеми виникли, коли перевагу надали етичним правилам, знецінюючи сотеріологічний і есхатологічний аспекти, визнаючи Христа не Спасителем, а просто історичною постаттю.

Богослов'я Майдану постало, як стихія. Всі Церкви і релігійні громади намагалися дати відповідь мітингуючим, як їм поводитися в даній ситуації, якими мають бути їхні вчинки щодо корупції, нехтування законом, справедливостю, правдою, щодо безчинств

і зловживань влади, яка вдалася до переслідувань, побиття і навіть знищення людей лише для того, щоб зберегти свою владу і тоталітарну систему правління.

Богослов'я визволення і богослов'я Майдану тривало різний час, проте і перед першим, і перед другим постали більш-менш однакові соціальні виклики. Богослов'я визволення дійшло до радикалізму, і християнські ідеї були замінені марксизмом; а богослов'я Майдану постало у багатому конфесійному середовищі, як відповідь на свавілля влади, як спроба захистити гідність людини. Проте, хоч в Україні Революція гідності не призвела до воєнних конфліктів, як в Латинській Америці, без проблем не обійшлося. Тому-то й лунало засудження закликів до радикалізму і кровопролиття з уст о. Михайла Арсенича, глави УГКЦ Святослава Шевчука і головного рабина Києва Якова Дов Блайха.³⁷

Католицька Церква в 1984 р. у Інструкції деяких аспектів «богослов'я визволення» засудила окремі його ідеї. У випадку Революції гідності жодна з Церков не виявила негативного ставлення до дій мітингувальників і не засудила їх, за винятком УПЦ МП і маргінальної УПГКЦ, які своєю позицією виявили не лише байдужість до державних і суспільних процесів, а й ненависть до всього, що є українським чи християнським. Саме на Майдані можна було найкраще бачити співпрацю Церкви і людини як християнина, що не боїться відстоювати свою гідність і не боїться свідчити – для самого себе і для ближнього, – що кожен створений за образом і подобою Божою.

Христос закликає християнина не до пасивного споглядання: «Не думайте, що я прийшов принести мир на землю. Не мир прийшов я принести на землю, а меч» (Мт 10,34). Через молитву, свідчення, науку Церкви Бог кличе до активного життя. Треба вміти з Його допомогою міняти цей світ на краще. Все, що людині дано, є даром: країна, суспільство, ближні, свобода, гідність. Кожен має вміти не лише це приймати, але й тверезо оцінювати

---

³⁷ Глава УГКЦ та Головний рабин України засудили «екстремістську проповідь священика» // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*, 268; див. також: Отець Арсенич Палка. *Промова до пастви* (www.youtube.com), 6 грудня 2013.

події та ситуацію, що є довкола. Коли потрібно, треба вміти відстоювати християнські і людські принципи, розуміючи, що Бог допомагає тим, хто справді чесно, терпеливо і послідовно відстоює правду, покладаючись на Христові слова: «Не бійся!»

Список використаної літератури:

- Венедикт XVI. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургія у наш час* / пер. з нім. Н. Романів. Львів 2011.
- Гренц С., Ослон Р. *Богословие и богословы XX века* / пер. з англ. О. Розенберг. Черкаси 2011.
- Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка* / за ред. Л. Филипович. Київ 2014.
- Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський Символ Віри* / пер. з нім. О. Конкевич. Львів 2008.
- Chopp R., Regan E. *Latin American Liberation Theology // The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918* / ред. D. Ford. Blackwell 2005.
- Gensichen H. W. «Projekt» ekumenicznej teologii wyzwolenia Jose Miguez Bonino, Argentyna // *Teologowie Trzeciego Świata* / ред. H. Waldenfels. Warszawa 1987.
- Winling R. *Teologia współczesna 1945–1980*. Kraków 1990.

Галина Випасняк,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Львівського інституту
економіки і туризму

ОСМИСЛЕННЯ БОГА У МАЙДАННІЙ І ПОСТМАЙДАННІЙ ЛІТЕРАТУРІ¹

Статтю присвячено висвітленню проблеми осмислення Бога у текстах, написаних на Майдані і безпосередньо після його завершення. Особливу увагу відведено аналізу дописів українських письменників у періодичні друковані та інтернет-видання, а також аналізу поетичних творів, написаних на Майдані.

Ключові слова: Майдан, свідчення, осмислення Бога, література.

Події Євромайдану з відстані кількох років поступово переходять на якісно інший рівень національної пам'яті, що межує з міфом. Це виявляється у дедалі активнішій його наративізації у різних напрямках, зокрема в літературній творчості. Щораз частіше спостерігаємо, як Майдан «обростає» новими смислами, передусім історіософськими, поглядами з різних перспектив тощо. Численні спроби осмислення цього феномену української історії дають поштовх до віднайдення нових джерел і напрямків доповнення національної міфології Майдану. Цей процес цілком закономірний, адже міфи такого глибокого рівня – тим більше, якщо вони пов'язані з подіями недавнього, ще не до кінця відболілого минулого, – володіють надзвичайно потужним національно-консолідуєчим потенціалом на шляху утвердження нації як суспільно-культурної цілості.

У цьому контексті важливо врахувати особливість людської психіки, яка потребує проговорення свого досвіду, особливо

---

¹ Доповідь, виголошена на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

травматичного. На рівні нації ця закономірність проявляється так само, як на рівні окремого індивіда, з тією лише різницею, що йдеться передусім про колективний, спільно пережитий травматичний досвід, який повинен бути проговорений, осмислений для того, щоби дати нації шанс на подальший розвиток.

Відомо, що українське минуле рясніє подіями, які упродовж багатьох десятиліть перебували у просторі національної пам'яті в статусі вимушено забутого, притлумленого, непроговореного досвіду, що, без сумніву, наклало свій відбиток на різних рівнях: починаючи від широкого, суспільно-політичного рівня, закінчуючи рівнем особистісного самоусвідомлення українців як членів конкретної національної спільноти. Ймовірно, страх перед історією, чи, радше, страх перед пам'яттю про історичні події є однією з ознак нації з кількасотлітнім чужоземним поневоленням в анамнезі. Це той колективний психологічний бар'єр, який не вдається подолати синхронно з набуттям державності. Його долається поступово, проговорюючи, переосмислюючи болючі епізоди, розставляючи все на відповідні полиць колективної свідомості. Десь приблизно таку ситуацію маємо з більшістю подій української історії ХХ століття, передусім – з Голодомором та УПА. Проте новонабутий досвід, не менш вагомий для національної історії, уже дається до проговорення набагато легше, хоч і не без болю.

Революція гідності і війна на сході країни – чи не найболючіший досвід української новітньої історії, який невідомо як довго треба буде ословлювати та осмислювати, здійснюючи таким чином колективну психологічну реабілітацію. Та важливо, що цей процес уже розпочався і розгортається, захоплюючи у свій нурт інші не проговорені чи недопроговорені досвіди.

Книжкові видання, присвячені подіям на Майдані 2013–2014 рр., з'явилися майже відразу. І ця доволі несподівана швидкість реакції в українських реаліях свідчить про те, що значну частину типового посттоталітарного страху перед минулим уже подолано. Чимало видань, передусім документальних, з'явилося з метою зберегти у колективній культурно-історичній пам'яті свідчення очевидців і учасників подій Євромайдану. Як приклад – збірка письменницьких інтернет- та газетних статей «Євромайдан. Хроніка відчуттів» (Discursus, 2014), «Майдан.

Свідчення» (Дух і Літера, 2016), численні зразки поетичної майданної творчості, видання фотоматеріалів, зібраних журналістами ТСН, газети «День», збірка матеріалів «Майдан і Церква», що включає наукові дослідження, статистичні та інші матеріали, присвячені участі Церкви у житті Майдану та багато інших. Разом ці видання є не лише безцінними історичними документами, але й становлять підґрунтя для подальшого аналізу феномену Майдану як історичної події і водночас як переломного етапу духовного розвитку української нації.

З-поміж багатьох напрямків та шляхів осмислення одним із ключових є розгляд стосунку Майдану і Церкви. Церкви, яка, окрім духовної підтримки, давала протестувальникам відчуття присутності Бога на Майдані. Цей аспект є вагомим в реаліях української культури, котра, попри накидання ззовні різноманітних чужих духовних моделей і практик, здебільшого залишається в межах власної релігійної традиції, сила якої особливо виявляється у вирішальний для нації час.

Більшість текстів, тематично пов'язаних з Майданом, прямо чи опосередковано звертаються до релігійної тематики. Віра – це була власне та духовна опора, яка давала людям силу вистояти у найтяжчі хвилини. Тому не згадати про неї неможливо.

Художні тексти, створені на Майдані чи вже опісля, прямо за-свідчують про ті почуття, що переполювали учасників подій, і їхнє глибоке осмислення побаченого. Особливо чутливою до релігійної тематики є поезія – той вид художньої літератури, який найактивніше розвивається, коли необхідна швидка реакція на історично важливі події. Збірка «Материнська молитва. Українці – героям Майдану» (Наш формат, 2014) – одна з перших виданих збірок майданних поезій, що до того містилися на веб-порталі «Жінка-УКРАЇНКА». Написані безпосередньо під час подій Євромайдану, ці вірші емоційно насичені майданним духом і переживаннями. На них чітко прослідковується настроєва еволюція: від відчуття суспільного обурення діями влади до глибокого осмислення сутності того, що відбувається. Чим драматичнішою ставала ситуація на Майдані, тим сильнішим було відчуття того, що єдину надію варто покладати тільки на Бога, бо лише у цей спосіб можливо «не допустити зневіри в душу», як написала

у своєму вірші Патара Бачія², лише Бог у силі відвернути від протестувальників загрозу з боку загонів «Беркута».

Окремі авторки поезій розглядають Євромайдан як наданий Господом шанс відіграти людські серця, що закам'яніли під впливом реальності щоденного буття-виживання, постійного пристосування накинених ззовні умов (*Кам'яні серця / У живих. Живих!* / *Задум Творця – / Відіграти їх*³), як можливість пробудити у собі «приспаного Бога», свою людську гідність – ту часточку Господа, яка присутня у кожному: *Дорікати / Собі тільки треба, / Що не у тобі прокинувся / Приспаний Бог*, – як писала Любов Відута у вірші «Пробудження»⁴. Таким чином можна відмолити у Господа прощення не лише за особистісні, а передусім за колективні гріхи (див. вірш «Перехрестя» цієї ж авторки)⁵.

Відчуття присутності Господа на Майдані особливо посилювалося завдяки колективним молитвам, які були щоденною духовною практикою Майдану. Вірш Лесі Горової «Ангели на Майдані» безпосередньо засвідчує піднесений духовний стан, котрий переповнював учасників цієї майданної традиції:

*Сьогодні на Майдан всі ангели злетілись,
Бо люди тут так щиро Господу молились...*

*І ангели спустились, і розгорнули крила,
І принесли на них здоров'я, віру, силу
Усім, хто бачить світло і вірить в перемогу,
Хто молиться і просить про Божу допомогу.
Коли здається, в світі ніщо вже не pomoже,
Здійснити може диво любов і слово Боже.*

*У кого серце чисте, хто робить добру справу
Заради Батьківщини і Богові на славу,
Той і благословенний, захищений від зла,
Нехай іде, довершує усі свої діла.
Не зраджуйте собі, не треба відступати.
А всі небесні сили вам будуть помагати.*

² П. Бачія. Не допускай зневіри в душу // *Материнська молитва. Українки – героїям Майдану: Поезії* / ред. Л. Сердунич. Київ 2014, с. 6.

³ Там само, с. 11.

⁴ Там само, с. 12.

⁵ Там само.

Наведений вірш в аналізованій збірці – не єдиний приклад, у якому йдеться про силу молитви, що здатна захистити і окрему людину, і цілий народ: *Обереги моїх молитов зграю спинять зомбовану вовчу*⁶ (Валентина Попелюшка), *Молюся щомиті / За рідну дитину, / За рідну країну, / За мир*⁷ (Тетяна Череп-Пероганич). Чимало віршів написані або у формі молитви, або мають таку назву, зокрема поезії Галини Фесюк «Молитва до Євромайдану»⁸, Надії Таршин «Молюсь за українця-брата»⁹, Любові Долик «Врятуй же, Господи, своїх дітей з-під розстрілу»¹⁰.

Усвідомлення правильності й щирості своїх дій, відповідності власній життєвій позиції посилювалося з колективним відчуттям Господньої підтримки: *З нами – Правда. З нами – віра й Бог*¹¹. Люди, що чинять за покликом серця, йдуть за покликом Бога в собі, переповнені великою любов'ю до своєї землі і до ближнього. Це і є виявом тієї священної любові¹², яка об'єднувала учасників Майдану в єдине ціле і завдяки якій відчуття присутності Бога на Майдані було майже намацальним.

Та попри відчуття любові у просторі Майдану, попри численні спроби достукатись до сердець тих, хто стояв по той бік барикад, все ж після перших смертей постає питання, як можна пробачити скоєні злочини. Майданні поезії якнайкраще ілюструють загальне відчуття неспроможності простити вбивство: *А ми й не думали колись, що проклинатимемо вбивцю, / Що стане ближчим вірменин, / Аніж свій рідний брат по крові, / Що знов поринем в вир війни / Під ночі й Господа покровом...*¹³ Авторка вірша «Прости, мій Господи, мені – я смерті брата не прощаю!!!» Наталія Крісман усвідомлює: те, що вона не може пробачити смерть побратимів, йде врозріз із християнською заповіддю любові, тому її слова звернені

⁶ *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії*, с. 44.

⁷ Там само, с. 64.

⁸ Там само, с. 60.

⁹ Там само, с. 59.

¹⁰ Там само, с. 22.

¹¹ О. Маковець. Тепер – або ніколи! // *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії* / ред. Сердуніч Л. Київ 2014, с. 37.

¹² Л. Яцура. Чи прокинуться в серці досвітні вогні?.. // *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії*, с. 69.

¹³ Н. Крісман. Прости, мій Господи, мені – я смерті брата не прощаю!!! // *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії*, с. 28.

до Бога – втілення милосердя, любові і всепрощення, бо тільки завдяки Його втручанню і допомозі можливо розв'язати цю внутрішню дилему між реальним відчуттям і тим, яким воно повинно бути.

Важливо підкреслити, що ословлене у текстах відчуття Господа на Майдані позбавлене очікуваного і часом типового у таких випадках надмірного пафосу. Навпаки, відчутна передусім щирість вислову і глибина осмислення стану перебування з Господом і у Господі, під Його опікою.

Після Майдану побачило світ ще декілька поетичних збірок, у яких загалом повторюються згадані мотиви і відчуття, та ми не зупинятимемось на їх детальнішому аналізі. Натомість варто звернути увагу на твори великої форми, написані під впливом Євромайдану. Передусім ідеться про роман Степана Процюка «Під крилами Великої Матері», який, хоч і присвячений подіям Майдану, все ж не змальовує їх безпосередньо. Майдан є тлом, на якому розгортаються події твору і який визначає його настроєвість. Зрештою, підзаголовок роману – «Ментальний Майдан» – уже сам по собі є вказівкою на те, що йтиметься не стільки про сам Майдан, скільки про щось набагато тоншого психологічного порядку, у звичному авторському стилі Степана Процюка.

Головний персонаж роману, Лукаш, перебуває у лікарні після операції на нирки, тому не може брати безпосередньої участі у протестах на Майдані. Ця обставина неабияк гнітить його, додаючи до фізичних страждань ще й духовні. Осмислюючи ситуацію у країні, аналізуючи власний досвід проживання у ній, заглиблюючись у історіософські роздуми, Лукаш переживає власний ментальний Майдан. Протистояння добра і зла у його душі відбувається не лише у мисленневих дуелях, але й у візіях, котрі надають роману особливого емоційного забарвлення, відсилаючи читача до традиції давнього жанру містерії. Елементи містерійності розширюють хронотоп роману, включаючи не лише поцейбічну подієвість, але й боротьбу на рівні трансцендентному. Саме їх залучення дозволяє автору змалювати протистояння добра і зла таким чином, як воно здебільшого відчувалося під час Майдану: Майдан як епіцентр і унаочнення тієї не завжди помітної у повсякденні боротьби.

Лукашеві видіння, зумовлені фізичними стражданнями через камінь у нирках, мають виразний релігійний характер. Зокрема,

йому неодноразово являється Богородиця. В одному з видінь вона тримає у руках бинти, що можна розглядати як символ її безпосередньої присутності на Майдані. Бо вона – Мати й опікунка всіх знедолених, підтримка й допомога тим, хто брав безпосередню участь у порятунку поранених.

Інше Лукашеве видіння пов'язане з розп'яттям, хоча в емоційному текстовому потоці часом буває важко зрозуміти, кого саме розпинають: Україну, чи Лукаша, чи Мамаїв. Але це один із найбільш виразних біблійних символів страждання, котрий якнайповніше ілюструє те, як події революції Гідності сприймалися не лише її учасниками, але й більшістю українців.

Збірка есеїв «Євромайдан. Хроніка відчуттів» (Discursus, 2014), містить письменницькі дописи у періодичних та інтернет-виданнях. Це здебільшого аналіз подій, що відбулися, спроба їх оцінити тут-і-тепер, проте окремі тексти, як-от Тараса Прохаська, – це погляд на події з ширшої, філософської перспективи, відтак – з можливістю відчитати глибші смисли у тому, що тоді відбувалося. Зокрема, у дописі в «Галицькому кореспонденті» від 29 січня 2014 р. під заголовком «Світло і тінь» Прохаськові вдалося вловити і ословити відчуття особливості того, що відбувалося на Майдані. За впливом на внутрішній стан протестувальників автор порівнює Майдан із недільною Службою Божою, бо «ті, хто на ній перебувають, відчувають велич того, що тоді з ними відбувається. Моменти просвітління є реальними... У час богослужіння всі, хто туди приходить, є кращими від самих себе тоді, коли вони не в церкві»¹⁴. Час Майдану Прохасько відчуває як тривання неділі, а не як буденний час, як час особливого внутрішнього духовного піднесення, притаманного неділі після участі у Літургії: «Тепер у нас запанувала неділя. Рідкісний час, який провакує бути порядним. Дуже щиро і правдиво»¹⁵.

Автор доволі тверезо оцінює ситуацію, без зайвого пафосу, наголошуючи на тому, що не варто сподіватися від людей, присутніх на Майдані, різких, докорінних змін їхньої ментальності по його закінченні, адже після Майдану вони повернуться до сво-

¹⁴ Т. Прохасько, І. Ципердук, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів* / упоряд. В.Карпюк. Брустурів 2014, с. 21.

¹⁵ Там само, с. 22.

го звичного життя, до боротьби за виживання, і те все, чим вони жили на Майдані, великою мірою пригаситься через втручання рутини. «Обставини, пов'язані з революцією, із бажанням кращої України, сприяють тому, щоб у людях проявлялася світлість. Добро й усі найкращі речі. Завдяки цим обставинам можна забути про сторону темну, яка так само сильно не покидає жодного з нас у ці світлі часи»¹⁶.

Цей допис Прохаська є одним із найбільш глибоких осмислень ситуації у цілій збірці, адже, сприймаючи реальність, фіксуючи стан загального духовного піднесення, він пробує реально подивитись на ситуацію: що буде після закінчення Майдану, коли стан ейфорії мине. «Закінчення революції буде подібним на абстиненцію, на ломку. Ейфорія відійде, а за нею й світлість. Почнеться депресія й повернення до темних сторін особистості, бо вони є, вони наразі нікуди не поділися»¹⁷. І хоч 29 січня ще неможливо було передбачити майбутнє розгортання подій, та проблему було окреслено доволі виразно. Сьогодні уже можна чітко стверджувати, що відчуття неділі протривало ще кілька місяців, включно з періодом початку війни на сході. Але що довше триває ця війна, то виразніше спостерігається поступове звикання до існування у двох вимірах: тут-і-тепер і десь-там-на сході.

Про особливе духовне піднесення, відчутне при перебуванні на Майдані, йдеться і в текстах Івана Ципердюка: «Майдан Незалежності в Києві в ці дні – це не лише місце, де б'ється серце України. Там наша велика невидима церква, храм, до якого їдуть помолитися, причаститися, який намагаються всіма силами зберегти»¹⁸. Варто зацитувати ще й такі слова з допису цього ж автора: «Тривожно думати над тим, який важкий шлях у нас попереду. З іншого боку, якщо не йти цією дорогою випробувань, то ніколи не матимемо омріяної України. Не зайво нагадати недавню відповідь патріарха Філарета на питання, за що українцям такі страждання. Відповідь більш ніж промовиста: „Це Бог нас питає, чи хочемо бути вільними і чи здатні за це заплатити”»¹⁹.

---

¹⁶ Там само, с. 21.

¹⁷ Там само, с. 22.

¹⁸ Там само, с. 40.

¹⁹ Там само, с. 46.

Одним із найповніших на сьогодні збірників матеріалів є видання «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки». Більшість текстів, уміщених у збірці, написані як спогади і дозволяють глибше осмислити події з різних перспектив, зокрема з релігійної. Саме ці свідчення розкривають множину особистих досвідів відчуття Бога на Майдані.

Чи не найяскравіше свідчення Господньої присутності серед уміщених у цій книзі – свідчення київського стоматолога Галі. Вона, хоч і відмовилася назвати своє прізвище, але вказала вік: 30 років, – і те, що навчалася у Львівському національному медичному університеті. «20-го числа, – згадує вона, – в первой половине дня, когда стреляли, было очень пасмурно, а когда перестали стрелять, настали такие сумерки... И одна женщина, Алла ее зовут, подошла ко мне. Мы стояли и курили, и у меня потекли слезы. Она меня обняла и говорит: „Не плачь, Бог есть”». – Я говорю: „Здесь Бога нет”. И вдруг выглянуло солнце и перестали стрелять, она ко мне подошла и говорит: „Видишь, уже лучше!” – А я говорю: „Наверное, Бог есть, сейчас он здесь”»²⁰. Змальована сцена надзвичайно кінематографічна, і для Галі це було як своєрідне одкровення і досвід безпосереднього контакту з Господньою присутністю.

Насамкінець варто звернути увагу на невипадковість означення полеглих на Майдані героїв як Небесна сотня. Ця назва вповні містить у собі глибинний пласт народної віри у те, що така боротьба, яка провадилася на Майдані, очистила полеглих від усіх земних гріхів, долучивши їх через смерть до Небесного війська. «Герої полягли даремно: їхня жертва відкупила гріхи наші й землі нашої. Їхня кров свята. І це варто повсякденно пам'ятати»²¹ – написав Іван Ципердюк. І в багатьох спогадах та свідченнях думка про те, що ця жертва була даремна, що вона символічна, є наскрізною. Майдан, скроплений кров'ю героїв Небесної сотні, став освяченим місцем, а самі герої стали національними святими.

Факти зі свідчень родичів загиблих неодноразово підтверджують, що це не лише сила колективного бажання освятити жертву

²⁰ *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Фінберг Л., Головач У. Київ 2016, с. 611.

²¹ Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів*, с. 54.

піднесла полеглих майданівців до рівня національних святих. Деякі епізоди справді мають у собі чимало агіографічного. Яскравим прикладом є історія, пов'язана з героєм Небесної сотні 19-річним студентом філософського факультету з Івано-Франківська Романом Гуриком. Його мати Ірина згадувала у багатьох інтерв'ю про події-знаки, які передували смерті сина і які сталися вже опісля. І чи не найзнаковішим є сон, який вона побачила дорогою до Києва. «В поїзді виснаженій Ірці, – розповідав дідусь Романа, – добросердна провідниця дала крапель валер'янки, і та, втомлена, спершись на столик, заснула. І сниться їй, що приходить до неї Роман, „Мамо, то я!”, – каже. А Іра його запитує: „Ромочка, та як – ти? Ти живий? А я їду за тобою, мені таке люди сказали... Таке, на правду, сказали”. „Мамочко, то правда, але ти будеш мною гордитися ціле своє життя!” – сказав їй Роман. Зірвалася Ірина на ноги, так, якби її ошпарили окропом, і вже не спала»²².

Опубліковані наразі свідчення, художня проза, передусім поезія безпосередньо відображають досвід відчуття присутності Господа на Майдані. Без сумніву, упродовж певного часу з'являтимуться нові матеріали, які доповнюватимуть наявні і поглиблюватимуть рівень артикуляції неословлених аспектів майданного досвіду. Але на це ще потрібен час.

Список використаної літератури:

- Івасів І. Роман Гурик: «Мамочко, ти мною гордитимешся...» // *Націоналістичний портал* (ukrnationalism.com).
- Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016.
- Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії* / ред. Л. Сердунич. Київ 2014.
- Прохасько Т., Ципердюк І., Андрухович Ю., Жадан С., Винничук Ю. *Євромайдан: хроніка відчуттів* / упоряд. В. Карпюк. Брустурів 2014.

---

²² Івасів І. Роман Гурик: «Мамочко, ти мною гордитимешся...» // *Націоналістичний портал* (ukrnationalism.com).

*Василь Рудейко,
єрей, доктор богослов'я,
завідувач кафедри
літургійних наук УКУ*

ЛІТУРГІЙНИЙ ВИМІР МАЙДАНУ¹

У статті порівнюється досвід присутності і співпраці людей на Майдані із літургійним досвідом Церкви. Зокрема, проводяться паралелі із Майданом як літургійним простором, а також наголошується на важливості богослов'я присутності як для літургійного досвіду, так і для ситуацій суспільних змін.

Ключові слова: *молитва, літургія, Революція гідності, християнство, права людини.*

Представляючи богословську тему – «Літургійний вимір Майдану», хотів би змалювати контекст Революції гідності, щоб відтак перейти до аналізу складових самої літургії у широкому розумінні слова. Незвичність представлення може здивувати, тому що тези сформульовані не тільки на основі текстів інших джерел чи авторів, але також на особистому досвіді безпосереднього учасника і живого свідка київського Майдану.

Все починалося зі світла. З бажання святкувати черговий крок України до свободи через підписання асоціації з ЄС. Свято свободи брутально вкрали ті, яким було довірено чувати над дотриманням прав і свобод. І саме проти цього виступили українці, намагаючись противитись насильству і неправді пісню, танцем, віршами, культурою. Свідомість молитви на початках Майдану не була особливо відчутною. Більше того, присутність Церков на цьому святкуванні свободи не дуже й віталась. Священиків і Церкву тоді ототожнювали більш-менш із політичними партіями

---

¹ Доповідь на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

ми, яких теж не вельми бажали бачити у центрі подій. На Майдані, як і в багатьох інших випадках духовних відновлень (і особливо це видно із священної історії вибраного народу), спрацював принцип «як тривога, то до Бога». Побиття студентів, їх спонтанний рух до Михайлівського собору, який відкрив свої двері для прихистку несправедливо переслідуваних (що зробило і багато інших храмів Києва), набат дзвонів при нічних спробах розго-ну Майдану міліцією відновили у свідомості майданівців пам'ять про Бога та дієвість молитви як духовної потуги. Вони почали противитись брутальності молитвою, зверненням до Бога, запрошенням священників до молитви на сцені як вдень, так і, особливо, вночі. Молитва, як можна пригадати собі із виступів не лише священників, а й митців і активістів Майдану, нагадувала про те, що він стоїть на боці добра і світла². Саме світла. Захисників Майдану оспівували як воїнів світла, бо вони ними були. Щогодини на нічних молитвах за Україну на Майдані запалювали ліхтарі – образ світла всередині нас, яке мало б прогнати темряву брехні, несправедливості, нелюдяності³.

Літургійний вимір Майдану

Майдан можна назвати літургійним в обох вимірах цього слова: і в античному, і в сучасному, оскільки Майдан передусім був спільною справою⁴. Початково слово «літургія» вживали для означення дій суспільного виміру – побудови муру навколо міста чи мосту, яким усі могли користуватись⁵. Майдан був прикладовим досвідом співпраці всіх. За відсутності сформованої суспільної системи Майдан все ж чітко працював як модель ідеального суспільства, де кожен знав своє місце, виконував потрібну працю і брав на себе ініціативи, які допомагали протриматись

² В. Рудейко. Відступ від гідності неможливий! // *Львівська пошта* (www.lvivpost.net), 3 березня 2017.

³ В. Рудейко. Покровителем Євромайдану є св. Миколай, бо він – символ справедливості // *Релігійно-інформаційна служба України* (<http://risu.org.ua>), 3 березня 2017.

⁴ В. Рудейко. Спільна справа // *Нотатки Никодима* (nykodym.blogspot.com), 3 березня 2017.

⁵ Детальніше про термін «літургія» див. В. Рудейко. *Христос посеред нас. Впровадження у літургійне богослов'я Церков візантійської традиції*. Львів 2015, с. 21 і наст.

усім. Це і прибирання снігу, і готування їжі, організація охорони, побудови барикад і все інше, чим жило це суспільство. При цьому було також дуже чітке усвідомлення того, що і молитва, зокрема Божественна Літургія, належить до підставових дій, з яких користує усе суспільство. Поява священиків на Майдані після побиття студентів та їхня душпастирська праця сприймалась як природне і навіть необхідне явище, частина успіху спільної справи – правда літургія. Це стосувалось не лише звершення обрядів. Для багатьох літургійний досвід Майдану став точкою зміни уявлення про християнство і Церкву. Варто підкреслити, що йдеться саме про Церкву, а не Церкви, бо такого поняття як «Церкви» на Майдані не відчувалося. Люди Майдану, священики, які були там довший час, не мали відчуття поділу Церков, оскільки всі вони молились разом, незважаючи на «канонічні території» та «конфесійні відмінності». На момент Майдану молитовна дійсність багатьох була подібна до «однодушного перебування в храмі» апостольської спільноти із Діянь святих апостолів (Дії 2,46–7). У цьому, правдоподібно, найбільша цінність Майдану для подальшого осмислення екуменічного діалогу українських Церков, бо ж там дійсністю стала не лише спільна молитва, а й спільне звершення таїнств та Євхаристійна Літургія. Все це мало б стати предметом глибшого і ґрунтовнішого дослідження.

Стовпництво

Одним із ключових феноменів літургійного досвіду Церкви є стояння⁶. У християнстві це передусім вияв віри у воскреслого Христа, а відтак і нашого стояння у Його свідченні Істини і Його перемоги над злом і смертю. Недарма в основних богослужіннях у візантійській традиції одним із ключових прохань до Бога є саме стійкість Церкви: «Ще молимося за мир в усьому світі, за *добре стояння* святих божих церков і єдність усіх»⁷. А літургійний рік у візантійській традиції починається із святкування пам'яті св. Симеона Стовпника, подвигом якого було зберігання непорушності у час переселення народів⁸. Майдан для багатьох став символом саме стійкості, бо початково люди там передусім стояли. Як у прямому,

⁶ М. Solovey. *Eastern Liturgical Theology*. Toronto 1970, с. 57 і наст.

⁷ *Ієратиков. εν Ρομῆ* 1950, с. 11.

⁸ Н. Delehaye. *Les Saints stylites*. Bruxelles 1923.

так і в переносному значенні Майдан був стоянням, своєрідним стовпництвом. Ті, хто туди прийшов, хотіли показати собі і всім іншим передусім те, що вони здатні бути особистостями, громадянами гідного народу, у яких є власна думка і бачення і що ця думка і бачення мають цінність, яку необхідно прийняти і поважати. Вони здатні свідчити цю істину терпінням і терпеливістю, а відтак людей Майдану неможливо погнати, перемістити в інше місце, в гетто, залякавши кийками і копняками. Їх намагались гнати, нагинати, а вони, своєю чергою, намагались довести, що встоять, не прогнуться, витримують, не купляться. Стійкість – перемога над страхом – є одним із перших духовних плодів Майдану.

Свідомість активної присутності

Літургія вимагає не лише стояння, а й активної присутності. Не досить бути захожанином чи навіть прихожанином. Справжній вірний літургійної спільноти присутній активно. Активний член літургійної спільноти бере свідому участь у літургійних діях. Він розуміє, що його активною присутністю збагачується спільна справа, для якої тут усі зібралися. Майдан спонукав до такої присутності. Не просто до співчуття («вподобайок» та поширень в соцмережах із зручних канап), не просто одноразової допомоги «для годиться», а послідовної і активної присутності. Незалежно від моди, прогнозів, перспектив, накреслених «фахівцями», було відчуття, що ти маєш бути там. Особливо закарбувалась у пам'яті розмова молодої пари, почута біля «Львівської брами» Майдану: «Чого ми йдемо, віча ж не буде? Віча немає, але треба бути!» Це відчуття зрілої людини, яка розуміє, що без неї справа не вдасться, що вона не «гвинтик великої машини», а та, яка є рушієм, яка визначає хід подій, яка впливає на майбутнє. Бути і діяти, бо від цього залежить успіх справи – ось ще один духовний плід Майдану.

Віра і молитва

Християнське активне стовпництво немислиме без молитви. Без відчуття присутності «третьої сили» важко і стояти, і відстоювати⁹. Набат михайлівських дзвонів, нічна молитовна варта,

⁹ В. Кіпіані. Про Бога на Майдані // Вікна (vikna.if.ua), 3 березня 2017.

священики різних конфесій і релігій, які разом із своїми вірними та вірними різних конфесій і релігій спільно молились за перемогу добра над злом. Хто пережив цей досвід, не може не вірити в Бога і в Його присутність не лише на Майдані, але й загалом у житті. Неможливо без досвіду майданної молитви пояснити безстрашність людей перед озброєними до зубів беркутівцями і страх останніх перед беззбройними протестувальниками. Для священиків було честю благословляти бійців самооборони, які, заступаючи на чергування, підходили попросити благословення. Більше того, було приємно чути свідчення потреби молитовної присутності від людей, які відкрито визнавали себе невірними: «Вибачте, я невірний, але дякую що ви тут і молитесь», – такі слова чуло багато священиків, які звершували своє служіння на Майдані.

Літургія після літургії

Суть участі у літургійних діях Церкви полягає зовсім не у тому, щоб намагались постійно залишатись в храмі. Ікона літургії, явлена в євангелії у події Преображення, говорить нам про те, що кожне літургійне богоявлення – бо саме цим є справжня літургія Церкви – покликане бути світлом і супроводом для нас у час після літургії. «На горі переобразився Ти і, наскільки змогли, учні Твої славу Твою, Христе Боже, виділи, щоб, коли побачать, як Тебе розпинають, страдання зрозуміли добровільне, а світові проповідували, що Ти еси воістину Отче сяєво» (кондак Преображення)¹⁰. Справжня літургія починається після того, як ми виходимо з храму. Спокуса затриматись в ідеальних умовах з Христом на горі, але у небажанні діяти з Ним в Його неслав'ї у світі приводить до того, що видіння зникає. Молитва є для того, щоб нагадувати нам про славу Христа тоді, коли Він видиться як страждаючий. Саме тому важливо «творити на спомин», тобто повертатись на Майдан, молитись там «так само, як тоді», і повертатись кожен на своє місце з переконанням у необхідності праці для перетворення цього світу, аж поки він не стане таким, яким його бачили на горі Майдану, перед лицем озлобленої міліції, але під покровом сили молитви.

¹⁰ Часослов. Рим 1962, с. 960.

Майдан як сакральний простір¹¹

Київський Майдан став для тих, які там були, храмом¹². Справжнім храмом – з притвором, храмом вірних, святилищем, престолом, освяченим кров'ю мучеників за Істину і свободу – ті ідеали, які є ключовими імперативами проповіді Христа.

Монумент Незалежності майданівці від початку сприймали як своєрідний вівтар. Там пролилась перша невинна кров студентів ще тоді, коли про Небесну сотню ніхто не міг подумати навіть у страшних снах. І здається, саме там, біля монументу, стихійно виник перший молитовний намет, а відтак і «собор Майдану» – найбільший екуменічний молитовний намет.

Притвор київського Майдану немовби охороняє архистратиг Михаїл. Він обернений до монументу і жестом правої руки з вогненним мечем немовби вказує на «святилище». Та насправді він вказує на те, що поза «святилищем», – на готель із назвою «Україна». Це надзвичайно сильний образ: щоб жити-мешкати в Україні («Україні»), треба боротися і при цьому неможливо оминати монумент Незалежності («престіл»).

Увігнута скляна стіна «Глобуса» за монументом виглядає, як перевернута вниз куполом апсида. Якщо архітектура апсиди в храмі – прямокутне святилище внизу, «на землі», і півсфера вгорі, «в небі», – символізує відкритість неба до землі, то «апсида» майданівського храму гідності символізує відкритість землі до неба. В класичних храмах апсида – це місце сходження Бога на землю, а мученики української літургії гідності піднялися апсидою майданного храму і стали Небесною сотнею – свідками цінності людської гідності і перемоги добра над злом. Звичайно, все це можна побачити лише очима віри, яка народжується завдяки присутності на літургії Майдану.¹³

¹¹ Див. також Н. Zоргдрагер. Epiphany between the Barricades. The Ukrainian Maidan as a Sacred Space // *Jaarboek voor liturgie-onderzoek* 32 (2016) 167–184.

¹² В. Рудейко. *Христос посеред нас*, с. 150 і наст.

¹³ Ідея такої літургійної символіки майданного простору виникла в автора під час спілкування на Майдані в дні Революції гідності з іконописцем Іванкою Крип'якевич. Додаємо копію зробленого нею малюнка з коментарями (див. рис. на с. 206–207).

Визіція Церкви.

СВЯТИЙ Прохоре,
 Ти щодня в Божої Халми
 (слова ~~а~~ об'являєш імена
 Боголова, допомага
 нам записати те, що
 погуми; чекай же ^{тут}
 (слово Господнє,
 а не капе.

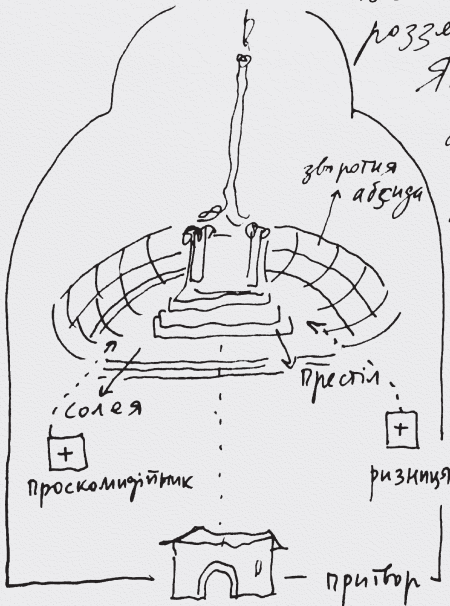
Багив я Церкву на Майдані. Зупинився, як
 вхопаний; так стовб,
 роззелвивши з пориву рота.
 Як я раніше не

зауважив
 ЦЕРКВИ?!

Ходив по Києву,
 а вдирав у себе
 помери, історії,
 архітектуру і
 збагнув я:

ЦЕРКВА

Тут,
 ось вона, а — в
 храмі і храм цей —
 біля землі і до неба

Притвор Перша кров, перші жертви
були тут.

Це як хрещення кров'ю.
Християнин має бути охрещеним
не "водою, а кров'ю....."
....." (.....?)

далі по осі — Престіл, тобто (телла, яка в
основі святий і кубічної форми, як кожен
престіл, де приноситься Жертва Господня.
7 найголовніше — абсида "вверх ногами"

 — квадрат (земля)

 — коло (бездимність, небо)

В кожній Церкві є абсида у свято-
лиці. Воно півкруглої форми і є
перетином кола і квадрату: тобто при-
хід неба на землю.

у випадку Київської Церкви —
це присутність неба уже на землі

Храм київського Майдану не покритий – покриття захищає від негоди, але часто закриває перспективу неба. А збудований він з майданного каміння – людей, які приходять туди, щоб сповнити його, бути стінами і наповненням, творити пісню і образ.

Майданний храм перетинає вулиця Хрещатик, таким чином храм перехрещується з центром щоденного руху людей і освячує їх. Це надія на те, що він буде «працювати» на щодень. Головне – не забувати молитися там.

Довкола древніх християнських храмів традиційно було кладовище. Так само і на Майдані відразу після розстрілів були встановлені пам'ятки-надгробки тим, які кров'ю засвідчили свою вірність Істині і свободі.

Кілька слів про богослов'я Майдану¹⁴

Про богослов'я часто пишуть так, ніби всі вже знають про те, що саме є богослов'ям. Тому часто богослов'я стає додатком до чогось основного, от як «богослов'я Майдану». Здається, перш ніж говорити про будь-яке богослов'я, необхідно усвідомити, що богослов'я є осмисленням і спробою висловлення *божественної присутності* у якійсь конкретній ситуації чи у феномені. Відтак, богослов'я Майдану зосереджує увагу не стільки на тому, що відбулось на Майдані, скільки на тому, як Бог явив Себе у людях, що вірують у Нього і, внаслідок цієї віри чи навпаки – попередньої невіри, а відтак увірування в Нього, – стають знаками Його присутності.

Друге – це те, що явління Бога на Майдані було передусім явлінням Його як Істини, яка виступила проти брехні. Про це часто забувається, коли термін «брехня» одягають в різного роду сурогати типу «корупція», «безвідповідальність» тощо. Майдан почався з того, що людей надурили, а вони виступили проти цієї брехні і, можливо, вперше назвали брехню брехнею. У перші дні Майдану більшість проповідей на молитовних вартах були про істину, про потребу говорити правду, свідчити правду.

Третє – це, напевно, страждання. Свідчення (гр. *μαρτυρία*) породжує свідків, іншими словами мучеників та ісповідників. В них Христос переміг світ і його силу. Те саме сталося і тут. Побиття студентів спричинило потребу визначитись: чи ти на боці

¹⁴ Див. також К. Говорун. Про Майдан // *Theology.in.ua* (theology.in.ua), 3 березня 2017.

істини (в цьому випадку кволої і страждаючої), чи на боці брехні (сильної і торжествуючої). І це визначення збіглося із запрошенням священників до молитви. Збіглося не випадково, а тому, що справжнє свідчення істини неможливе без спілкування з нею і без прохання її (Істини) про силу для свідчення (згадайте літургійний діалог священника з дияконом перед читанням євангелія, а також молитву анафори, де говориться про предстоятелів Церкви, щоб вони «право правили Слово Його Істини»).

І вкінці – про суто християнське на Майдані. Від початків Майдану відчувались надто чіткі євангельські паралелі: побиття студентів – як побиття младенців, Янукович – як Ірод і т. д. Хто б що там говорив, а все ж Майдан у своїй суті був дуже християнським явищем. І в цьому була також його європейськість. Дух Європи створений християнською культурою, а те, що зробило «просвітництво», є привласненням світом гуманістичних (антропологічних) аспектів наслідків християнської культури. По суті, це дехристиянізація християнської моральності, розмиття лику Христа у проявах людськості. Майдан цього не мав. Лик Христа там був видимий дуже чітко. Люди на Майдані не були лише гуманістами, багато з них прийшли туди в ім'я Христа і під натхненням Святого Духа. І це вони щоденно висловлювали – усильними молитвами (каплиця ніколи не була порожньою), участю у Євхаристії (понадконфесійній), проханням про благословення перед заступанням на варту (самооборона Майдану), створенням молитовних наметів і т. д.

Отже, богослов'я Майдану полягає не стільки у тому, як люди явили себе у конкретній ситуації, яка була їхня релігійна, соціальна тощо поведінка (це – психологія, феноменологія і релігієзнавство), а радше – як Бог явив себе в цих людях в Україні тут і тепер. І як Бог втрутився у ситуацію. І як Він з любов'ю поставився до нашого стражденного народу. І як Він і надалі буде підтримувати нас у змаганнях не за свободу України, гендерну рівність і т. д., а саме за стояння на боці Його – єдиної і остаточної – Дороги, Правди і Життя. Адже змістом Божих явлінь і, відтак, богослов'я, є надія на те, що наше стояння на боці Бога є правильним, і Він, як і колись, залишиться вірним.

«До мене дійшло, що молитва – це симфонія віри, надії і любові. Віри в Бога, надії на перемогу Істини, любові

до ближнього. Симфонія цього всього і є справжньою молитвою – відкриттям себе для дії Бога. Дійшло не в бібліотеці, не на дуже добрих і фахових університетських лекціях, не в монастирях, яких я за своє життя відвідав чимало. Дійшло на Майдані у тиші гування важкої музики, спрямованої на розігрів душ, у вирі конкретної взаємодопомоги, в безперервному вибуху ввічливості і вдячності. Молитва народилась тут спонтанно. Віра, надія і любов тисяч людей просто створили її, і вона стала частиною звичного життя Майдану, частиною настільки природною, що сприймається як щось самозрозуміле. Ця симфонія ламає бар'єри закріплених догматів, міжусобних церковних розділень і являє Церкву у її первинній, справжній чистоті – як невісту Христа, з яким вона возносить досконали пісню прослави небесному Отцю»¹⁵.

Список використаної літератури:

- Говорун К. Про Майдан // *Theology.in.ua* (theology.in.ua), 3 березня 2017.
- Кіпіані В. Про Бога на Майдані // *Вікна* (vikna.if.ua), 3 березня 2017.
- Рудейко В. Відступ від гідності неможливий! // *Львівська пошта* (www.lvivpost.net), 3 березня 2017.
- Рудейко В. Покровителем Євромайдану є св. Миколай, бо він – символ справедливості // *Релігійно-інформаційна служба України* (http://risu.org.ua), 3 березня 2017.
- Рудейко В. Спільна справа // *Нотатки Никодима* (nykodym.blogspot.com), 3 березня 2017.
- Рудейко В. *Христос посеред нас. Впровадження у літургійне богослов'я Церков візантійської традиції*. Львів 2015.
- Часослов. Рим 1962.
- Delehayе Н. *Les Saints stylites*. Bruxelles 1923.
- Solovey M. *Eastern Liturgical Theology*. Toronto 1970.
- Ієратіков. εν Ρομη 1950.
- Zorgdrager H. Epiphany between the Barricades. The Ukrainian Maidan as a Sacred Space // *Jaarboek voor liturgie-onderzoek* 32 (2016) 167-184.

---

¹⁵ Гармонія молитви // *Нотатки Никодима* (http://nykodym.blogspot.com/2013/12/blog-post_30.html). Див. також фільм про молитву на Майдані // <https://www.youtube.com/watch?v=GNDw2xuzD3A>, 3 березня 2017.

Юрій Остапюк,
єрей, магістр богослов'я,
студент ліценціятської
догматично-пасторальної
програми УКУ

МАЙДАН – ПРОСТІР НАДІЇ

Революційний Майдан 2013–2014 рр. розглядається як символ свободи, гідності та надії. Революція гідності дала поштовх до відновлення правдивого образу Любові та Миру. Значна увага приділяється природі виникнення Майдану, а також важливій ролі, яку в цьому процесі відіграла молодь. Завдяки цьому Майдан став інструментом змін та побудови здорового суспільства.

Ключові слова: Революція гідності, молодь та революція, християнська свобода і надія.

Протягом історії людства «майдани» відіграють важливу роль для громади. На них читались закони (книга Неємії), навчали мудрості (книга Приповідок), виборювали свободу, справедливість та надію (Революція гідності). На «майданах» формується реальна історія, яка надихає надією на завтрашній день. День, який створює безпеку та віру в краще майбутнє.

«Майдани» – це постійна руйнація людських стереотипів, які формують «павутину» недовіри, скептицизму та розчарувань. «Майдани» – це постійна руйнація стану раба, а наш Майдан – це революція гідності, свободи та справедливості. Це особливий простір боротьби, пошуку ідентичності, внутрішніх бажань та духовних відчуттів.

Молодь, як індикатор пошуку справедливості, стала символом боротьби за право бути свобідними, почутими та мати «надію світанку». Майдан подібний до багатого юнака, який шукав правдивих стосунків з Богом, тому при зустрічі з Ісусом зрозумів, що саме у його житті робить його рабом, – страх втратити

супільне становище, впевненість через матеріальні достатки та «тунельне» розуміння Божих Законів (пор. Мт 19,16–30).

Поняття, природа та простір Майдану

Майдан – це, без сумніву, подія вищого морального та духовного порядку, яка знаходиться над економічними інтересами, над соціальними проблемами, навіть над політикою¹. В основі Майдану – людина та її гідність, яка була зневажена. Тому Майдан – це голос народу, голос їхнього болю, «голос вопіючого», який вийшов із протестом проти неповаги до себе, до своїх прав, перш за все – права на життя, проти нехтування свободами, які даровані не владою, не законом, а Вищим Началом, тобто Богом. Українці прийшли вирішувати екзистенційні та насущні проблеми, і не тільки свої власні, а й цілого народу. Саме тому можна вважати, що основне значення і призначення Майдану, його природа, поняття та простір – гуманістичні, оскільки йдеться про людину та охоплення любов'ю і надією простору, в якому вона живе і функціонує.

Майдан тримає колосальний витік любові, віри та надії. Не відчай, не злоба, не бажання помсти, а тим більше – не очікування. Не ідеалізуймо Майдан, вважаючи, що там усі люди високоморальні та віруючі, які знають про моральні імперативи або християнський Символ віри, щодня звіряють свої дії з Законами Всесвіту чи звертаються до Бога. Так, люди різні, але в них прокинулося людське – та частина людського, яка пов'язує людину зі світом божественного. Люди облагородили своє біологічне ество, заявивши, що їм замало задоволення природних потреб, – вони прагнуть насиченого духовного життя, де є місце вірі, моральності, порядності. Недарма ці події назвали Революцією гідності. Це ті цінності, до яких закликає будь-яке духовне вчення, і в тому числі релігія: людина – не тільки матеріальне тіло з часовими і просторовими координатами в історичному плині, а й істота духовна, яка живе вічно. Відповідно до всіх релігійних доктрин, людині визначена певна місія, дані права і свободи, на неї покладено вищі обов'язки – жити за Божими законами, де чітко

---

¹ Л. Филипович. Майдан – це виклик епохи // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*. Київ 2015, с. 149.

регламентується поведінка людини щодо Бога і щодо інших людей. Результатом виконання цих Законів має стати людина моральна, що в будь-яких обставинах має ставитися до інших так, як вона хотіла б, щоб ставилися до неї. З релігієзнавчої точки зору події Революції гідності аналізує доктор філософських наук, професор Людмила Филипович:

Ми бачимо, що на Майдані присутні різні люди – за віком, за освітою, за мовою, за культурним та професійним рівнем, але їх всіх об'єднало та вивело на Майдан відчуття і усвідомлення присутності в собі не тільки біологічного чи навіть соціального начала. В кожного є совість, воля, сила Духу, сміливість думки, щось вище від матеріального, навіть децю ірраціональне. Для віруючої людини ясно, що це – Бог, божественна сила, Дух Святий².

Майдан – простір надії: духовна революція свободи, гідності та надії

Майдан – це символ не покинутості, не відкинутості, а здорового кроку в завтра. Це простір почутості та дії. Це напрямок до правдивого образу Любові, Миру. Це напрямок до втраченого раю тут і тепер. І це завтра будується на революції свободи та гідності.

Свобода – це завжди ризик, можливо, і біль, можливо, і смерть³. Але свобода – це завжди простір, де ти є собою, де тебе приймають, де тебе формують, де тебе люблять. Завжди, в усі історичні епохи знаходяться люди, які прагнуть обмежити свободу інших, зробити їх «правильнішими» і «щасливішими». Та якщо несвободу поза стінами Церкви ще можна обґрунтувати за допомогою деяких, нехай і безпідставних, філософських і політичних концепцій, то «примусове спасіння» або насильство над особистістю всередині Церкви – це завжди не лише дурість, а й святотатство. Адже кожен, хто проповідує і практикує у Христовій Церкві несвободу, відкидає таємницю Хреста. Відкидає той дивовижний спосіб, у який Бог спас людину і світ – спосіб, що зберігає людську свободу⁴.

² Л. Филипович. Майдан – це виклик епохи, с. 149.

³ О. Драбинко. Система та гідність особистості // *Livejournal* (www.oldrabinco.livejournal.com), 29 листопада 2016.

⁴ Там само.

У світі було чимало революцій, які претендували на відновлення знехтуваної гідності народу чи особистості. Однак справжня Революція гідності відбулася раз і назавжди, коли дві тисячі років тому Бог урятував людину, померши на Хресті, оскільки будь-який інший спосіб спасіння применшував би людську свободу⁵.

Над Богом не владні закони. Зокрема, й закон «всесвітньої жертвності». Ісус Христос не був зобов'язаний помирати заради нашого спасіння. Його не примушував до цього жоден космічний закон, що тяжив би над Його особистістю, або ж певні уявлення про справедливість чи милосердя. Бог був вільний обрати будь-який спосіб спасіння людського роду. Він міг спасти нас словом. Єдиного слова Господа Вседержителя вистачило б, аби змусити кожного з нас облишити зло і назавжди пристати до добра⁶.

Та Бог обирає інший шлях. Бог стає людиною, щоб спасти нас зсередини людського існування. Спасити людину, не порушуючи меж її свободи. Бог – творець нашої свободи. Але парадокс християнського Одкровення в тому, що Бог відкривається в ньому одночасно як Вседержитель і Той, Хто добровільно прийняв на себе безсилля перед свободою тварних істот⁷.

Майдан стає простором, де Бог торкає кожну особу, яка прагне у правді боротися за гідність та добробут людини. Він піднімає руки, що опустилися в безнадії. Він, Бог, знає, що таке правдива свобода, адже сам дає її людині, щоби та могла у ній творити простір, де особи не будуть використовувати один одного заради своїх амбіцій та пристрастей. Майдан, як Революція гідності, підніс людину на п'єдестал життя, а не існування.

Молода особа як символ надії

Сьогоднішні небезпеки в житті молоді – це невгамовна свобода й невміння користуватися нею. Дуже часто свобода асоціюється із свавіллям, що породжує злочинність, насильство і розпусту. Активний вплив чужоземної і своєї масової культури через телебачення, кіно, пресу спричинює дегуманізацію молоді. Брак міцної християнської культури й переконань – головні причини

---

⁵ О. Драбинко. Система та гідність особистості.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

поширення насильства й нетолерантності.

Ще у IV ст. перед Різдом Христовим грецький філософ Сократ ганьбив афінян за моральну зіпсованість, але пізніше висловив сподівання, що молодь врятує націю і на неї треба звернути особливу увагу.

Розмовляючи зі студентами про Майдан, розумієш, що вплив цього феномена в історії України дасть неймовірні плоди на майбутні наші покоління. Адже подія, що мінєє зсередини, – це фундамент надії на краще. І це краще не є чимось зовнішнім, миттєвим чи емоційним вибухом, а навпаки – обдуманим, зваженим та твердим розумінням, що «сьогодні я творю історію моєї країни». Сьогодні кожен, хто вболіває та будує майбутнє України, є фундаментом та символом надії.

Майдан переминює ізсередини, формуючи особу, яка несе надію у майбутнє України. Володимир Надольський, аспірант НУ «Львівська політехніка», так описує свій досвід Революції гідності:

До Революції гідності я жив собі, як звичайний студент. Де не дотягнув у науці, міг купити оцінку. Якщо зупиняла міліція, міг без вагань – знаючи, що порушив, – «вирішити на місці». Зараз говорю це... аж прикро й страшно. Під час та після Майдану радикально змінився. Не знаю, що саме мене змінило, адже зараз ситуація не краща... ще багато недоробок... Однак мене переминило! Став розуміти, що від мене особисто залежить майбутнє України, майбутнє моїх дітей, майбутнє поколінь. Не хочу зрадити тих людей, які полягли за мене та за тебе... Не хочу зрадити надію, яку ми виборювали потом та кров'ю... Я знаю, що це таке... Я там був!!!⁸

Відстояти свої знання; не піддатися на спокусу більшості студентів із групи; відстояти власні переконання серед однолітків; не зрадити надію та віру в те, за що боролися. Із інтерв'ю з Богданою Карпою (студенткою V курсу НУ «Львівська політехніка»):

Вертаючись до подій Майдану, згадую себе, як «до» та «після». Особливо, коли загинув мій рідний брат на війні...

---

⁸ В. Надольський. *Інтерв'ю про особисті переживання подій на Майдані від 13.11.2016* (інтерв'юєр о. Ю. Остапюк, власний архів).

Оце «після» для мене зараз – це сформований світогляд у житті: хабарам, підлості, зраді та тому подібному немає місця у моєму серці! Тепер, коли є різного роду спокуси у моїх однолітків щодо «старих звичок», я чітко розставляю акценти та усі крапки над «і»: кожен хабар чи щось подібне... кожен пасив, нарікання та байдужість – це «зброя» проти нас; це вбивство надії, яку ми несемо у майбутнє...»⁹

Майдан змінює. Адже кожна молода особа, яка свідомо перебувала у будь-якому місті на Революції гідності; яка свідомо проживала пліч-о-пліч щоденний розвиток Майдану, дасть неймовірні плоди у своєму житті. Молодь, коли глибоко переживає події, які відбуваються навколо неї, уже не буде байдужою. Саме тоді така молода особа й буде символом надії.

Виплекана молода людина може зберегти Україну і примножити її інтелектуальний і моральний потенціал, а головне – зберегти духовність народу. Така молодь стає світлом для світу, що дає надію на відродження родини як єдиного Дару, через який вона прийшла на світ.

Важливо розуміти природу Майдану та велику роль у цьому молоді особи, а це – руйнація людських стереотипів, стану раба. Тому Майдан – це неймовірний інструмент для змін. Адже з покоління в покоління перед кожною людиною стоїть завдання віднайти свою ідентичність, свободу та пригадати собі про відповідальність за кожного, хто є біля неї.

Майдан, як Революція гідності, став витоком віри, надії та любові, де спільна ідея, боротьба за гідність та свободу стали площиною діалогу людей різних релігій, культур, конфесій, віку – адже мовою порозуміння стало гідне трактування до людини.

Майдан став символом непокинутості, невідкинутості, впевненого кроку в майбутнє. Він став простором дії. Це напрямок до правдивого образу Любові та Миру. Тут питання свободи, як ніколи, розумілося як ризик, біль, смерть. Однак саме на Майдані свобода набрала образу «бути собою», де тебе приймають, де формують, де люблять.

Молодь, як індикатор пошуку справедливості, стала символом

---

⁹ Б. Карпа. *Інтерв'ю про особисті переживання подій на Майдані від 20.11.2016* (інтерв'юєр о. Ю. Остапюк, власний архів).

боротьби за право бути свobodною, почутою і мати надію. Можна з впевненістю стверджувати, що Майдан, як простір надії, не був «Емаусом», де страх та втеча від реального життя з його викликами – це єдиний спосіб боротьби, а став «Єрусалимом», де формується зрілість молоді особи довіряти Богові у Його провидінні щодо особистого та суспільного життя (пор. Лк 24,13–35).

Список використаної літератури:

Драбинко О. Система та гідність особистості // *Livejournal* (www.ol-drabinko.livejournal.com), 29 листопада 2016.

Филипович Л. Майдан – це виклик епохи // *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*. Київ 2015.

Інтерв'ю:

Карпа Б. *Інтерв'ю про особисті переживання подій на Майдані від 20.11.2016* (інтерв'юер о. Ю. Остапюк, власний архів).

Надольський В. *Інтерв'ю про особисті переживання подій на Майдані від 13.11.2016* (інтерв'юер о. Ю. Остапюк, власний архів).

SUMMARIES

Andriy Oliynyk

Maidan as the Sign of the Time: To Notice, Recognize, and Respond...

The article considers the biblical and theological understanding of the phenomenon: “the signs of times.” It also discusses the establishment and development of kairology, i.e., a pastoral theological academic discipline, which was the subject of interest of the practical theologians of the twentieth century through research done by renowned theologians and pontiffs of the Catholic Church. In addition, the article examines the phenomenon of the Revolution of Dignity in Ukraine (2013–2014) from a theological perspectives by including this event to the category of “signs of the times.” Although the Church has recognized the event of Maidan as God’s sign, it should continue answering to this signification with deep theological reflection, including clear strategy and tactics by performing its ministry in Ukrainian society.

Keywords: theological reflection, signs of the time, kairology, Maidan, Revolution of Dignity.

Zoya Garkavenko

From the Search for Justice to the Sense of Dignity: A Psychological Discourse on the Self Expression of an Individual’s Spiritual Potential during the Revolution of Dignity

The article offers a socio-psychological analysis of events during the Revolution of Dignity (November, 2013 – February, 2014). The following analysis is structured in three key directions, in accordance with socio-psychological concepts which characterize the dynamics of changes in individual and group behavior. First is the motivational, where the author makes an attempt to explain the reasons for the “four waves of protest” (November, 2013 – December, 2013 – January, 2014 – February, 2014), as well as changes in the content of this protest, describing certain participants’ characteristics in protest activities.

The second direction is social dramaturgy (roles and scenarios), detailing changes among the participants’ roles, their attitude towards what was happening, the deployment of socio-political scenarios and the participation of government officials, civic activists and ordinary citizens.

Third is the analysis of the existential search, the analysis of changes in the participants' self perception, rethinking of basic values and the very expression of an individual's spiritual potential against the backdrop of events of November, 2013 – February, 2014. As a result, the author depicts a psychological portrait of participants, in the Revolution of Dignity, and presents characteristics of self-organized groups who formed the basis of participants in the events of February, 2014.

Keywords: spiritual development, self-identification, civic identity, social dramaturgy, individual spiritual potential.

Viktor Zhukovskyy

**God as Peace Maker or Revolutionary?
From Faith to Action. Theological Dimensions of Maidan**

The article discusses both the interdependencies faith as the profession of the Holy Trinity, prayer and the sacramental activity of the Church and the struggles for establishing transparent social relations in Ukraine. The author reflects upon the Christian theological dimensions of the phenomenon of Maidan. Major attention is directed to the fundamental significance of the effective nature of the Trinitarian belief, which a Christian is supposed to express in social relations via the realization of basic social principles: personality, solidarity, subsidiarity and the common good. The author also dwells on the interpretation of peace-making and the revolutionary nature of the Church, which, while remaining the divine medium of peace, is called to combat injustice, falsehoods, oppression and any other subtle or over social, political, economic, religious and cultural suppressions discriminations, and enslavement.

Keywords: Holy Trinity, Church, Maidan, personality, common good, solidarity, subsidiarity.

Oleksiy Gordyeyev

**Maidan as a Challenge
to Protestant Indifference toward Politics**

The article analyzes the concept of "Protestant political neutrality" within the context of the turbulent events of November 21, 2013 – February 22, 2014, which entered the history of Ukraine as "EuroMaidan." Gordyeyev thoroughly details the background of the theological position of non-interference in socio-political affairs by a wholly separate church, in which

separateness is a sign of obedience to the Bible and doctrine. Additionally, the author studies the gradual evolution of “religious political neutrality,” which took place amidst the hostilities in the main square of Kyiv. For this, the author uses both the exclusive testimony of eyewitnesses, as well as relevant media publications in the media.

Keywords: protestantism, indifference toward politics, EuroMaidan, media, behavior.

Natalia Demchuk

Maidan as a Place of Identifying One’s Own Authenticity

In this article, the author views Maidan (2013–2014) as a phenomenon that has become the platform for the general renewal and transformation of the human being. The role of the Revolution of Dignity is studied through the prism of Charles Taylor’s book “The Ethics of Authenticity,” in which he identified contemporary illnesses of society. According to Demchuk, Maidan began the fight between external factors and the loss of human authenticity, which manifested itself as individualism, instrumental thinking, and the restriction of human freedom.

Keywords: Maidan theology, the ethics of authenticity, human authenticity, the problem of modern society, consequences of the Revolution of Dignity.

Myhailo Dymyd

Lovesick in Maidan: “Love Your Neighbor as Yourself”

In his article, Dymyd elucidates the behavior of Christians within the context of revolutionary events from the point of view of Christian morality. Love in action was the basis of protests during the Revolution of Dignity. This led to the fact that Maidan became more than just a political event, and Ukrainian society was enriched with a unique experience of love. In the author’s view, this love must contribute to moral growth within Ukrainian society and provide an example on how love can unite people. By this love, the love of God is shown to all.

Keywords: Maidan theology, love in action, the Revolution of Dignity, Christian charity.

Andriy Khomyshyn

**The Warm Ocean Strategy in the Maidan Movement:
a Tradition of Nonviolent Resistance in the Twentieth Century**

In this article, the author conducted a comparative analysis of the events of the Revolution of Dignity with the best known examples of nonviolent resistance to state authority that took place in the last century. The problem of Ukrainian protests is considered through the prism of the “Warm Ocean Strategy” proposed by Oleksiy Arestovych in December 2013.

Keywords: Nonviolent resistance, Revolution of Dignity, Warm Ocean Strategy, Church and civil society.

Thomas Milo

**Maidan, Messianism,
and “Solidarity” Movement**

This article deals with the fragment of Zechariah’s prophecy, the Solidarity movement in Poland and the idea of Christian messianism in order to understand the theological significance of the Revolution at Maidan. The author believes that God, like in the history of the Old Testament, acted through the revolution of Maidan and the Solidarity movement among the peoples of Ukraine and Poland. Fruits of this divine act were: the restoration of the presence of God, the rejection of Satan through baptism, the adoption of the Holy Spirit, as well as the sacrifices of participants who will bring fruit for other nations in the future.

Keywords: Solidarity movement, the Revolution of Dignity, prophecy of Zahiria, Christian messianism.

Myroslav Horhota

**Liberation Theologians and Maidan:
A Comparative Analysis**

Horhota examines the causes, conditions and ideas of two kinds of theological directions: liberation theology and the theology of Maidan. The author shows how theological ideas give answers to certain social challenges.

In the article, the reader will be able to see some common points and differences in theological directions. Concerning this, the author explains

the essence of these ideas and how not to fall into radicalism in various critical situations, following Christian principles.

Keywords: Maidan theology, liberation theology, Church and civil society, Christianity and revolution, social challenges.

Halyna Vypasnyak

The Understanding of God in Maidan and Post Maidan Literaturee

Vypasnyak addresses the problem of understanding God in texts which were written exactly at Maidan square and after the Revolution of Dignity. Special attention is paid to newspaper essays of Ukrainian writers and poems written on Maidan.

Keywords: Maidan, understanding God, literature.

Vasyl Rudeyko

Liturgical Dimension of Maidan

The article compares the experience of the presence and cooperation of people in Maidan with the liturgical experience of the Church. In particular, parallels are held with Maidan as a liturgical space, as well as the importance of theology for both liturgical experience and for situations in which social changes are being experienced.

Keywords: prayer, Liturgy, Revolution of Dignity, christianity, human rights.

Yurij Ostapiuk

Maidan: a Space of Hope

The revolutionary Maidan (2013–2014) is regarded as a symbol of freedom, dignity and hope. According to the author, the Revolution of Dignity gave an impetus to the restoration of the true image of Love and Peace. Considerable attention in the article is paid to the nature of Maidan, in addition to the important role played by the youth in this process. Owing to this, Maidan became an instrument for change in the building of a healthy society.

Keywords: Revolution of Dignity, youth in revolution, Christian freedom and hope.

Для нотаток

Науково-популярне видання

БОГ і МАЙДАН

Аналіз і свідчення

<i>Літературне редагування</i>	Галина Теодорович, Леся Левкович
<i>Коректура</i>	Людмила Кулакевич, Станіслав Бондар
<i>Обкладинка, технічне редагування</i>	Ростислав Рибчанський
<i>Комп'ютерне верстання</i>	Марія Ткач

На обкладинці розміщений знімок Костянтина Чернічкіна, який надав право одноразового використання цього фото в книзі «Бог і Майдан: аналіз і свідчення».

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
вул. І. Свенціцького, 17, Львів 79011
факс: (032) 240 94 96
e-mail: ucupress@ucu.edu.ua
www.press.ucu.edu.ua

Свідоцтво про реєстрацію ДК 1657 від 20.01.2004

Підписано до друку 30.10.2018. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Minion».
Умовн. друк. арк. 14. Обл. вид. арк. 11,9.

Надруковано у друкарні «Коло»,
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич 82100
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 498 від 20.06.2001